

3. Գրքի
Պատմությունը →

Ս. Ռ. Ջ. Ե. Ռ. Ն.

1. ՃՄԲՍՍՍՍՆՈՒԲԻՒՆՆ

Ընկ
Գրքի
2. Գրքի պատմությունը →

Ա. Ռ. Չ Ե Ռ Ն

ՃԱՐՏԱՍՍԱՆ ՈՒԹԻԻՆ

Հ Ա Մ Ա Ռ Օ Տ Ե Ա Լ

Ի Է. ԵԴՈՒԱՐԴ Վ. ՀԻԻՐՄԻԻՉ

Ի ՄԻԹԱՐԵԱՆ ՈՒԹՏԷՆ

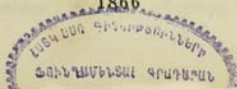
A
I
15-030
~~3153~~

ԵՐՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Վ. ԵՆ Ե Տ Ի Կ

Ի Տ Պ Ա Ր Ա Ն Ի Մ Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն

1866

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Որ մինչև ցայժմ հսկողականին կանոնաց կացին աւանդիչ յազդիս, քանզի կէտ առաջի եղեալ էր նոցա 'ի ծայր արուեստին ածել զհամբակս, ոչ էր մարթ նոցա 'ի սուղ մատենի վարժապետել:

Այլ քանզի ստուարութիւն գրոց խրատւցանէ զբազումս՝ որք ոչ 'ի գագաթն արուեստին վերանալ ցանկան, ոչ անօգուտ թուի զկարևորագոյնս 'ի կանոնաց նորա համառօտել, որով կիսոց զիրեսցին վերելք բարձու տաճարին, նախ 'ի զիրս յայս կրթեալ, և աստի ապա 'ի վարժս բարձրագոյն գասուն անցեալ իսկ այլոց, որք առ ստորտօվքն եւեթ զեզերել կամին, մարթ իցէ գէթ աղօտարար զգեղեցկութիւնս նորա նկատել: Նմին իրի որպէս զքերականութեանն, նոյն փոյթ եղև մեզ և զգուն ճարտասանութեան կազմել զիրամասանելի ամենեցուն Առձեռն մատենիւս, առ հէշտի համբակաց և վարժապետաց:

Վասն որոյ մի դք մեղադրեսցէ զմեզ իբր օտարին վաստակոց յափշտակող, ականնելով 'ի սմա

բազում ինչ յերկուց առաջնոցն մերոց հսկաս-
բաց ժողովեալ. քանզի մեզէն իսկ խոստովանիմք,
զի գրեթէ զնոյն նոցին բանս հոգացաք համառօ-
տեւ. և զքերթողականին իսկ կանոնս 'ի գաղղիա-
կան քերականէն 'ի կիր առեալ, որ նախ առաջին
զայնցանէ գրեաց: Չի ոչ ինչ ամօթ համարիմք
զհոգեկցորդ և զուսումնակից եղբարցն մերոց և
զվարժապետաց ճոխութիւնս 'ի կիր առնուլ, ըզ-
մատենագրի անուան ոչ թեկն ածելով:

Աղաչեմք եւեթ զուսուցիչս մանկաւոյ, ընուլ
զթերին համառօտութեանս, և վերլուծանել
համբակաց զօրինակս ձեոց ածեալս այսր առ 'ի
նախնեաց, և սալ նոցա 'ի միա առնուլ՝ թէ որ-
պէս մարթէր զնոյն բանս պարզաբար առանց ճար-
տասանական ձեոց ասել, և թէ յորում օրինա-
կացն իւրաքանչիւր իցեն գեղեցկութիւնք, զոր
ոչ էր մարթ առնել մեզ առանց ստուարացու-
ցանելոյ զմատեանս:

Ս. Ռ. Ջ Ե Ռ. Ն

Ճ Ա. Ր Տ Ա Ս Ա Ն Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Գ Ա Ս Ա

Ընդհանուր գիտելիք զճարտասանութենէ :

Հ. **Ձ**ինչ է ճարտասանութիւն .

— Արուեստ բարւոք խօսելոյ :

Հ. Քանի ինչ կարևոր են առ բարւոք խօսել .

— Երեք . պարզութիւն , վայելչութիւն , զօրութիւն :

Հ. Չիարդ յօրինի պարզութիւն 'ի խօսս .

— Պարտ է զսեփական զազգային բղնախնի ընտիր մատենագրաց զբառս ըստ բնիկ նշանակութեան , և զնոցին և զանակս բանից 'ի կիր արկանել , և մի զեկամուտս , զնորաճնարս և զանսովորս :

Նմին իրի պարտ է ճարտարախօսի յաճախել 'ի վերձանութիւն քաջաց մատենագրաց , և ներկուս 'ի բնիկ բարբառն զոյ :

Հ. Ապա ուրեմն ո՞չ է մարթ ճարտարել

բառս արտաբոյ այնոցիկ՝ որ առ մատենա-
դիրս գտանին .

— Մարթ խակ է ըստ սպառչածի յօրինել
ածանցականս և բարդել, այլ խնայելով
և բազում զգուշութեամբ ըստ քերական-
նական խիստ կանոնաց :

Հ . Եւ իցէ՝ բաւական առ ՚ի սարգու-
թիւն երկիւղած նմանութիւն նախնեաց ՚ի
բառս և յեղանակս բանից .

— Ամենեին ոչ . զի այդ նխթական և եթ
է սարգութիւն . այլ կարեւորագոյն ևս
խնդրի սարգութիւն իմաստից . վասն ո-
րոյ սարտ է ճարտարախօսին քաջ երկնել
՚ի մտի զիմաստս , և ապա ծնանել : Զի ե-
թէ որ խօսին՝ ոչ քաջ ըմբռնիցէ զիմաստս ,
անհնարին է թէ սարգ իմացուցէ զայն
որում խօսին :

Առ այս կարեւոր է զգուշանալ և ՚ի կա-
րի համառօտութենէ ՚ի բացատրելն զի-
մաստս , և ՚ի հակառակէն այնորիկ յաւե-
լորդ շատախօսութենէ :

Հ . Արարիցես օրինակաւ սարգաբանել
ինձ զվարդապետութիւնդ .

— Բուղանդայ կամելով ասել և եթ վասն
եպիսկոպոսին Գանիէլի , թէ յաւուրս ձմե-
րացնոյ խորհէր գնալ ուրեք ընդ ձիւնա-
խաղաղ լերինս , այսպէս բազմաբանու-
թեամբ անիմանալի առնէ զբանն . « Յա-
ուրս ձմերացնոյն՝ յորժամ կուտեալ զի-
ղեալ մեծութիւն բազմութեան թանձրու-
թեան ձեանց , կուտակեալ հիւսեալ

ձեանց 'ի վերայ ձմերային լերանց, յայն-
պիսի լերանց վերայ, ընդ այնպիսի ժա-
մանակի կամէր ուրեք երթալ 'ի պէտս
ճանապարհի ։

Հ. Զինչ թերութիւն գտանես 'ի բանիս.
Եւ հանգեան ընդ վարսագեղ ծառովն,
որ շուք մեծ 'ի պարտիզի անդ գործէր ։

— Մարթի բառիցն ընտիրս գոլ և զբնիկ
նշանակութիւն իւրեանց պահել, և իմաս-
տիցն յերկաքանչիւրոց ևս ծայրայեղ խո-
տորմանց հետի կալ՝ յաւելորդաբանութե-
նէ և 'ի կարի համառօտութենէ, այլ երկ-
դիմութեամբ միոյ 'ի բառիցն կորուսանել
զպարզութիւն. որպէս բառդ շոք աստա-
նօր՝ զվայելչութիւն և զհօվանի անխտիր
նշանակելով :

Մարթ է յաճախագոյն ևս 'ի յոռի շարա-
գրութենէ բառից կորուսանել բանին ըզ-
պարզութիւն. վասն որոյ պարտ է ճարտա-
բախօսի յիշել միշտ զառ 'ի նախնեացն ա-
ւանդեալ սահման քերականութեան, զի
« Քերականութիւն է հմտութիւն, որք 'ի
քերթողաց և 'ի շարագրաց իբրու բա-
ղում անգամ ասացելոց » . այսինքն է
զի ոչ զամենայն եղանակս բանից նախ-
նեաց օրէն է 'ի կիր արկանել, այլ զյա-
ճախագոյն առ 'ի նոցանէ 'ի կիր արկեալս :

Հ. Զիարդ վայելուչ և զօրաւոր յօրինին
ճարք .

— Աչ է մարթ համառօտի զպատասխա-
նի առնել հարցուածոյդ . զի դա հարկ առ-

նէ ինձ դամենայն ազգս ազգս հանդիսից
ճարտասանութեան առաջի առնել, և զիւ-
րարանչիւր նոցա պատշաճեալ ձևս առ ՚ի
զարդ և զօրութիւն, և զքերթողականին
իսկ փոքր ՚ի շատէ տալ զկանոնս :

ԳՍՍ Բ

Երեք ազգք ճարտասանութեան . — Յառաջարա-
նութիւն . — Առաջարկութիւն . — Բաժանումն :

Հ . Քանի՜ ազգ են ճարտասանութեան .
— Երբեակ . կացրդական , բաղխոհա-
կան , ատենական :

Հ . Զինչ է կացրդականն .
— Պարսաւ կամ դովեսա զիրաց ինչ .
վասն որոյ կացրդականք են ներբողեան և
դամբանական ճառք , և որ ՚ի ծնունդս , ՚ի
հարսանիս , կամ որ ՚ի շնորհակալութիւն
և յուրախակցութիւն յօրինին :

Հ . Զինչ է բաղխոհականն .
— Համողել զոր յօգտակարն և խորչե-
ցուցանել ՚ի վնասակարէն . վասն որոյ
բաղխոհականք են ամենայն խրատական
և յորդորական ճառք , և որովք ճարտա-
բախօսք երբեմն վարէին յատեանս տես-
չութեան իրաց աշխարհին :

Հ . Զինչ է ատենականն .
— Ամբաստանութեան կամ ջատագո-
վութեան ճառ , որպէս որ յատենի ՚ի լուր
դատաւորաց ճառին :

Հ. Առ ի՞նչ զանազանութիւնս այս է պիտանի .

— Առ ՚ի սահմանել զկէտ նպատակի ճարտարախօսին . զի ՚ի կացրդականն և ՚ի բաղխոհականն առաւել ջանայի է նմա զկամսն և զսիրտ շարժել , իսկ յատենականն հաւանեցուցանել զմիտս . և ըստ այնմ պատշաճի զձեւ ճարտասանականս ՚ի կիր արկանել , և համեմատ առաջարկութեան զոճ ճառին յերիւրել :

Հ. Իցե՛ն ի՞նչ որ այս ամենայն ազգի ազգի ճառից անխտիր պատշաճիցին .

— Այո ամենայն իրօք . և այսորիկ են վեցեակ մասունք ճառին , որ են՝ յառաջարանութիւն , առաջարկութիւն , պատմութիւն , ցուցումն , յորդոր , և վերջաբանութիւն :

Իբր ոչ եթէ այս ամենայն մասունք յամենայն ճառս անհրաժեշտ կարևորք իցեն , այլ ՚ի կարգաւոր ճառս այսորիկ առաւելագոյն մասամբ մտանեն :

Հ. Զի՛նչ է յառաջարանութիւն .

— Պատրաստել զմիտս ունկնդրաց ՚ի ըւր բովանդակ ճառին :

Հ. Զի՛նչ կարևոր է յառաջարանին .

— Նախ զի անդստին ՚ի բնէ ճառին առեալ իցէ , և քաջ ընդ նմա կցորդեալ . վասն որոյ խրատէ Աիկերոն՝ խորհել նախ զբովանդակութիւն ճառին , և ապա յօրինել զյառաջարանն :

Երկրորդ՝ առաւելագոյն զգուշութեան

պէտք են 'ի յառաջարանին առ 'ի քաջ բա-
ցատրութիւն իմաստից և 'ի բարւոք շարա-
դրութիւն . զի 'ի սկզբան անդ ունկնդրացն
միտք և լսելիք գեռ անխոնջք՝ գիւրաւ
ստգտանիցեն զթերութիւն : Գարձեալ և
'ի հակառակէն առաւել քան ամենայն ու-
րեք 'ի յառաջարանելն խուսելի է 'ի պա-
ճուճանաց . զի ինքնազարդ պարզութիւն
կարևոր հանդամանք են յառաջարանու-
թեան :

Երրորդ՝ պարտ է յառաջարանութեան
լինել հանդարտ և մեղմ , եթէ ոչ գէպք
ինչ անակնկալ պատճառս տացին յանկար-
ժական յառաջարանութեան . այլ յայն-
ժամ պարտ է զընթացս բովանդակ ճառին
պատշաճել նմին , ապա թէ ոչ նուազեալ
անկանի բանն :

Չորրորդ՝ մի ինչ 'ի զօրաւոր փաստից
յիշատակեսցի 'ի յառաջարանին . զի այն
ապա 'ի բնիկ տեղւոջն ոչ ինչ ազդեսցէ :

Հինգերորդ՝ պարտ է յառաջարանին
համեմատել չափոյ երկայնութեան ճառին
և գեղեցկութեան . որպէս զի մի դուռն
քաղաքին գեղեցկագոյն քան զքաղաքն ի-
ցէ , կամ քաղաքին վտանգ առաջի կայցէ
փախչելոյ 'ի բաց , ըստ ծաղրական Գիո-
ղինեայ առակին :

Հ . Չինչ է առաջարկութիւն .

— Պարտ է ճարտասանին յաւարտ յա-
ռաջարանութեանն առաջի առնել զպատ-
ճառս ճառիցն . և այն կոչի առաջարկու-
թիւն :

Եւ պարտ է առաջարկութեան զոչ բացայայտ և ճիշդ, որովհետեւ իմացուած բովանդակ ճառին յայն հաստատեալ է :

Եթէ պատճառք ճառին քաջածանօթբիցեն, մարթ է նորաձե իմն զառաջարկութիւնն առնել առ 'ի զարթուցանել զլսելիս . զոր օրինակ Սէնիէրի 'ի ճառել զատուածութենէ Քրիստոսի, այսպիսի յօրինէ առաջարկութիւն .

« Եթէ Քրիստոս չէր աստուած, ամպարը ըջտագոյն քան զամենայն մարդիկ գտանէր » :

Օգնէ բազում ուրեք և բաժանումն 'ի պարզութիւն առաջարկութեանն և ճառին :

Հ . Ո՞ր իցեն կանոնք բաժանման .

— Նախ՝ զի մի մին 'ի մասանց բովանդակեացի 'ի միւսն, այլ խկապէս զանազանեացին 'ի միմեանց :

Երկրորդ՝ զի մասունքն 'ի միասին բովանդակեացեն զառաջարկութիւնն :

Երրորդ՝ զի մի բազմամասն իցէ բաժանումն, այլ գուն ուրեք աւելի քան զերիս մասունս :

Չորրորդ՝ զի մի արուեստակեալ իցէ բաժանումն, այլ 'ի բնէ առաջարկութեանն յառաջ ածեալ :

Այս ամենայն պայմանք քաջ պահին 'ի բաժանմանն՝ զոր Մատիլիոն առնէ 'ի ճառն շարչարանաց փրկչին . զի զբնարանն՝ « Ամենայն ինչ կատարեալ է », բաժանէ

յերիս այսպէս . քանզի կատարեցաւ ար-
դարութիւն առ ՚ի յԱստուծոյ , չարութիւն
առ ՚ի մարդկանէ , և սէր առ ՚ի Քրիստոսէ :

ԳՍՍ Գ

Պատմութիւն . — Յուշումն ՚ի ներքին տեղեաց . —
Սահման . — Թուումն մասանց և Ստուգարա-
նութիւն :

Հ . Ձինչ է պատմութիւն , զոր երրորդ
մասն ճառի ստացեր .

— Պատմութիւն ՚ի դատասացութիւնս
առաւելապէս ունի զտեղի , և է մի ՚ի կա-
րեորագոյն և ՚ի դժուարին մասանց ճա-
ռին . զի պարտ է անդ ճարտասանին զա-
մենայն ինչ ասել ճշմարտութեամբ , և մի
ինչ յեղծումն իւրոյ դատին :

Պարտ է նմա անդստին արկանել զհի-
մունս ցուցակութեանց ճառին , պարզելով
զհանգամանս նպաստամտոյցս իւր , և
տկարացուցանելով զհակառակորդին :

Ի բացայայտութիւն պատմութեան ընդ
նախասացեալ պայմանս խնդրին և առա-
ւելագոյն խնամբ ՚ի ճշգրտապատում առ-
նել զանձինս , զժամանակ , զտեղի և զայլ
կարեոր հանգամանս :

Պարտ է դարձեալ հաւանական յօրինել
զպատմութիւնն , և համառօտ՝ առանց ա-
ւելորդ հանգամանաց :

Ի վարդապետական ճառս զտեղի պատ-

մութեանն ունի բացատրութիւն իրացն ,
զորմէ ճառքն են :

Հ . Ձինչ է ցուցումն , զոր չորրորդ մասն
ճառի ստացեր .

— Հերքել ինչ կամ հաստատել փաս-
տիւք : Քանզի պարտ է ճարտասանին յետ
'ի ներքս ածելոյ զառաջարկութիւնն՝ ցու-
ցանել զայն , զտանելով փաստազորաւորս ,
և բարւոք կարգաւորելով զգտեալսն :

Հ . Ուստի խնդրելի են փաստք .

— Տեղեաց , ուր փաստիցն զխւտք են ,
կէսք կոչին ներքինք և կէսք արտաքինք ,
ումանք հասարակք և այլք յատուկք :

Հ . Ո՞ր իցեն ներքինք .

— Ներքին տեղիք են , որ 'ի բնէ առա-
ջարկեալ իրացն տան ապացոյցս . որպի-
սիք են՝ սահման , թուումն մասանց , ստու-
գաբանութիւն , լծորդք , սեռ և տեսակ ,
պատճառ և դործ , նմանութիւն և աննմա-
նութիւն , բազդատութիւն , հակադրու-
թիւն , նախընթաց և հետևորդ և յարա-
կից հանգամանք :

Հ . Ձինչ է սահման .

— Սահմանն է բան բացայայտիչ բնու-
թեան իրին . որ ըստ իմաստասիրաց հա-
մառօտ կազմի՝ բազկացեալ 'ի սեռէ և 'ի
տեսակէ . որպէս սահման մարդոյ՝ Աննդա-
նի բանական :

Բայց ըստ ճարտասանից ոչ 'ի սեռէ և 'ի
տեսակէ՝ այլ 'ի դործոց և 'ի պատճառաց և
յայլոց հանգամանաց կազմի ընդարձակա-
դոյն , և կոչի ստորագրական սահման :

Այսպէս Ասկերերան ստորագրէ դար-
ժաթասէրն .

« Չիր և չիր ինչ անխմաստագոյն քան զըն-
չիցն ծառայ . թուի թէ իշխեսցէ , և իշ-
խան 'ի գլուխ ունի . թուի թէ տէր իցէ ,
և ծառայութիւն հարկանէ . կապանս վա-
րակէ զանձամբ , և ուրախ է . գրգէ զգա-
դանն , և բերկրի . 'ի գերութեան՝ վա-
րեալ , ցնծայ և խայտայ . շուն կատաղի
տեսանէ 'ի վերայ դիմեալ ոգւոցն , և
յանհոգս է . զոր սարտ էր խառանել և
սովամահ առնել , առատացեալ յանխը-
նայ՝ շանի առ կուրծսն կուտէ , զի ևս
քան զևս 'ի վերայ խաղայցէ և ահա-
գինս լինիցի » :

Հ . Չինչ է թուումն մասանց .

— Չև բանի՝ որով ճարտասանն դիւրա-
բանչիւր մասանց իրիր ասէ որ ինչ զբո-
լորէն է իմանալ : Արպէս Նարեկացւոյն
գեղեցիկ հատուածն , յորում զհոգւոյն նա-
ւակոծութիւն՝ այլաբանաբար նկարագրէ .

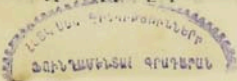
« Աւստի նաւն 'ի բաղխմանէ վայրենի ա-
լեացն խորտակեցաւ . թեոցն ձեռնար-
կութիւն քայքայեցաւ . կայմն ամբարձ-
ման 'ի կայից իւրոց խլեցաւ . առաքա-
տին թոչարան յանկարկատելի ծուէնս
սպատառեցաւ . շինուածոյն շուք անզար-
դեցաւ , առասանք ձգողականաց խղե-
ցաւ , տեսարան գլխոյն դիտակի խոնար-
հեցաւ , ապաւանդակին սարան կտրե-
ցաւ , ապաւինութիւն խարսխին լուծաւ ,

1583.
A
լուծք ստուարք ամօլիցն կցորդութեան
բաժանեցան, սամիր ուղղչացն հետոց
զալարեցան, լատ հիմանն հաստարա-
նի ընկղմեցաւ, ղեկացն կառուցմունք
անդրէն սուղան, չուոցն յարմարութիւն
սլակասեցան, ողնափայտին պատասպարան
խեղցն բեկաւ, կասարանք դստին հաս-
տուածոյ յօշոտեցաւ, զողք ամփոփման ծո-
ցոյն կաղմածոյ անարգեցան, խելք շըր-
թանցն կղերաց խախտեալ ոստեաւ,
պաղպաղունք բաղմականացն անկեալ բար-
ձաւ, վանդակասպատին վայելչութիւն յա-
տակեցաւ, գահաւորակին հանգստարան
չփոթեցաւ, մածմունք տախտակաշարք 'ի
միարանութեանց միմեանց անջատերան,
հեղոյսք պնդման բեկուացն քարչեցան.
արդասիր իրին յիշատակարան ողբոց ինձ
նմանեցաւ: Նաւուղիղն հանդէպ նաւին
դեգերեալ ողբայ, ձեռն 'ի ծնօտի կղեալ
արտասուաց գետս իջուցանէ ։

Հ. Զինչ է ստուգարանութիւն.

— Ստուգարանութիւն է, ըստ ճարտա-
սանից, 'ի նշանակութենէ անուան ամել
զհաստատութիւն. զոր օրինակ՝ Պարտ է
խմաստասիրի սիրող գոլ խմաստութեան:

Ըստ այսմ է և Արիզեայ ստուգարա-
նութեամբ անուան առն իւրոյ պարսաւելն
գնա. « Մի գիցէ տէր իմ զսիրտ իւր 'ի վե-
րայ առն ժանտի Նարաղայ, զի ըստ ա-
նուան նորա և ինքն է. Նարաղ անուն
նորա, և անզգամութիւն ընդ նմա ։

Եւ Ոսկերերան այսպէս պարսաւէ ըղ-
խակատակութիւն .

« Եւ զի ուսանիցիս , միտ դիր . և անուն
իսկ խակատակութեանն յանդիմանիչ է
կատականացն . յայտ է թէ չէ առողջ և
կատակն . նախ ինքն իսկ 'ի յանձնէ կա-
տակի , զի հարկ լինի եւ զերեսն ծակ ,
և զրերանն և զաչսն այլայլել : Զի հարկ
է նմա այնուհետև և զկերպարանս և ըղ-
ծադր և զզնացս փոփոխել , և հտպտել ,
և ամենեցուն նմանել , և ազգի ազգի
պարսաւանս հնարել իմանալ . և հետի են
'ի քրիստոնէից զուսանական բանք » :

ԳԱՍ Գ

Լծորդք . — Սեւ և տեսակ . — Պատճառք և գործք .
— Նմանութիւն և աննմանութիւն . — Բաղդա-
տութիւն :

Հ . Զինչ են լծորդք .

— Լծորդք են՝ որք անդատին 'ի նմին բա-
ռէ ածանցեալ իբր թէ լծորդին ընդ ար-
մատոյն : Արդ որպէս 'ի ստուգարանութե-
նէ անուան , այսպէս և 'ի լծորդ բառից
կամ յածանցականաց առնուն ճարտա-
սանք զհաստատութիւն . զոր օրինակ
« Մարդ եմ , և զմարդկայինս յինէն ոչ
օտար համարիմ » :

Բոտ այսմ և Ոսկերերան ասէ .

« Եւ քանզի սրբութիւն արար զնա մեղաց

մերոց, կացցուք մնասցուք սուրբք, և մի
ինչ կալցուք աղտ յանձինս. այլ զգեզն
և զվայելչութիւնն զոր զգեցոյց մեզ՝ պա-
հեսցուք անարատ, զի ոչ ինչ գտանիցի
աղտ և խորչ կամ թէ այլ ինչ այնպիսի »:

Հ. Զինչ է սեռն և տեսակ.

— Սեռ կոչի բոլոր ինչ, որ սարունակէ
ընդ իւր և բազում մասունս այլատեսակս.
և տեսակ, որ սարունակէ ընդ իւր և բա-
զում անհատս: Արդ է ուրեք զի ճարտա-
սանն զհանգամանս պաշտածեալս սեռին
կամ տեսակի հասարակաբար նկատեալ,
ասլա զառաջարկութիւնն որ ընդ նորօք բո-
վանդակի՝ ՚ի վերայ ածէ: Ըստ այսմ՝ Աղի-
շէ վարդապետ առ ՚ի ներբողել զհրաշալի
արգասիս աստուածսիրութեան ՚ի սուրբ
Վարդանանս, նախ զսիրոյն Աստուծոյ
հասարակաբար յօրինէ ներբող, և ասլա
յառաջարկութիւն մատչի.

« Մեծ է սէրն աստուծոյ քան զամենայն
մեծութիւն երկրաւոր. և այնպէս աներ-
կիւղս առնէ զմարդիկ՝ իբրև զանմարմին
զօրս հրեշտակաց. որպէս անդստին ՚ի
սկզբանէ է տեսանել զբազումս բազում
անգամ ՚ի բազում տեղիս: Մարդիկ, որ
սիրովն Աստուծոյ իբրև զինու վառեալք
էին, ոչ ինչ խնայեցին զանգիտելով իբ-
րև զանարի, գոլով վատասիրտք, կամ
՚ի մահ անձանց, կամ յափշտակութիւն
ընչից, կամ ՚ի խողխողումն սիրելեաց,
կամ ՚ի զերութիւն ընտանեաց, ելանել

ի հայրենի երկրէն և անկանել ՚ի ստորկութիւն յօտարութեան: Արպէս յայսմ ժամանակի տեսար աչօք մերովք. զի ըզնոյն նահատակութիւն նահատակեցաւ և աշխարհս Հայոց: Քանզի իբրև ետես մեծն վարդան» և այլն:

Հ. Արպէս ՚ի սրտաճառաց կամ ՚ի գործոց մարթ իցէ առնուլ ստացոյց.

— Քաղում ուրեք ճարտասանն ՚ի հանգամանաց սրտաճառին զլուութիւն կամ զյոսութիւն գործոյն առնու ցուցանել, և կամ զհակառակն: Այսպէս Սարգիս վարդապետ կուտակութեամբ և զեռնական գործոց ազահութեան սարսուէ զախան. « Սակայն արմատ ամենայն շարեաց արծաթսիրութիւնն է, ըստ առարկոյն, և ազահութիւն. վասն զի շիք և շիք ինչ շարիք, որ ոչ ՚ի սոցանէ ճնանին, առելութիւն մարդկան, խռովութիւն, և պատերազմ առ ազգակիցս, պոռնկութիւն և գողութիւն և սպանութիւնք, և այլ ևս անթիւ մեասք՝ զորս սիվ որ կարէ թուել: Զի եթէ զաէրն տիեզերաց և զարարիչն արարածոց ՚ի վաճառ էած այս ախտ և ետ ըսպանանել, զի՛նչ այլ ինչ մնայ ՚ի շարեաց՝ զոր ոչ կարիցէ գործել: Աւ եթէ զառաքեալն՝ զՔրիստոսի ընտրութեանն արժանաւոր՝ այնպէս վաղվաղակի գերի առեալ տարաւ, և զթիւն պակասեցոյց, և յահաւորան զնա յանդգնեցոյց, սպա սիվ որ կարէ կալ առաջի բուռն գորութեան նորա »:

Գարձնալ և 'ի գիրս իմաստութեան .

« Ընդ որոց թէ ընդ զեղն զուարճացեալք զնոսա աստուածս կարծիցեն, զիասացեն թէ որչափ ևս նոցա տէրն ասուել լաւ է . զի որ զեղեցկութեան արարչապեան է՝ նա հաստատեաց զնոսա : Ապա թէ ընդ զօրութիւնս և ընդ ազդեցութիւնս զարմանայցեն, իմասցին 'ի նոցանէ՝ որչափ ևս որ կազմեացն զնոսա առուել զօրաւոր է » :

Հ . Մարթ իցէ և 'ի նմանութենէ կամ յանմանութենէ ցուցանել ինչ .

— Այո ամենեին . բայց 'ի յոյզս կրից դուն ուրեք վարի ձեռս այս . և ոչ երբէք օրէն է յանձանօթ իրաց առնուլ նմանութիւն կամ աննմանութիւն : Օրինակ իմն յԱսկերերանէ վասն նմանութեան .

« Չտեսաննս և զմարմնոց իսկ զաչս . յորժամ հանապաղ ընդ ծուխ դայցեն, արտօսք բերեն . և յորժամ 'ի խաղաղ օդս և 'ի մարդս և յաղբիւրս և 'ի դրախտս դրօսնուցուն, առողջագոյնք և քաջատեսք : Նոյնպէս և մտացն ակն եթէ յեղտիւրս հոգևոր բանիցն ճարակիցի, սուրբ յստակ և քաջատես լինի . իսկ եթէ ընդ ծուխ ինչ աշխարհի իրացս դայցէ, բժարեր արտօսրալից լինիցի, և զազգի ազգի լալիւնս լայցէ և աստ և անդ » :

Այլ օրինակ 'ի Ամբրոնացւոյն .

« Ոչ է այս արութիւն զինուորի՝ յիւր ապարանս թուր շողացուցանել, և զօր

հարկանել. այլ որ 'ի հանդիսի տեղին ի-
ջանէ, և ընդդէմ օխոյեանին կայ: Նոյն-
պէս իմա, զի չէ ուղիղ մարտ հոգևոր՝
որ 'ի Չորոյ գետ նստի, և զիս 'ի Ախի-
կիս յաչաղէ »:

« Եւ արդ աղէ ասա. ճարտարախօսն ո՛չ
զվերջին բանսն փութայ առաւել յօրի-
նել, զի զովեալ գրուատեալ մեկնիցի:
Եւ սպասաւորն վերջին նուազաց կարի
պատկառ կայ, զի մի պարսաւ լիցի: Եւ
նահատակն եթէ ոչ զվերջին մարտն ա-
ռարինազոյն ցուցանիցէ, ո՛չ ապաքէն
ամենայն աշխատութիւնն անօգուտ է:
Եւ նաւաւարն եթէ յամենայն ծովուն ըզ-
գուչանայցէ, և մօտ 'ի նաւահանդիստն
խրիցէ զնաւն կամ բախիցէ, ո՛չ ապա-
քէն զառաջին վաստակն կորոյս. Եւ
բժիշկն եթէ թեթեացուցանիցէ զցաւ հի-
ւանդին, և յորժամ մօտ 'ի կատարեալ
առողջութիւն ամիցէ, յայնժամ զեղծցի,
ո՛չ ապաքէն զամենայն ջանն կորոյս:
Սոյնպէս և որ զառարինութեան կատա-
րումն ընդ սկզբանն ոչ միաբանեն, եզ-
ձանին և կորուսանեն զամենայն: Նոյն
և 'ի կառամարտիկսն, որք 'ի զլիսոյ առ-
պարիզացն պնդակաղմ զերիւ վարսն ար-
ձակեն, և յետոյ մեղկիցին ինչ և ծու-
լանայցեն, ոչ պարզեացն հասանեն, և
ոչ 'ի տերանցն ճանաչին » . Ոսկեր:

Իսկ յաննմանեաց այսպէս ամէ հաս-
տատութիւն Սարգիս վարդապետ .

Չոր օրինակ առանց Քրիստոսի չկարէ որ արդարագործութիւնս առնել, զոր և ինքն իսկ ասաց՝ առանց իմ ոչ ինչ կարէք առնել, նոյնպէս և ոչ առանց սատանայի մեղս գործէ որ » :

Հ. Զինչ է ՚ի բաղդատութենէ ցուցումն .

— Յորժամ ճարտասանն ՚ի մեծէ ըզփորրն, կամ ՚ի փորուէ զմեծ և կամ ՚ի հաւասարէ զհաւասար յառաջ ածէ. զոր օրինակ .

« Եթէ առ Աստուածն իւր սուտ գտաւ, առ ս՝ որ ՚ի մարդկանէ դա արդար գտանիցի » . Եղիշ . պատմ :

Երկրորդին օրինակ .

« Եթէ մեք հեռագոյնս ՚ի ձէնջ՝ միայն ՚ի լսելն այսպիսի ընկալաք յանձինս մեր սուգ դառնութեան . ապա սրչափ ևս առաւել դուք հաղորդեալքդ ՚ի շարշարանս ընդ հօտից ձերոց » . Յովն . կար :

Որինակ երրորդին .

« Համարիք, եթէ այն գալիլիացիք եղեն մեղաւոր քան զամենայն գալիլիացիս, զի զայնպիսի անցս կրեցին . ոչ, ասեմ ձեզ . այլ եթէ ոչ ապաշխարիցէք, ամենեքին նոյնպէս կորնչիցիք » . Ղուկ . ԺԳ . 12 :

Գ Ա Ս Ե

Հակադրութիւն. — Նախընթաց և հետևորդ և յարակից հանդամանք. — Արտաքին տեղեր :

Հ. Զինչ է 'ի հակադրութենէ ցուցումն .

— Հարտասանին բաղում ուրեք զներհականս առ միմեանս կացուցանելով, յաւելու զօրութիւն մեծ 'ի բանս . զոր օրինակ . « Ար ինքն իւր շար է, այլում բարի ոչ կարէ վննել, և որ ինքն ընդ խաւար զնայ, այլում ոչ առաջնորդէ ճշմարտութեան լուսով : Արպէս զի չիք յանիրաւութենէ արդարութիւն, այսպէս 'ի սրտութենէ ճշմարտութիւն » . Եղիշ. պատմ :

« Չեկաց դահիճ առընթեր՝ զկողս քերել առ 'ի զոհս մատուցանելոյ 'ի հարկէ . այլ հասեալ կայ 'ի վերայ սաստիկ ցանկութիւն ընչից և ազահութիւն, և փորէ դաչս : Աչ որ 'ի զօրականաց արկ զմեզ 'ի խարոյկ և կացոյց 'ի վերայ կասկարայից . այլ մարմնոյ բոցն բորբոքեալ առաւել քան դայս այրէ զողիս : Չկայ մօտ թաղաւոր՝ բաղում պարզև խոստացեալ առ 'ի զերծուցանել, 'ի մօտ կան մօլեկան փառք, որ շար քան դայն խտորզեն » . Ոսկեր :

Եւ Եղիշէ 'ի խրատն միանձանց .

« Այս արդևս տեսանեմ ՚ի մերում աշխարհիս և ոչ գոր ազատեալ յայսօրիսի ազևախց: Յեռս ընդդէմ ընթերցար զգեղեցիկ գրեալսն. ՚ի սրտածառս ուխտաւորութեան հեռացար ՚ի սուրբ ծնողացն, և արարար բաղում հարս օտարոախ. գորս սրտուելոյ արժանի էր՝ անարգեցար, և յորս ոչն ունէար իշխանութիւն զնել մեծարանս, զախտ ազևախց մերոց յոյժ ծախեցար: Ազատեցար ՚ի հարկաց արբունի՝ գորս առանց մեղաց էր հարկիլն, և մտար ընդ հարկաւ ստացուածոց՝ որ լի են անառակ ազահութեամբ: Չելար յանկողինս սուրբ հարսանեաց, և արարար մեղ բարձրագահոյս առաւել քան զաշխարհի. . . : Աօշիկբ օտից մերոց յանդիմանեն զմեղ եթէ ոչ են սուրբ ճանապարհք մեր: Հանդերձք մեր աղաղակեն զգործոց ձեռաց մերոց, եթէ մերկ եմք յերկնաւոր զգեստուց: Երիվարք մեր ցուցանեն մեղ, եթէ ոչ եմք յափշտակելոց ընդ առաջ տեառն ՚ի վերայ օդոց: Շինուածք ասարանից մերոց յայտ առնեն, եթէ ոչ ունիմք մեք տաճար առանց ձեռագործի յերկինս, յոր մտանելոց են ամենայն դաար սոսկացելոցն յերկրաւորախտից: Աշխուածք անդաստանաց մերոց կշտամբեն զմեղ, եթէ չիք մեր բաժին ՚ի վիճակսն երկնաւորս: Արդուզբ անյազբ եղար ՚ի կերակուրս, և առանց չափոյ արբար գինի սղտորիչ խորհրդոց և մտաց: Խոր ՚ի քուն ննջեմք ամենեքեան,

և երազ թուի մեզ ճշմարտութիւնն : Կա-
փուցեալ են աչք մտաց մերոց 'ի տեսա-
կան խորհրդոց , և անյազ սղաղչոտեալ
հայել 'ի կեանս աշխարհիս : Արդեւեալք
զլսելիս 'ի սուրբ ընթերցուածոց , և ուն-
կընդիր եմք բառաչման խաշանց մերոց :
Ոչ եկն մեզ հոտ անոյշ 'ի Հոգւոյն սրբոց ,
վասն զի սիրեցաք մեք զիւզ ախտա-
լից աշխարհիս : Ոչ ճաշակեցին քիմք ու-
ղւոց մերոց զկերակուր երկնային , վասն
զի պարարեցաք զանձինս մեր 'ի զանա-
զան խորտիկս : Մութ է գոյն գիմաց
մերոց , վասն զի ոչ զուարթացան երեսք
մեր 'ի խորհուրդս սրբութեան : Յաւալից
են անդամք մարմնոց մերոց , վասն զի յա-
ռաջ քան զմարմինս՝ զոգիս ախտացու-
ցաք : Քերեզմանաց բուրոց նմանեցաք
յանձինս մեր , վասն զի ունայն եմք 'ի
չնորհաց սուրբ Հոգւոյն . վասն այսորիկ և
ամենայն շարիք հասին յաւուրս մեր :

Հ . Զինչ է 'ի նախընթաց և հետևորդ
և 'ի յարակից հանդամանաց ցուցումն .

— Բազում ուրեք 'ի հանդամանաց աս-
տի յայտնի կամ հաւանական ապացոյցս
առնու ճարտասանն . զոր օրինակ 'ի ծա-
ղել արեգական՝ հարկ է զի իցէ տիւ , և
եթէ տիւ է՝ հարկ է թէ ծաղեալ իցէ ա-
րեգակն :

Այսպէս քաջն վարդան գոյս օգնա-
կանութեան առ 'ի յԱստուծոյ հաստատէ
'ի նախընթաց հանդամանաց .

« Յերկուս և յերիս կոխս տէր ինքնին մեծաւ
զօրութեամբ օգնեաց մեզ . որպէս զի զա-
նուն քաջութեան ժառանգեցար, և զզօրսն
արբունի շարաշար հարաք, և զմոզսն ան-
ողորմ սատակեցար, և զսղծութիւն կա-
պաշտութեանն ՚ի տեղեաց տեղեաց սրբե-
ցար, զանօրէն հրաման թագաւորին եղ-
ծար ապականեցար, զխռովութիւն ծովուն
ցածուցար . լեռնացեալ ալիքն դաշտա-
ցան, բարձրադէզ փրփուրն սպառեցաւ,
գազանացեալ սրտամտութիւնն դադարեաց:
Որ ՚ի վերայ ամպոց որտայր, նկուն ե-
ղեալ քան զսովորական բնութիւնն ՚ի վայր
գտաւ ընդ մեզ խօսելով » :

Իսկ յարակից հանգամանք թէպէտ և
ոչ համօրէն ՚ի միասին, այլ ստէպ ՚ի ճաճ
պատահեն ճարտասանին . և են ութ այսո-
քիկ՝ Ո՛վ, Չինչ, Ո՛ւր, Ի՛ւ, Քանիցս, Ըն-
դէր, Ո՛րպէս, Ե՛րբ :

Չքաղումս յայսցանէ վայելուչ ՚ի կիր
արկանէ իմաստունն ՚ի բանս յայս .

« Մինչդեռ խաղաղութեանն պատեալ էր
զամենայն, և այն ինչ գիշերն իւրով ա-
րագութեամբն ընդմիջէր, ամենազօր բան
քո յերկնից յաթոռոց արբունեաց սաս-
տիկ պատերազմող ՚ի մէջ սատակման եր-
կրին հասանէր : Սուսեր պողովատիկ զա-
նաչառ հրամանդ քո բերեալ և ՚ի մէջ ան-
ցեալ, զամենեսին ընոյր մահուամբ . անդ
առ երկնիւք քերէր, և այսր յերկիր հա-
սանէր : Յայնժամ վազվազակի ցնորք ան-

Հնարին երազոց խառվեցուցանէին զնոսա, և արհաւիրք անկարծք ՚ի վերայ հասանէին: Եւ այլ որ այլուր անկեալ կխամահ, վասն որոյ պատճառաւնաց մեռանէր՝ յայտ առնէր: Զի երազոցն խառվեցուցեալ զնոսա, զնոյն յառաջագոյն գուշակէին. զի մի յանգէտս, վասն որոյ շարաշարն տանջէին, կորնչիցին ։:

Հ. Ո՞ր են արտաքին տեղիք.

— Իսկ արտաքին կոչին տեղիք՝ Որէնք, Համբաւ, Արձանագիրք, Երգումն, և Վըկայք, յորոց մարթ է ճարտասանին քաջ հաստատութիւն ածել բանիցն:

Հ. Զխարդ պարտ իցէ զվաստս կարգաւորել.

— Պարտ է հզօրագոյն փաստիւ խիբ դրաւել նախ զմիտս, և ապա տակաւ ՚ի տկարագունից ՚ի հզօրագոյնս անցանել, յաւելեալ զխրաքանչիւր պատշաճ օրինակս և վկայութիւնս: Մի խառնակել զտարասեռ փաստս ընդ միմեանս, այլ ուրոյն զպատշաճն և զօգտակարն և զիրաւացին կարգել, հերքելով զհակառակորն:

ԴԱՍ Զ

Յորդոր. - Վերջարան:

Հ. Զինչ է յորդորն, զոր հինգերորդ մասն ճասի տտացեր.

— ճարտասանին ոչ միայն սարսք են խելամանցուցանել զունկնդիրս, այլ և զկամսն յորդորել կրիցն յուզմամբ:

Հ. Ո՛ր են զխաւորք ՚ի կիրս, զոր սարս է ճարտասանին յուզել ըստ սատշածի:

— Սէր և ատելութիւն, բարկութիւն և հեղութիւն, խնդութիւն և ատարութիւն, երկիւղ և քաջալերութիւն, կարեկցութիւն և մխիթարութիւն:

Հ. Ո՛րպէս զմի մի ՚ի կրից այտի մարթիցէ զարթուցանել:

— Զսէր՝ նկարագրութեամբ զեղեցիկ հանգամանաց անձին կամ իրաց, զոր սարսն իցէ սիրելի ընծայեցուցանել. և զարձեալ յուսով առ ՚ի նմանէ բարեացն և օգտից: Իսկ զատելութիւն ՚ի հակառակէն՝ նկարագրութեամբ յոռութեանց նորա, և երկիւղի առ ՚ի նմանէ չարեացն:

Զբարկութիւն՝ յիշատակաւ թշնամանացն կրելոց. իսկ զհեղութիւն՝ անկեղծ խոստովանութեամբ յանցանաց, անչարութեամբ զիտաւորութեան յանցաւորին, և յիշատակաւ վաստակոց և լաւութեան նորա:

Զխնդութիւն՝ մեծութեամբ բարւոյն և բազմաժամանակեայ ակնկալութեամբն կամ անկարծելի յաջողութեամբ. իսկ ըղտխրութիւն հակառակօր սոցին:

Զերկիւղ՝ մերձաւորութեամբ վտանգին և անխուսափելի հետեութեամբ չարեացն. իսկ զքաջալերութիւն՝ յուսով յաջողութեան, դիւրին և հաւանական յաջողութիւն իրացն ցուցանելով:

Զկարեկցութիւն՝ մանրատառում առնելով զազէտս վշտացելոյն, ցուցանելով զի չէր արժանի չարեացն, և զգթութիւն՝ ցուցանելով զվսեմութիւն և զբարութիւն: Իսկ զմխիթարութիւն՝ թեթեացուցանելով ըստ կարի զժանրութիւն չարեացն, յուսացուցանելով ՚ի փոխարէնսն աստ և ՚ի հանդերձեալս, և զարիութեանն յուշառնելով զվսեմութիւն և զօգուտ:

Հ. Իցեն ինչ կանոնք առ ՚ի յոյզս հասարակաց ամենայն կրից ճահաւորք.

— Են իսկ. և նախ՝ զի ճարտասանն ըզգածեալ իցէ կրիւքն, զոր յայլս կամի զարթուցանել:

Երրորդ՝ զի նախ համոզեսցէ զմիտս փաստիւք և ասլա ջանասցի շարժել ըզսիրտ:

Երրորդ՝ զի ՚ի սրատչաճ տեղւոջ զյորդորակսն արասցէ առ ՚ի շարժել զկիրս, որ ըստ յաճախ սովորութեան ՚ի վերջարանին ՚ի դէպ զայ:

Չորրորդ՝ զի մի զգացուսցէ ունկնդրացն՝ թէ ահա մատչի ՚ի յորդորակս, այլ յանըզգաստից ՚ի վերայ ածել զյոյզս կրից՝ տակաւ սրատրաստելով առ այն զսիրտս:

Հինգերորդ՝ զի տել զլեզու և զբարբառ կրից, որ է ամենեին առանց արուեստակութեան, և եռանդուն լի ձեովք՝ առանց զարդուց և նրբարանութեանց:

Վեցերորդ՝ մի ընդհատումն առնել յուզման կրից, այլ ինչ ՚ի ներքս ածեալ. և մի

չիջուցանել զեռանդն կրից եկամուտ զար-
դուք կամ նմանութեամբք :

Եօթներորդ՝ մի կարի յամել ՚ի յորդո-
րակս, զի եռանդն կրից չէ յերկարատե :

Յաճախ են ՚ի ճառս Ասկերերանի չքնազ
օրինակք զարթուցիչք կրից . որպէս և ու-
րանօր յաղագս սուրբ խորհրդոյն ճառէ .
« Ասան որոյ ամենեին արթուն պարտիս
լինել . քանզի և ոչ սակաւ տանջանք պա-
հիցին այնոցիկ՝ որք անարժանութեամբն
հաղորդիցին : Զմտաւ ամ որպիսի ցասումն
մատնչին և խաչահանուացն եղև . զգոյշ
լեր այժմ՝ գուցէ և դու պարտական մար-
մնոյ և արեան գտանիցիս : Արա զմար-
մինն սպանին , և դու յաղտեղեալ հողիդ
ընդունիս յետ այնչափ երախտեացն :
Քանզի չչատացաւ մարդ լինել և սպառ-
կիլ և մեռանել , այլ և տակաւին զանձն
իւր խառնէ ընդ մեղ . ոչ միայն հաւա-
տովք , այլ և արդեամբք իսկ մարմին իւր
յօրինէ զմեղ : Քան զինչ չէ պարտ սրբա-
դոյն լինել այնմ՝ որ յայնմ՝ զենման վայե-
լիցէ . քան զորպիսի ճառագայթս պայծա-
ռագոյն՝ ձեռինն , որ զայն մարմին հատու-
նիցէ . և բերանոյն , որ հոգևոր հրովն լը-
նուցու . և լեզուին , որ համակ ՚ի կար-
միրս յահազին յարենէն ներկանիցի :
Զմտաւ ամ որպիսի պատուով պատուե-
ցար , կամ յորմէ՛ սեղանոյ վայելես . զոր
հրեշտակք տեսանեն և զարհուրին , և չիշ-
խեն համարձակ ընդդէմ հայել ՚ի փայլա-

տականցն որ անտի հատանիցին, և մեր նովաւ կերակրիմք, և նովաւ դանդանիմք, և լինիմք մի մարմին և մի հոգի: Ա՛ պատմեսցէ զգորութիւնս տեառն, լսելի արասցէ զամենայն օրհնութիւնս նորա: Ա՛ր հովիւ յիւր անդամոցն կերակրէ զիւր ոչխարսն. և զինչ ևս տասցից հովիւ, այլ և մարք ևս իցեն բազում անգամ, որ յետ երկանց և ծննդոց՝ դայեկաց տան զօրդիս: Իսկ սա ոչ ժուժեաց զայս առնել, այլ ինքնին կերակրէ զմեզ իւրով արեամբն, և ամենայնիւ ընդ իւր գրկախառն առնէ զմեզ. . . Այլ արդ մի ծուլանայցեմք, որ այսչափ արժանի եղևար սիրոյ և սպասուոյ. Հտեսանիցեմք զմանկունս մատաղս՝ որպիսի յօժարութեամբ բուռն դստեանց մարցն հարկանիցեն, որպիսի յօժարութեամբ մածուցանեն զչրթունսն ընդ մարցն շրթունս: Այսպիսի յօժարութեամբ մատիցուք յայն սեղան և ՚ի մայրենի հոգեօր բաժակն. մանաւանդ թէ ևս յուլադոյն քան զմանկանցն ձգեսցուք մեր զչնորհս Հօգւոյն, և զմին միայն արամութիւն համարեսցուք, չվայելելն յայնպիսի կերակուր: Քանզի չէ մարդկեղէն գօրութեան գործն, որ առաջի կայ, զոր յայնժամ յընթրեացն ժամ արար, և այժմ՝ զնոյն գործէ. մեր զսպասաւորաց աստիճան ունիմք, և սրբէ և վերստին կազմէ նա. . .

Հ. Զինչ է վերջարանն.

— Վերջին մասն ճառին , յորում ճարտասանն 'ի դիտաւորութիւն բովանդակ ճառին , ազգողագոյնս ջանայ հասանել :

Վասն որոյ սլարտ է 'ի վերջաբանին համառօտել զամենայն զփաստս , կնիք զհօրագոյնն գնելով :

Բայց գործ է զիտել ըստ ժամանակին աւարտել զճառն . զի մինչչև ցուցեալ զառաջարկութիւնն՝ զհետեանսն 'ի վերայ ածել ծաղրելի է : Գարձեալ և զպերճաբանութիւն ընդ զօրութեան բանից վայելչասէս խառնելի է 'ի վերջաբանին , զի և ճարտասանն ընդ ճառին հաճոյ լիցի լսելեաց :

Գ Ա Ս Է

Տեղիք սեփական երկց ճարտասանական հանդիսից :

Հ . Իցէ և այլ ինչ զանադանութիւն ճարտասանական տեղեաց քան զներքինսն և զարտարինս .

— Այո՛ ամենեին . զի զորոց ցայսվայր ասացարն՝ հասարակ կոչին տեղիք , բայց են և սեփականք երկց ճարտասանական հանդիսիցն :

Հ . Ո՛ր իցեն կացրդական հանդիսին սեփական տեղիք .

— Նախ ազգն կամ հայրենիք , եթէ ազնուազգի իցէ ներբողեալն . իսկ եթէ յան

տոհմութենէ աղնուացեալ, պարտ է գա-
նափինութիւն նորա և զվաստակս պան-
ծացուցանել՝ որովք անձամբ զանձն սղ-
նուականացոյց :

Երկրորդ՝ քաջակիրթ գաստիարակու-
թիւն ներբողելոյն :

Երրորդ՝ մեծութիւնք, եթէ բարւոք վա-
րեալ իցէ նորիմբք, և ՚ի զրկիլն յայնցանէ
անխոսով կացեալ :

Չորրորդ՝ համառօտիւ իմն և ՚ի վայելուչ
կերպարանաց առնելի է զներբող, և մա-
նաւանդ ՚ի աղեղութենէ զպարսաւ :

Հինգերորդ՝ բարեմասնութիւնք բնա-
կանք և ստացականք, առաջնովքն գովե-
լի է՝ եթէ բարւոք ուրուք վարեալ իցէ նո-
բօք, և վերջնովքն՝ եթէ ճղամբք ստա-
ցեալ իցէ զայնս :

Վեցերորդ՝ զորձք ներբողելոյն, որ ու-
սումնականք և որ այլ ինչ կենցաղօգուտ
արդասիք՝ որ յաճախեն պարծանս մար-
դոյ :

Եօթներորդ՝ փառք և մրցանակք, զորս
տարեալ ուրուք իցէ :

Ութերորդ՝ հանգամանք մահուն, եթէ
վասն հաւատոց կամ յօգուտ աշխարհի
կամ ՚ի վերայ հայրենեացն զմահ յանձն
առեալ իցէ :

Ըստ ամին օրինակի և զքաղաք մարթ է
ներբողել ՚ի հիմնադրէն, ՚ի վաղեմի հնու-
թենէն, ՚ի տեղւոյն, ՚ի ձևոյն, ՚ի մեծու-
թենէ, ՚ի զեղեցկութենէ փողոցացն և

հրապարակաց, յաշխարհամուտ շինուածոց, 'ի կամրջաց, 'ի նաւահանգատից, 'ի հին աւանդից, յանառիկ ամբութենէն, յանխոտով խաղաղութենէ, 'ի բարւոք տեսչութենէն, 'ի ճոխութենէ, 'ի բարդաւած շահավաճառութենէ, 'ի բազմամարդութենէ, 'ի հանճարոյ բնակչացն, յականաւոր մարդկանէ՝ որ անդ կացեալ, 'ի ստածիչ օգոց, 'ի բերոց երկրին, այլովքն հանդերձ:

Ար ինչ զներբողինէն ասացաք՝ նոյնր օգնեն և առ 'ի պարսաւ, անմասն 'ի գոփելեաց անտիցուցանելով զպարսաւեալն:

Հ. Ար իցեն բաղխոհական հանդիսին սեփական տեղիք.

— Նախ ցուցանել զարդարութիւն առաջարկութեանն. զի ոչ բնական օրինաց, ոչ քաղաքականին և ոչ աստուածայնոցն և մարդկայնոց դրական օրինաց հակառակի, և ոչ վաղեմի սովորութեանց կամ կարծեաց՝ որ զօրինաց ունին զօրութիւն:

Երկրորդ՝ ցուցանել զօգտակարութիւն, որ առաւել յորդորիչն է. և զտոյժս՝ որ յապախտն առնելոյ զայն ծնանիցին: Իսկ եթէ կարեւոր ևս առ 'ի կեանս և 'ի բարեկենդանութիւն իրքն իցեն, հզօրազոյն ևս ցուցանելի է զայն:

Երրորդ՝ ցուցանել զփառս և զպարծանս որ անտի յառաջ գայցեն, քանզի բազումք այնորիկ են՝ որ ցանկութեամբ փառաց և երկիւղիւ վատանուծութեան ա-

ուսել յորդորին քան թէ օգտակարութեամբ :

Չորրորդ՝ ոչ միայն գէնարաւորութիւն իրացն , այլ և զգիւրութիւնն ցուցանելի է : Խակ եթէ դժուարին իցէ , յաւելու պարտ է և զպարծանս յազիթելոյ դժուարութեանցն :

Այսորիկ 'ի համոզելն . իսկ 'ի հերքելն ինչ՝ հակառակօր սոցին հնարիւք վարելի է՝ անիրաւ , մեասակար , անօգուտ , անպատշաճ , դժուարին և անհնարին իսկ ցուցանելով :

Ընդ բաղխոհական հանդիսիւ բովանդակին և բարոյական խրատք և քարոզք . այլ 'ի սոսա պարտ է ճարտասանին ցուցանել զպարտս ունկնդրաց 'ի կատարումն աստուածային և մարդկային օրինաց , և սպառնալեօր պատուհասից երկեցուցանել զնոսա : Կը տպա վայելչականաւն ևս և օգտակարաւն և խոստացեալ վարձուքն հոգեորականօր և տպա մարմնաւորօք քաջալերել զնոսա , և զգիւրութիւնն ևս և զգուարճութիւն կատարման իրացն 'ի վերայ յաւելուլ , և յորդորակօր կատարել զճառն :

ԳԱՍ Ը

Տեղիք ատենական հանդիսին :

Հ. Ո՞ր իցեն ատենական հանդիսին սեփական տեղիք .

— Ատենախօսին երկեակ պարտք են , դատախազի և Զատագովի :

Արդ դատախազին նախ քան զամենայն պարտ է ցուցանել զհաւաստիս յանցանաց ամբաստանելոյն ՚ի հանգամանաց անտի դործոյն . զոր օրինակ զյանցանս սպանութեան յարիւննաշաղախ հանդերձիցն , ՚ի զէնս կրելոյ ՚ի ծածուկ , ՚ի յառաջագոյն սպառնալեացն , յայլազունելոյ դիմացն , ՚ի փախստենէ , և այլն :

Երկրորդ՝ յականատես վկայից :

Երրորդ՝ ՚ի խոստովանութենէ պարտաւորին :

Բայց բազում այն է՝ զի ոչ յայտնի զբտանին հաւաստիք , և յայնժամ զուշակութեամբք և եթ հարկ է վարել դատախազին , յորմէ զուշակական դատն այն կոչի : Եւ տեղիք զուշակութեանցն են նախընթաց և զուզընթաց և հետևորդ հանգամանք . զոր օրինակ ՚ի դատ սպանութեան նախընթաց հանգամանք են՝ եթէ ամբաստանեալն թշնամութեամբ էր ընդ սպանելոյն , եթէ մահ սպառնացեալ էր նմա , և թէ զրկեալ ՚ի նմանէ , եթէ սովորեալ ՚ի հա-

բուսածս կարեւիւրս կամ յայլ ոճիրս : Զու-
ղընթացք են՝ եթէ պատեհ էր նմա ան-
պատուհաս զերծանել , եթէ լսելի եղև ա-
ղաղակ և հեծութիւն , և այլ այսպիսի նը-
շանք : Իսկ հետևորդք են՝ խուճապել նո-
րա զվայրօքն , փախչել , այլազունել զի-
մացն , զէն՝ ՚ի ծածուկ ունել , սրատ ՚ի սրատ
պատասխանիր , այլովքն հանդերձ :

Իսկ ջատագովին պարտ է նախ ծխտել
զյանցանս ամբաստանելոյն՝ անդատին ՚ի
նոցին հանդամանաց անհնարին ցուցանե-
լով զայն և ՚ի վեր քան զկար նորա : Քայց
եթէ արդարև սարտաւոր իցէ յանցա-
նացն , պարտ է ջատագովին թեթևացու-
ցանել ըստ կարի զյանցանսն , ցուցանե-
լով եթէ էին ինչ ամբաստանելոյն իրա-
ւունք կամ պատճառք ՚ի գործ անդր ձեռ-
նարկելոյ . վասն որոյ պարտ է առաւել ևս
ջատագովին հմուտ լինել օրինաց և իրա-
ւանց և սովորութեանց : Իսկ եթէ բնա-
ամենեին չիցէ մարթ արդարացուցանել
զգործն , հարկ է զկամս յանցաւորին ցու-
ցանել անպարտ , զիսպաց ընծայելով ըղ-
գործն , կամ ապշութեան , կամ արբեցու-
թեան , կամ բուռն թափոյ կրից , կամ
զրդուութեան թշնամոյն , այլովքն հան-
դերձ :

Համառօտիւ ասել , յոյժ այլազգ են ՚ի
միմեանց գործ դատասխազի և ջատագովի .
և գժուարագոյն յոյժ երկրորդիս գործ քան
զառաջնոյն : Մնա սարտ է ցուցանել ՚ի յա-

ուսմանի իւրում, զի ոչ շարժի յատե-
լութենէ կամ յայլոց կրից, այլ ՚ի սիրոյ
և եթ արդարութեան և ճշմարտութեան .
իսկ ջատագովին պարտ է ջանալ յինքն
յանկուցանել զլսելիս ցածութեան բա-
նիւք, և կասկածանս իմն և երկմտութիւն
զհակառակորդէն արկանել ՚ի միտս ուն-
կընդրացն : Գատախաղին պարտ է զօրա-
ւոր և բացայայտ առնել զպատմութիւնն ,
իսկ ջատագովին մեղմ և ուրեք ուրեք սքօ-
ղեալ : Գատախաղին պարտ է տակաւ
սաստկացուցանել զփաստս , և կնիք զհօ-
րագոյնն ՚ի փաստից ՚ի վերայ ամել . իսկ
ջատագովին զհօրագոյնս ՚ի փաստիցն
նախ ցրել , և մի երբէք խուսել ՚ի պատաս-
խանաարութենէ , այլ մանրախուզիւ հե-
տադօտել զփաստս հակառակորդին և հեր-
քել : Իսկ ՚ի վերջարանին պարտ է երկա-
քանչիւրոցն ևս եռանդուն յօրինել ըզ-
բանսն , միոյն ՚ի վրէժինդրութիւն և միւ-
սոյն ՚ի գթութիւն շարժելով զլսելիս , յո-
րում զօրավիզն մեծ իցեն ջատագովին
փաստակք և առարինութիւնք ամբաստա-
նելոյն :

ԴԱՍ Թ

Չեք բառից :

Հ . Յայս վայր զմասանց իւրարանչիւր
զազգի ազգի ճառիցն և զտեղեաց նոցա

սրարդարանեցեր զկանոնս . արդ աստինձ ,
իցեն ինչ որ ամենայն մասանցս այսոցիկ
առ հասարակ սրատշածիցին , և ո՞ր այնո-
րիկ իցեն .

— Քերականին սրարտք են անսխալ ըզ-
բանս յօրինել՝ նիւթականին ևեթ վայելչ-
չութեան ուչ ունելով . իսկ ճարտասանին
սրարտ է իմանալի իմն վայելչութիւն յա-
ւելլուլ ՚ի նոսա : Եւ առ այս ՚ի կիր արկա-
նէ նա զձեւ , որոց յամենայն մասունս
ճառին են մուտք :

Հ . Զինչ են ձեք .

— Զեք են նորօրինակ բացատրութիւնք՝
առ ՚ի տալ ազդուութիւն խօսից :

Եւ յայսցանէ են որ բառից ևեթ կոչին
ձեք , որպէս փոխանակ ասելոյ՝ Զիք որ ու-
րեք , ասելն՝ « Զիք որ չիք ուրեք » : Եւ են
որ իմաստից կոչին ձեք . որպէս փոխա-
նակ ասելոյ՝ Քաղում վիշտս կամ փորձու-
թիւնս կրեալ , ասելն՝ « Քաղում ևս ձիւ-
նարերս յանձին կուտեալ » : Կամ փոխա-
նակ ասելոյ՝ Զումանս սրով կտտորէին , ա-
սելն՝ « Զումանս բազմախողխող երկաթոյն
տային կերակուր » :

Հ . Քանի են ձեք բառից .

— Տիրապէս չորք . աւելագրութիւն ,
զեղչումն , յոգնահոլովք և նմանաձայնու-
թիւն :

Հ . Զինչ է աւելագրութիւն .

— Արկնումն նոյն կամ համանշանակ
բառի , սէսպէս ձեռովք . զոր օրինակ կըրկ-
նութեամբ ՚ի սկիզբն .

« Ո՛ւր են դպիրքն, ո՛ւր են խրատաւորն,
ո՛ւր է որ ունի զհամար պահակերաց զմե-
ծի և զփոքու » . Եսայի :

Գարձեալ կրկնութեամբ 'ի վերջն .

« Իսկ արդ բնութիւնս իմ ո՛չ կշտամբեալ
յանդիմանէ զիս՝ եթէ ստեղծայ մերկ, և
եթէ կոայ 'ի դրախտին մերկ, և եթէ կլի
անտի մերկ, եթէ ծնայ մերկ, և եթէ ան-
դրէն յերկիր մերկանդամ երթամ » . Եղիշ :

Գարձեալ խառն կրկնութեամբ .

« Ողորմիմ ողորմիմ սիրելեաց ձերոց, և
բաղում անգամ ողորմիմ անձանց ձե-
րոց » . Եղիշ :

Գարձեալ համանշանակ բառից կըրկ-
նութեամբ .

« Եթէ ցանկ այսպիսի միտս ունիցիս, իբ-
րև զսգաւոր շրջիս հանապաղ, լաս, հե-
ձես, յողոց հանես, աշխարես զցայդ և
զցերեկ : Մի մեղաւոր միայն կոչեսցուք
զանձինս մեր, այլ զմեզս զամենայն մի
բստ միոջէ զմեծն և զփոքրն այց արաս-
ցուք, խնդրեսցուք, զի մի մնասցէ անյի-
շատակ » . Սարգիս :

Հ . Զինչ է զեղշումն .

— Լ ութիւն մասանց ինչ բանի պէս-
պէս ձևովք . զոր օրինակ .

« Քննեցաւ (մնասագարան), գտաւ, պատ-
ժեցաւ, 'ի սուր սպառեցաւ » . Մակար :

Աստանօր լուեն շաղկաւոր :

« Բարկութիւն ամենաձօրն զիջաւ 'ի հաշ-
տութիւն, զի 'ի մէնջ խաղաղութեան պա-

տարազն » . Լամբ : Աւր լութ բառս Մատու-
ցաւ :

« Յետ տեսանելոյ զնա յարուցեալ , և շո-
շափելոյ ձեռամբ Թոմայի , զինչ » . Լամբ :
Այսինքն տակաւին յետ այնորիկ զինչ
առնէին առարեալքն :

Հ . Զինչ են յողնաՀողովք .

— Արկնումն նոյն բառի յայլ և այլ Հո-
լովս , կամ բայի յայլ և այլ ժամանակս և
յեղանակս . զոր օրինակ .

« Փառաւորեմք զԱստուած յորժամ զմի-
մեանց բեռն բառնամք , յորժամ միմեանց
զիրկս արկանեմք , յորժամ զմիմեամբք
փարիցիմք , յորժամ առ միմեանս ջուրի-
ցիմք , յորժամ միմեանց կարեկից և վշտա-
կից դառնիցիմք , յորժամ ՚ի վերայ իրե-
րաց արտասուեմք » . Սարգ :

Եւ դարձեալ . « Երիթացեալ և բըրդ-
զգեալ առ ամենայն որ զիմէ , զամենայն
որ աղաչէ , ամենեցուն աղերսէ » . Սարգ :

Եւ դարձեալ . « Այլ խմաստունք լացին
և լան միշտ կենդանի բանիւքն իւրեանց » .
Լամբ :

Եւ դարձեալ . « Ի խաւարային ժամու
զխաւարային կերակուրս խաւարային մար-
մնոյս տացուք » . Եղիշ :

Հ . Զինչ է նմանաձայնութիւն .

— Բառք կամ յանգք նմանաւորք մի-
մեանց . զոր օրինակ .

« Փրթթեալ վարդից նման թերթից ,

« կամ գերունակ ճըղաց խընձոր » :

Ա.Մ. օրինակ .

« Ծովն 'ի միջի իմ՝ ծածանէր ,

« Քաղցրիկ օգովն ծիծաղէր » . Շնորհ :

Ա.Մ. օրինակ .

« Գոհար վարդն վառ առեալ .

« Ի վեհից վարսիցն արփենից .

« Ի վեր 'ի վերայ վարսից

« Ծաւալէր ծաղիկ ծովալին » :

Ա.Մ. օրինակ .

« Տատանին տաղնապաւ տերեւ տնկոց և ,
ղևին ծառոց շարժեալք 'ի հողմոց ուժգին
բաղխելոց » . Նարեկ :

Յետինս այս ձև 'ի քերթուածս առաւել
լապէս ունի տեղի , և այն բաղում զգու-
շութեամբ . զի խաղքս այսօրիկ բառից
մանկական առնեն զշարադրածն :

ԴԱՍ Ժ

Չեք խմաստից :

Հ . Ո՞ր իցեն ձեք խմաստից .

— Ամենայն բան՝ արտարոյ սովորական
ասացուածոյ բացատրեալ , եթէ փոխաբե-
րաբար , եթէ այլաբանօրէն , և եթէ այլով
որ և է օրինակաւ :

Հ . Մեկնեալ ինձ զդոսս մի ըստ միտջէ .
և նախ թէ զինչ է փոխաբերութիւն .

— Փոփոխումն նշանակութեան բառից
յայլ՝ ըստ նմանութեան կամ ըստ համե-
մատութեան : Չոր օրինակ լի՞ յառոյ կո-

չել դաչս, Որումնացան դրամբաստողն և
դքսու, Կապուտակ դաշտ զծով. Աստեղս
բառցիկս զճանճիկն փոսուռայ և այլն:

« Արդարեւ ճշմարիտ սարգի ուտայն կա,
մեցան անկանել՝ որ դայս այսպէսն գրու-
մեցին ՚ի ստագիր գիրսն իւրեանց » . Բար-
սեղ:

« Կս ձայն դառիւծուն ասեմ, որ գոչէր
՚ի քառաթեին » . Նարեկ: Աստանօր առիւծ
գ՛րբիստոս, և քառաթե զսուրբ խաչն փո-
խարեբարար նշանակէ:

Բայց զգուշալի է նախ մի յանարգ ի-
րաց առնուլ փոխարեբութիւնս աղնուա-
զունից: Վասն որոյ ստգտանէ Որատ ըզ-
տողսն Մարկոսի,

« Ի լեան Ալպեայ բարձրագիտակ

« Եթուք Հերմէս ձիւն բսպիտակ »:

Երկրորդ՝ պարտ է փոխարեբութեան
գոլ բացայայտ և մերձաւոր, և մի մթին և
բռնազրօսեալ. որպէս եթէ Աշտարակ եր-
կնարեք՝ կոչիցէ որ դայր բարձրաճասակ:

Երրորդ՝ մի գրեթէողականս ՚ի կիր առ-
նուլ ՚ի ճարտասանելն. զոր օրինակ մարթ
է քերթողի ասել զումեքէ անստգիւտ՝ թէ
՚ի դալարագեղ զարնայնի ախոցն վախճա-
նեցաւ, բայց ճարտարախօսի դուն ուրեք:

Չորրորդ՝ մի գիրն ընդ փոխարեբութեան
խառնակել, ուրեք ՚ի փոխարեբեալ միտս
և ուրեք ըստ նկարագրին իմացեալ. զոր
օրինակ փոխանակ ասելոյ թէ Արտասուք
կարճեցին զկեանս նորա, ոչ է օրէն ա-

ևի՛ Վեար արտասուաց կարճեցին դիժել
լինաց նորա :

Հինգերորդ՝ մի՛ ՚ի միում վայրի խակել
բազում փոխարեութիւնս , մանաւանդ
զանկցորդելիս ընդ միմեանս : Սագտանե-
լի է յայտմ մասին մերս Յովհաննէս կա-
թողիկոս յասելն .

« Յայնմհետէ ապա նիւթ հրարորորդ գառ-
նութեան մտաց գտեալ ոստիկանին գայն-
ալիսի յաղթութիւն , հրկիզութիւնս բա-
զումս սինեալ տարածանէ ընդ ոլորտս
երկրի մերոյ . և ՚ի միջօրէի իբրև գիշերի
մութ և մէգ և մառախուղ և խաւար աղ-
ջամզիին սրատեալ սաշարէր զաւրանա-
ղեանս աղն . և ՚ի ըծակս կշտոց եղեալ զեր-
կունս տաղնասդ տարակուսանաց , հակա-
միտեալ կուտեալ դտանէին ՚ի վերայ մեր
ճանրատաղտուկ անուր Հագարու , առա-
ւել քան դբարինս ձորոյն Ասքովրայ ,
Վասն զի նեար հինից և տէգ տեառն տե-
զացին ՚ի մեզ . քանզի արմատ դառնու-
թեան , զոր երբեմն խլեաց տէր ՚ի տանէս
թորդումայ , կրկին շառախղեալ տնկեցաւ
յիմանալի այդեստանս մեր , ՚ի փշահեղձ
մացառս վերընծիւղեալ յեղծումն և յա-
սրականութիւն » :

Հ . Զինչ է փոխանունութիւն .

— Փոխանունութիւն է յորժամ սրատ-
ճառք դնին փոխանակ զործոյ , կամ զործ
փոխանակ սրատճառի , կամ սրարունա-
կեալ փոխանակ սրարունակելոյն , և կամ

հակառակն նորին, կամ ժամանակն փոխանակ անցից, և կամ սոցին սակի փոխադրութիւնք: Չոր օրինակ.

« Լսէր զի ընթեռնոցր զԱսայի մարդարէ », այսինքն զգիրս Ասայեայ մարդարէի: « Յառնել առաջի ալեաց ». այսինքն ձերոց:

« Հնազանդեցուցանէր զամբարտաւան և զրիրս սոյստամբութիւն նոցա ». այսինքն զմարդիկն սոյստամբ:

« Յափշտակեցաւ, զի մի նենդութիւն պատրիցէ զանձն նորա ». այսինքն նենդողք:

« Մանկութիւն վաղվաղակի վախճանեալ ». այսինքն մանուկ վաղամեռիկ:

« Ողբամ զբեզ Հայոց աշխարհ ». այսինքն բնակիչք հայաստանի:

« Ըմպել զբաժակ ». այսինքն զըմպելին որ ՚ի բաժակի:

« Աւ փախեան ՚ի Հայս ». այսինքն յաշխարհն Հայոց:

« Կորոյս զգարն Նոյի ». այսինքն զմարդիկ Նոյեան դարուն:

« Չամենայն արբունս մանկութեան կոտորեալ ». այսինքն զմանկտին ամենայն:

« Բարձի ակն ունել ». այսինքն իշխանութեան:

« Արհամարհել զթագ ». այսինքն զթագաւորութիւն:

Հ. Չինչ է խելամտութիւն.

— Ոչ ինչ ընդհատ ՚ի փոխանունութենէ

վարել զմասն փոխանակ բոլորի, զնիւթ
փոխանակ իրին, զսեռ ընդ տեսակի, զե-
զական ընդ յողնականի, և որ սոցին սա-
կի ձեք: Չոր օրինակ.

« Ահա ոտքն, որք թաղեցին զայրն քո ՚ի
դրան, հանցեն և դքեզ »:

« Վասն այնորիկ և շնչին փայտին հաւա-
տան մարդիկ զանձինս իւրեանց ». այս
ինքն նաւուն:

« Եւ տեսցէ ամենայն մարմին զփրկու-
թիւն Աստուծոյ, զի տէր խօսեցաւ ». այս
ինքն ամենայն մարդ, որ է տեսակ սեռա-
կան անուանս մարմին:

« Մի լինիք որպէս զձիս և զՉորիս, զի ոչ
զոյ ՚ի նոսա իմաստութիւն ». այսինքն իր-
բև զանբանս:

« Տկարն խրախուսեցէ թէ հզօր եմ ես,
հանդարտն պատերազմող եղիցի ». այս-
ինքն տկարք խրախուսեցեն, հանդարտք
պատերազմողք եղիցին:

« Սատակել զբետացին և զամովրհացին ».
այսինքն զբետացիս և զամովրհացիս:

ԳԱՍ ԺԱ

Հեղնութիւն. — Երգիծանութիւն. — Փոխառու-
թիւն. — Անուանաստեղծութիւն:

Հ. Չինչ է հեղնութիւն.

— Հեղնութիւն է ուր հակառակ բա-
սիցն են իմաստք նոցա. զոր օրինակ.

« Մ'ի քո դորութեանդ, 'ի ծայրն հասեր ի-
մաստից: Իրկեցեր դողի քո՝ դայդ ասե-
լով: Լավք: Զոր պարզաբար ասելի էր.
Պակասամիտ ես, 'ի խորս արխութեան
կաս, և դողիդ քո դատապարտես բանիւզ:

« Հարցանեն տմանք ջիմաստունս մեր,
կենդանւոյ լինի պատարագ թէ ոչ - իսկ որ
բուն կատարեալքն են՝ պատասխանեն, ոչ
բնաւ: Լավք: Աւր ահա իմաստունն և
բուն կատարեալ նշանակեն զհակառակն,
այսինքն դախմար և զանդէտ:

« Մեծածայն կարդացէք, զի աստուած է.
Թերևս դրօսանք ինչ իցեն նմա, և միան-
դամայն թերևս առնիցէ հրաման, կամ
թէ 'ի քուն իցէ և յառնիցէ: Եւ այսինքն 'ի
զուր է կարդալդ ձեր, զի չէ նա աստուած:

Սովին ձեով Քրիզոր կաթողիկոս պա-
պանձեցուցանէ զՏուաէորդին, որ զՀոս-
մայ եկեղեցին ասէր կործանեալ:

« Ապա յայտ իսկ է, եթէ 'ի զուր աշխա-
տեցաւ Պաւղոս, 'ի զուր աշխատեցաւ և
Պետրոս, և ոչ ուղղեցան ոտք նորա 'ի
զնացս՝ ընդ որ խորհեցաւ և արար: Ընդ-
ունայն են և քարոզութիւնք նոցա, և
սուտ էին խոսամունք տեառն առ Պետրոս՝
թէ 'ի վերայ այդր վիմի շինեցից զեկեղե-
ցի իմ, և դրունք դժօխոց զնա մի յաղ-
թահարեցեն: Արդ յաղթահարեցաւ և
կորեաւ, զի ոչ է եկեղեցի, այլ այր աւա-
զակաց: ոչ մկրտութիւն 'ի թողութիւն մե-
ղաց, այլ միայն լուացումն ջրոյ: Արդ ու-

բախ լեր Պիղատոս , ցնծացէր և դուր
դասը քահանայապետաց . վասն զի ոչ բու-
սանիք տէր , այլ մոլորեցուցիչ . ոչ խո-
չեցիք աստուած , այլ գող և աւաղակ և
խռովարար . ոչ հովիւ քաջ , այլ վարա-
տող ոչխարաց . սուտ է որդին որտաման ,
և իրաւ է որդին Տուտեայ » :

Հ . Զինչ է երգիծանութիւն .

— Գժնդակ հեղնութիւն . զոր օրինակ .
« Վա՛հ որ քակէիր դտածարն , և զերխ ա-
ւուրս շինէիր զնա . ապրեցո զքեզ , եթէ
որդի ես Աստուծոյ՝ էջ ՚ի խաչէդ » :

Այսպէս Սմբատ սպարապետ զչամ-
փուր հրաշեկ ամեալ զգլխով Մեհրուժա-
նայ , ասէր . « Պսակեմ՝ զքեզ , Մեհրու-
ժան , քանդի ՚ի խնդիր էիր թագաւորել
Հայոց . և ինձ ասպետիս պարտ է զքեզ
պսակել ըստ սովորական իշխանութեան
իմոյ հայրենեաց » . խորեկ :

Ընդ ձեռիս ընդ այսուիկ բովանդակին
և գորովանք , որով ճարտարախօսն կըշ-
տամբէ զարժանին գորովանաց . զոր օրի-
նակ Ամբրոսնացի գրանսարկուն .

« Ո՛ւր դու , գրպարաիչ դատախազ , եկ
այժմ կայ մեզ առընթեր , ոչ իբր սիրելի ,
այլ իբրև զթշնամի . տես և ողբա յանձն
քո , տես և յամօթ լեր ՚ի գործս քո . տես ,
սա այն է՝ որում զխաչն մերենայեցեր , ո-
րում զլեզին արբուցեր , զոր գողացեալ
համբաւեցեր » :

Են և պատրուակեալ կշտամբանք , որ

լուկիայն տան խմանալ զգարովանս . զոր
օրինակ Պաւղոսի ասելն ցկորնթացիս .
« Յայգմ ոչ գովեմ զձեզ » :

Եւ Սսկերերանի ստէպ զանձն 'ի մէջ
բերել , և խառն ընդ այլս յանդիմանել .
զոր օրինակ .

« Ո՛րչափ շարեօք լի եմք , և ոչ զգամք .
զմիմեանս խաճանեմք , զմիմեանս ուտեմք ,
մեզանչեմք , ամբաստանեմք , բամբասեմք ,
ընդ ընկերաց փառս խանդամք » :

Հ . Զինչ է փոխառութիւն .

— Զմիայ իրիք հանգամանս այլում տալ
ըստ համեմատութեան կամ ըստ նմանու-
թեան . զոր օրինակ .

« Պիշերադէմ գոլով ես , 'ի բնաւից սար-
սաւիմ » . այսինքն սեւադէմ . Գօշ :

« Որբան 'ի սե և 'ի մուր կեանքս սրան-
դրխտիմք » . այսինքն 'ի խաւարային և 'ի
ախուր կեանս յայս . Լամբ :

« Ընդ աչացաւացն ննդելոց մշտադիչերն
խարխափանօք » , այսինքն որպէս միշտ 'ի
խաւարի խարխափելով . Նարեկ :

« Ի կողմանս ասորեստանի դադարէ առ
գեատփն երկրուսնեաց աւուրս » . այսինքն
երկամսեաց ժամանակ . Խորեն :

Ըստ այսմ ասեմք . Անցին հունձք երեք ,
փոխանակ ասելոյ ամբ :

Ըստ այսմ և Աղիչէի վարդապետի ա-
սելն .

« Բազում ձմերաց հալեցան սառնամա-
նիք , և հաս զարուն , և եկին նորեկ ծիծ-

ուսմբ, տեսին և խնդացին կենցաղասէր
մարդիկ, և նորա (երանելի տիկնայրն) ոչ
երբէք կարացին տեսանել զանձկալիսն
իւրեանց ։

Հ. Ձինչ է այլարանութիւն .

— Բան 'ի բազում փոխարեութեանց
հիւսեալ . որպէս Շնորհալուոյ այլարանելն
զվախճան կորօր իւրոյ Պրիգորի կաթողի-
կոսի օրինակաւ նաւարկութեան .

« Ինքն նաւու հաւատոյ ընդ ծով աշխար-
հիս՝ հողմով Հոգւոյն ուղղակի նաւա-
պեակալ ճշմարտութեամբ և առաքինու-
թեամբ, եհաս անշեաս յանրոյթ և առանց
ալեաց նաւահանդիսան » ։

Ա. 11 օրինակ .

« Ծընան կուսանք աղգըս բազումս ,

Եւ մարըբ մանկունք ըզհրապարակըս
ձերոց .

Ի գիրկըս սրբութեան աղօթից և պա-
հոց .

Աճեցին հաւատովք զարգացեալք 'ի
Քրիստոս » . Ծար :

Գեղեցիկ է յոյժ այլարանութիւն այ-
գւոյն 'ի սաղմոսս .

« Այգի յճիօպոսէ փոխեցեր, հաներ
զհեթանոսս և զնոսս անկեցեր, և առաջ-
նորդեցեր նմա : Հաստատեցեր զարմատս
նորա և ելից զերկիր . ճածկեաց զիւրինս
հովանի նորա, և բարունակ նորա զմայրս
Աստուծոյ : Չգեաց զօրթ իւր մինչև 'ի
ծով, մինչև 'ի գետս ևն շառաւիղք նորա :

Թնդէր քակեցեր զցանկ նորա . կթեն զնա
անցաւորք ճանապարհի : Ազականեաց
զնա խող անտառի , և երէ վայրի արածե-
ցաւ ՚ի նմա : Աստուած զօրութեանց , զարձ
հայեաց յերկնից , և տես . այց արա այ-
գւոյս այսմիկ , և դարման տար սմա՝ զօր
տնկեաց աջ քո » :

Այլարանութեան նոյն կանոնք են որ
ինչ փոխարեւրութեան . այլ ՚ի սմա զգու-
շալի է և ևս՝ չփոխել զայլարանութիւնն
այլ յայլմէ , այլ յորոց իրաց առեալ իցէ
նմանութիւնն՝ նովին և աւարտել :

Հ . Զինչ է անուանաստեղծութիւն .

— Ներդաշնակութիւն բառից բառ ի-
մաստիցն . զոր օրինակ ճճուել կամ ճռու-
ղել ճնճղկանց , բզղել մեղուաց , զարգա-
փել տախտակաց , ճղփումն ջուրց , ճոնչել
ձղխնեաց , ճարճատիւն փշոց ՚ի հուր , շր-
շիւն տերեւոց , և այլն :

Վայելուչ և զօրաւոր յոյժ առնէ զբանն
ձևս այս , որպէս տեսանի օրինակօքս .

« Անդ էր լսել թնդիւն վահանաց , շկա-
հիւն աղեղանց , շողիւն սուտերաց , շաշիւն
նշանաց , շառաշիւն նետից » . Մակար :

« Կտփիւնք վահանաւորացն , և ճայթմունք
լարից աղեղանց զլսելիս ամենեցուն առ
հասարակ խլացուցանէին » . Եղիշ :

« Եւ ՚ի տրոփական դոփմանէ ոտիցն թըն-
գեալ տանիքն , և ՚ի վայր փլուղեալ » .
Յոսֆ . կար :

« Ի գիւ գայր ՚ի գիւ սայրիկն ՚ի գիւ

Ի Մասեաց յաջ կողմանէն » . Նարեկ :

ԴԱՍ ԺԲ

Դերանունութիւն և Շրջարանութիւն. — Չափա-
զանցութիւն. — Բացադանչութիւն :

Հ. Ձինչ է դերանունութիւն կամ շրջ-
արանութիւն :

— Փոխանակ անուան ուրուք այլ ինչ
հասարակ անուն սեփականել : Չոր օրի-
նակ՝ փողն տարստնեան , այսինքն Պաւ-
ղոս . Ամլորդին , այսինքն Յովհաննէս
մկրտիչն . Որդին կորստեան , այսինքն
Յուդա , և այլն : « Յաղագս արմատոյն հա-
նուրց մարդ կութեանս , կամ թէ հաճոյ ու-
մեք թուեսցի ասել՝ ծայրին » . այսինքն
Աղամայ . Խորին :

Ըստ այսմ է և շրջարանութիւն . զի զոր
համառօտի սակաւ բառիք մարթ է առա-
ջի առնել , ճարտասանն բազում բառիք
առաջի առնէ :

Չոր օրինակ փոխանակ ասելոյ՝ թէ Ի-
րրև եղև զիչեր , ասէ .

« Մինչ դեռ խաղաղութեանն պատեալ էր
զամենայն , և այն ինչ զիչերն իւրով ա-
րազութեամբ ընդմիջէր » . Իմաստ :

Փոխանակ ասելոյ՝ Իրրև դարուն եղև ,
ասէ .

« Իրրև ՚ի բաց եղաւ ձմեռնային ճիւնտխա-
ղազ ստոնամանեաց ցրտութիւն : — Իրրև
զարնանային հարաւահողմն զձմերայնոյն

Ճամանակ ցրտութեանն 'ի բաց մերկանայր : — Իբրև գրունք գարնայնայն բացան և աւուրքն ջերտօք դտեղի փոխարեւրեցին : — Իբրև ձմեռնային սգաւորութիւնն 'ի գարնանային բարեխառնութիւնօգոց յեղանակէր զփոփոխումն » . Յովն. կար :

Փոխանակ ասելոյ՝ իբրև այդ լինէր , ասէ . « Իբրև լոյսն զգիշերն մերկանայր : — Այն ինչ կամէր առաւօտն 'ի գիշերոյն մերկանալ : — Այն ինչ վարդագոյն ծայրակարմիր արեգակն ընդ երկիր ծաւալել կամէր » . Մակար :

Փոխանակ ասելոյ՝ Մինչչև էր մեռեալ , ասէ .

« Մինչ գեռ ջերմ ոգիքն 'ի ծոցոյն չև էին թափեալ , և շունչ վախճանին չև էր հասեալ : — Մինչ գեռ յոգւոցն պարզել ապաստան կայր » . Մակար :

Կամբրոնացի դմիակ բառս խօսել տեսինձ քանի օրինակաւ բացատրէ .

« Պետրոս՝ որ 'ի կաթառնառմ սնեալ՝ լըսելմբ զի ընդ հռոմայեցւոց լեզուն խրոխտալով արչաւէ . և Փիլիպպոս՝ որ 'ի Բեթսայիգա գալիլիացւոց՝ արարացւոց բարբառովն զխօսս իւր յօղէ . Յովհաննէս՝ որ 'ի Նազարէթ սնեալ՝ զխորդ կիլիկեցւոց ձայնին զմեղ հարցանէ . Քաղէսոն այն տխմար տեսէր սրբան վայելուչ մեծաց Հոյոց բառիւքն գրանս իւր յօղէ » :

Հ . Ձինչ է չափազանցութիւն .

— Առաւելուլ կամ նուազել տարազայ-
ման զգօրութիւն բանին : Չոր օրինակ :

« Իբրև զմբրիկ կառք նորա , արագազոյն
բան զարծուխ երիվարք նորա » :

« Ղայ հնար թուել զխիճս հեղեղատի , և
զուազ ծովու , և զշիթս անձրևի , և ոչ
զստեղծեալն առ 'ի քէն նորագիւտ բանս
և իրս » . Յովն . խնաստ :

« Արդարև իսկ բազում աշխարանաց
արժանի եմք , բազում ողբոց . եթէ ամե-
նայն աշխարհս ձայն ասնուցու , զողբս
հարկանիցէ , և քարինք և փայտք և ծառք
և երէք և թռչունք և ձկունք , և ամենեին
ամենայն փեղեքք համօրէն 'ի ձայն աղի
և ողորմ աշխարանաց աշխարիցեն , ոչ
ինչ արժանի աշխարելոյն աշխարիցեն » .
Սսկեր :

« Աչ ինչ եթող չարիս՝ զոր ոչ գործեաց
'ի կեանս իւր , և ոչ մնաց 'ի մեծամեծ չա-
րեացն , որ ոչ անցին ընդ նա 'ի մահուան
իւրում » . Եղիշէ :

« Բազում անդամ է տեսանել զգազանս
վայրենիս , զարջ զինձ զգայլ զառիւժ հան-
դարտացեալս զարմանելով և մարդա-
սէրս , իսկ զբարկասիրան և ոչ երբէք :
Բազում անդամ և զծով տեսանեմք հան-
դարտացեալ յալեաց և ցածուցեալ 'ի վայ-
րենութենէ . իսկ զբարկացողն և ոչ բը-
նաու : Հանապաղ 'ի գազանութեան կայ ,
միշտ 'ի վայրենութեան , յար 'ի ամարդու-
թեան , համակ յալէկոծութեան » . Սարգ .

« Զի եթէ գլին մի ծախուց 'ի յորակութիւն զեզոյ յեղեղեցից, և զգաշտս աստգարիզօր բազմօր սահմանեալ 'ի տարածումն լայնութեան քարանձի շափեցից, և զպտակս յոգունց անտառաց շամբից եղեղանց 'ի հաստուածս գոյութեան գրչաց կազմեցից, և ոչ զթիւ մի 'ի բարդելոցն անօրէնութեանց զօրեցից բնդ գրով սահմանի գրաւել » . Նարեկ :

Հ . Զինչ է բացազանչութիւն .

— Բարբառ յայտարար սաստկագոյն յուզման կրից հոգւոյ . զոր օրինակ .

« Ո՛վ մեծի տուրեառութեան շնորհի երկնայնոցն և երկրայնոցս . սորա ետուն մարմին, և 'ի նոցանէ առին զՀոգին » . Լավր :

« Ո՛հ ևս մեզոյ նրման նրմին ,

Եւ յանցանաց մօրն Եւային .

Եւս առաւել քան ըզնոսին

Վրտայ յանցող սուրբ օրինին » . Շնորհ :

« Ո՛վ անբերելի տղիտութեանս և ապառու՛մ բարուցս . եկ Երեմիա ցաւակից մարգարէ, և վշտակցելով ողբա՛ գրեկումն իմ և ժողովրդեան իմոյ » . Լավր :

« Ո՛հ, կարի է առասպելս՝ և առասպելաց առասպել » . Խորեն :

« Ո՛վ համբոյր՝ նենգութեան նշան, և առիթ մահու » . Շար :

Ի սոյն ձև պատկանի և մակագանչութիւնն, որ 'ի վախճան բանին 'ի կիրարկանի, զնայն ունելով զօրութիւն հանգոյն բացազանչութեան :

Որպէս Վամբրոնացի յետ ճառելոյ զան-
հաս խորհրդոց անօրէնութեանցն Քրիս-
տոսի և զալստեան Հոլուոյն, ՚ի վերայ
ածէ .

« Խորհուրդ լայն և բնդարձակ . առաւե-
լութիւն գիտութեանն Աստուծոյ տեսա-
նի, եղբարք » :

Եւ յաճախ ուրեք ՚ի վարս հարանց զհետ
պատմութեան առարկինութեանց նոցա յա-
րէ պատմիչն .

« Այս է խոնարհութիւն . — Այսպիսի է
հնազանդութիւն » . և այլն :

Գ Ա Ս Ժ Գ

Տարակուսութիւն . — Ազերսանք . — Անէծք :

Հ . Զինչ է տարակուսութիւն .

— Անզձիք երկուանայ մտաց ճարտա-
սանին, առ ՚ի բերել զհետ զելս տարա-
կուսանացն . զոր օրինակ .

« Հիացեալ զարմանամ մտօք, և ոչ գի-
տեմ ուստի պարտ և պաաշած իցէ աննել
սկիզբն ճառիս » . Բարս :

« Եւ արդ սէր արդեօք զգարչատարս ու-
տին կատուցից, և կամ յոր վստաչութիւն
գաշս իմ յառեցից, Զի եթէ ՚ի ձեզուն
բարձրութեան երկնի, անտի անձրեհաց
հուրն Սողամայ . իսկ եթէ ՚ի յատակս խո-
րութեան երկրի, սա երաց զկոկորդն
ըմբռնողական և եկուլ գ՛խագան բանա-

կաւն Աքիրոնի : Եթէ 'ի համատարած օգոյն պարզութիւն , այն եղև եղիպտացւոցն խաւար շօշափելի : Այլ դու ամենազօրաբարիչ բնաւից , և ինձ ողորմեա կրկին գթութեամբ » . Նարեկ :

« Զի թէ պահանջէ յինէն հայրս հօգւոց և դուք ընդ նմին գործունեայք բարեաց՝ յանձն առից , զարհուրիմ երկիրդիւ՝ նայեցեալ յիմս տկարութիւն , և 'ի մեծի այսր աստիճանի բարձրութիւն , մանաւանդ 'ի չար և յանմասն բարեաց ժամանակիս : Իսկ եթէ յայսցանէ և որ նման սոցին զանդիտեալ՝ ընդդիմանամ կոչողիդ հրամանի , երկնչիմ դարձեալ յանհնազանդութեան դատաստանէ : Եւ այսոցիկ տարակուսանաց ելք ոչ այլ ուստեք , բայց եթէ յաստուածահաճոյ աղօթից ձերոց » . Նարեկ :

« Աչ գիտեմ ուստի զայս օրէնս գտեալ մեր . 'ի նախնեացն ոչ ունիմք , զի ահայուցաւ վերագոյն . և յայլ ազգս ոչ տեսանեմք . և նոր առաքեալ ոչ յայտնեցաւ մեզ , որ խախտեաց զառաքելոցն սահման : Յայտ է թէ ունիմք յանիմաստութեանէ և յարհամարհութենէ օրինացն Աստուծոյ » . Լավր :

« Եւ արդ ուստի հաւանեցուցից զձեզ , ոչ գիտեմ . զայն ասացից՝ թէ որդն նոցա ոչ վախճանի և հուրն ոչ շիջանի , թէ բզմիւսն որ ասիցէ՝ թէ երթիցեն 'ի հուրն յաւիտենից : Եթէ զմեծատունն ամեալ կացուցից առաջի , և տակաւին ասիցէք թէ

վասն սպառնալեաց ասացեալ է : Եւ արդ
ուստի հաւանեցուցից զձեզ : Սատանայի
միտք են այդ , անօգուտ շնորհ շնորհեալ՝
որ ամենեին ծոյրս կազմէ . և արդ ուստի
բառնայցեմք զայն 'ի միջոյ . որչափ և ասի-
ցեմք 'ի գրոց , ասէք՝ վասն սպառնալեաց
է : Այլ զայլոց զհանդերձելոցն և 'ի գլուխ
կլելոցն՝ ոչ ևս : Լուարուք զճրհեզեզէն .
մի թէ այն վասն սպառնալեաց ինչ ասա-
ցաւ , և չեղև , և չեղ 'ի գլուխ » . Սակեր :

Հ . Չինչ են աղերսանք .

— Պաղատանք խառն բնդ սրտճառա-
բանութիւնս առ 'ի հաւանեցուցանել :

Ազգողազոյն է ձեւ , և յաճախ սովո-
րութիւն է 'ի կիր առնուլ 'ի վերջարանու-
թիւնս : Չոր օրինակ Լամբրոնայի ձեացու-
ցանէ աղերս 'ի դիմաց Արդւոյ առ Հոգի .

« Այսուհետե քեզ եկեալ եհաւ ժամա-
նակ գործոյ , ո՛վ փառակից իմ Հոգի . սրա-
տիս և դրոյդ մարդասիրութիւն ցուցանել
'ի յերկրի . այսուհետե քեզ ապաստան
առնեմ զանուն աստուածութեանս մեր
յարգել առ մարդիկ : Հայր իմ ներեաց և
եթող զպարտսն՝ որով դուն խափանեցար
'ի հեղլոյ առ նոսա՝ մարմնոյ իմ պատա-
րագաւն . սա առ դիս առհաւատչեաց 'ի նո-
ցանէ , և տայ նոցա զքեզ խաղաղութիւն :
Էջ այժմիկ , սիրոյ ազբիւր , սիրով առ նո-
սա , և մխիթարեալ գորս 'ի պանդըխտու-
թեան վայրն նժդեհ և անցաւոր կենօր
տառապին : Քեզ տամ զնոսա , քեզ յանձն

առնեմ զնոսա . զքեզ խոստացայ նոցա ,
և այժմ՝ ՚ի քեզ ամրափակեմ զնոսա զա-
մենեսեան » :

« Ազաչեմ զամենեսեան , և զոտս եղ-
բարցդ սրբոց արտասուօք սիրոյն համբու-
րեմ . ներեցէք իմոյ անդգամութեանս , և
իրբ վշտակից ծառայակից ընկալարուք
զիս , և զձեզ ընկալցի Յիսուս Քրիստոս
տէր մեր » . Լամբ :

Հ . Զինչ են անէծք .

— Չե մաղթելոյ այլոց կամ անձին չա-
րիս առ զայրացման . զոր օրինակ .

« Անէծք այնպիսի բանից » . Ոսկեր :

« Կորիցէ օրն՝ յորում ես ծնայ , և զի-
չերն՝ յորում ասացին թէ ահա արու : Խա-
ւարեսցի զիչերն այն , և մի խնդրեսցէ
զնա տէր ՚ի վերուստ : Մի եկեսցէ ՚ի վե-
րայ նորա լոյս . ընկալցի զնա խաւար և
ստուերք մահու . եկեսցէ ՚ի վերայ նորա
մէզ : Անիծեալ լիցի օրն այն և զիչերն ,
և տարցի զնա խաւար . մի եղիցի յա-
ւուրս տարւոյ , և մի թուեսցի յաւուրս ամ-
սոց : Այլ զիչերն այն եղիցի ՚ի ցաւս , և
մի եկեսցէ ՚ի վերայ նորա ուրախութիւն
և մի ցնծութիւն : Խաւարեսցին աստեղք
զիչերոյն այնորիկ . սպասեսցէ և ՚ի լոյս
մի եկեսցէ , և մի տեսցէ զարուեսեակն ծա-
ղեալ » . Յոք :

« Այլ իմ մեռցի և կորիցէ անուն և յի-
շատակ յերեսաց երկրէ , և խաւարեսցին
բիրբ աչացս , և մի տեսցեն զլոյս . և քա-

կեսցին տկանջքս՝ և համբ եղիցի հովեալ
բերանս , և լեզու իմ՝ ի քիմս իմ կցեսցի ,
և մէզ և մատախուղ մեզաց և ստուերք
մահու սրտեսցէ զբոլոր անձնս , եթէ ինչ
չարժեցայց կամ զզացայց տեսանել կամ
լսել կամ խօսել զարգարոյն զանիրաւու-
թիւն . . . Քաւ լիցի ինձ ձեռս ամբառնալ
յօժեալն Աստուծոյ . . . սպա թէ ոչ , բաց-
ցէ երկիր զբերան իւր , և կլցէ զիս կորըս-
տեամբ ընդ բանակն Աբիրոնի , և կենդա-
նւոյն իջցեմ ՚ի դժոխս : . Յովն . կար :

• Վասն այսորիկ Աստուած ՚ի սպառ
կործանեսցէ զբեզ յաւիտեան .

Եւ խըլեսցէ զարմատըս քո ,

Յերկրէ հանցէ կենդանական : . . .

Արդ քեզ ելցէ կարճ ՚ի յօրեր ,

Եւ կայենին հասցէ երեր :

Ի դառնութիւն զարձցին տարերք ,

Ջրհեղեղին ելցեն գետերք :

Սեաւ ամպ մըթին կարկըտաբեր

Ջրեղ արասցէ անսլըտղաբեր .

Սողոմայւոց հուր ծըծըմբեր

Իջցէ ՚ի գլուխդ արիւնակեր : . . .

Արդ ՚ի դըժոխս իջցես ՚ի խոր ,

Քեզ անկողին մէցք և ցեցեր .

Եւ նոյն հրեշտակըն մահաբեր

Սըրով հատցէ զքեզ ՚ի յազդեր . . .

Տուն քո լիցի անհետ աւեր ,

Եւ դու գերի ազգով երեր » . Շնորհ :

ԳԱՍ ԺԳ.

Հարցումն . — Հաղորդակցութիւն . — Լսութիւն .
Շնորհումն :

Հ . Ձինչ է հարցումն .

— Ձե հարցական , ոչ առ 'ի խնդրել
դուծումն տարակուսանաց՝ այլ առ 'ի ստի-
պել զունկնդիրս , և առ 'ի սաստկագոյն
բացատրել զբանն . զոր օրինակ .

« Բնդէր , աչս ունելով և ականջս , ոչ տե-
սանեմք և ոչ լսեմք : Քանի տսպարէզ է
'ի բերանոյ մինչև ցունկն , զի զբարբառ
սորին ոչ ներեմք ունկանն լսել և տեղի
տալ : Այսբան էր խաւարեցուցար զպայ-
ծառութիւն եկեղեցւոյ վասն սնտաի յու-
սոյ » . Լամբ :

« Մի թէ որ տնկեաց զունկն , ինքն ոչ
լուիցէ : — Ո՛վ իցէ նմանքեզ յաստուածս ,
տէր . կամ ո՛վ նմանիցի քեզ , փառաւո-
րեալդ 'ի սուրբս » : Ուր պարզարար պարտ
էր ասել . Որ տնկեաց զունկն , ինքն ևս
լսիցէ : Ոչ որ է նման քեզ յաստուածս ,
տէր . և ոչ որ նմանիցի քեզ , փառաւո-
րեալդ 'ի սուրբս :

Այսպէս և Սեկերերան փոխանակ ասե-
լոյ՝ թէ այլ ոչ ևս կարեմ համբերել , հզօ-
րագոյն յոյժ զորձէ զբանն հարցուածոյ
պայմանաւ տակտով . « Մինչև ցայդ վայր
համբերիցեմ » :

Մերթ ևս հարցմանն առքնթեր դնի պատասխանին . զոր օրինակ .

« Խակ արդ չար արժան էր ասել թագաւորին . քաւ , ևս ոչ ասեմ . այլ խրատ 'ի զորձ արկեալ զայլս ուսուցանեմ » . Եղիշէ :

« Չինչ պաուղ յայնժամ ևտուն աշխարհի . զինչ այլ , բայց ևթէ երկիրս երկին եղև , և փառքն՝ որ 'ի բարձունս էր Աստուծոյ՝ և յերկիրս տարածեցաւ » . Լամբ :

« Չինչ ծանր հրաման առաք առնել . զսարս հատանել անցանել , թէ ընդ օդս թռչել , թէ ընդ բնութիւն համատարած ծովուն ցամաքաթևս սլանալ . և ոչ երբէք . այլ այնպէս դիւրին է առարինութիւն , մինչև այնպիսի զործոյ մի ինչ կարօտանալ , այլ միայն ոգւոյն և զթոյ : Չոր զործի ունէին առաքեալքն՝ որ զայնպիսի ուղղութիւնս արարին . ոչ միաձորձք և բոկք չըջէին , և ամենեցուն յաղթեցին : Չինչ դժուարին 'ի հրամանաց իցէ . Մի , ասէ , առներ զոք թշնամի . մի ատեար զոր . մի չար զումեքէ խօսիր : Սոցին հակառակք են դժուարինք , և ոչ սոքա » . Սսկեր :

Ընդ սովիմբ բովանդակի և ձևն հաղորդակցութեան , որով ճարտարախօսն վրատահացեալ 'ի դատ իւր՝ հարցանէ զունկընդիրս . զոր օրինակ .

« Արդ աղէ սաս , ո՞ր է արժանահաւատալի . բանքն ևթէ արդիւնքն . ոչ ապարէն արդիւնքն . զի բանք չվճարեն ինչ 'ի հա-

ւատոց սակս , բանիւ զՔրիստոսին կրել
զանուն , և զործով զսատանային , զի լի
և լի է այնպիսին անհաւատութեամբ ։

Մարդ :

« Արդ աղէ սաս . եթէ յանկարծ կոչ
լինիցի 'ի քաղաք ուրեք արքունի , որք ոչ
զբաստու ինչ կարօտ լինիցին , ոչ սլատա-
նեաց , ոչ կօչկաց , և ոչ այլ ինչ կահի և
կազմածոյ , այլ զհացիկն միայն և զջուր
յազրերացն բաւական համարիցին . և
այլքն ասիցեն՝ եթէ ոչ կառս կազմիցէք ,
և ոչ կակուղ անկողինս պատրաստիցէք ,
չկարեմք երթալ , եթէ ոչ բազում սպա-
սաւորս ունիցիմք , և ստէպ հանդչել հա-
սանիցէ , և նժոյգ ևս և կարծութեան վանս
և այլ ինչ բազում պէտս , չկարեմք եր-
թալ . և ընդ ոյս արժան է զարմանալ , ընդ
նոսա՞ թէ ընդ սոսա . յայտ է թէ ընդ սո-
սա , որք ոչ ինչ իւր ումեք բուռն լինին :
Նոյնպէս և յաշխարհիս ճանապարհի ո.
մանց բազում պէտք են , և ոմանց չափ
ինչ . որպէս զի ազբատութեամբն , եթէ
պարտ ինչ էր , 'ի դէպ էր մեծամտել ։
Ոսկեր :

Հ . Զինչ է լուսթիւն .

— Լուսթիւն ինչ ազգողազոյն տալ իմա-
նալ զայն . զոր օրինակ .

« Զի մի մի թուիցեմ . այլ զամենայն անար-
ժանս յառաջ մատուցանէր , և զամենայն
արժանաւորս յետս տանէր ։ Եղիշէ :

« Որ մեղանչէ , օրինազանց է . իսկ որ

դորէնս լուծանէ, զի՛նչ անուն է նորա. ես
սրատկառիմ ասել, մանաւանդ թէ՛ երկըն-
չիմ. զի մի տղեկէ՞զ բժշկութեամբս վասն
ի խոր հարմանս զգեղ բանիս՝ երևեցոյց
թշնամի » . Լամբ :

« Զորս վասն Կոտնոսի և Արամազդայ
սրատմութիւնք իցեն՝ ամաչեմ ասել . ոչ
սակս նոցա՝ որ արժանի են ամենայն սար-
սաւանաց, այլ խնայեմ ՚ի լեզու իմ, զի
մի ժանտասցի յիշատակօք սղծութեան
նոցա » . Սարգ :

« Ո՛վ թշուառութեանս, և արտասուաց
արժանի մոլութեանս . վասն այսորիկ և
բահանայք ելով, ՚ի դպրաց կարգ թերևս
խարողանամք լինել . և եպիսկոպոսք՝ բը-
տաւ և ոչ ճաշակեալ զբազցրութիւն բա-
նկարգութեանս, զոր բովանդակն ասել
և զգանամ, բաւականացեալ ՚ի լինելս ան-
ամբ անձին կշտամբիչ » . Լամբ :

« Քահանայք քարոզք բանին

Եւ սպասաւորք սուրբ խորհրդին

Անխըտրաբար վարուք կէին,

Զոր չէ ասել սարտ՝ գործէին » . Շնորհ :

Ըստ այսմ է և կեղծեօք զանց առնելոյ
զբանիք իւիք՝ ասելն զայն . զոր օրինակ .

« Թողից ասել զևս դժնդակագոյնսն այսր
ժամանակի եպիսկոպոսաց գործ . զի քե
բաղում անարգանաց և տուժից տանին
յայլազգեաց, ոչ յաղագս աստուածային
օրինացն՝ այլ վասն սնտաի փառաց յուսոյ » :

« Զսպտուղսն՝ որ նախ քան զայս ՚ի միա-

չնչութեանն և մինչդեռ 'ի տաճարին խա-
ղաղութեան էար՝ տայր աշխարհ , ձեզ թո-
ղումք իմաստասիրել քան թէ քանիւ զան-
ճառն ճառել » . Շնորհ :

Հ . Չինչ է շնորհումն .

— Շնորհել անիրաւ ինչ հակառակոր-
դին , վստահացեալ յանձին իրաւունս :
Չոր օրինակ առնէ առաքեալն .

« Իսկ արդ ասիցես . ուստն փշրեցան , դի-
ես սրատուաստեցայց : Բարւոք է . անհա-
ւատութեամբն փշրեցան , և դու հաւա-
տովք հաստատեցար . մի հպարտանար ,
այլ երկիր . դի եթէ Աստուած 'ի բուն
ոստան ոչ խնայեաց , գուցէ երբէք և 'ի
քեզ ոչ խնայեսցէ » :

« Բայց համարեաց՝ թէ 'ի հաւատոցն
թիւրեցան . 'ի կարգացն ո՞յր աղաղաւ . դի
այլ է հաւատոյն բան , և այլ է աւանդու-
թիւն կրօնից : — Գարձեալ թիւր՝ մի աղզն
կամ երկուսն . երեք աղգ քրիստոնէից , և
որ ընդ նորօք բաղմասպատիկ աղինք հաս-
տատուն աշխարհօք և աթոսովք՝ զխորդ
վրդովեցան 'ի ճշմարտութենէ , և առ յեզ-
յեզեալ և տառանեալ աղզս մեր նոյն
միայն մնաց հաստատուն » . Լաւք :

« Գեղեցիկ դատիմք 'ի ձէնձ , եզբարք .
քանզի գրեալ է , մի փոխեացես զսահ-
մանս զոր եղին հարքն քո . և որ քակէ
դցանկ , հարցէ զնա օձ : Բայց ասա , զօրս
խոստովանիս դու հարս քո . եթէ զառա-
քեալսն և զհայրապետսն՝ որք աստուա-

ճաշունչ բանիւք դեռ ևս կենդանի են 'ի միջի մերում, և առ ամենայն ճշմարտութիւն առաջնորդեն, և ևս եւմ նոցա ջատաղով, և առ 'ի նոցանէ վարժեալ և աշակերտեալ: Ապա թէ այլս ոմանս, որոց ոչ անուն երևի 'ի միջի մերում, և ոչ արձանագրութիւն բանից՝ վկայ իւրեանց ուղղութեանն, զիմաստասիրութիւնն պարտիմք յայսմ վայրի 'ի գործ արկանել, և ընտրութեամբ ճանաչել, մի գուցէ լիցին մեզ մօլորեցուցիչք 'ի սրբոցն հետոց, որպէս ձերք խորայէլի 'ի Մովսիսէ»: Լամբուրսոյն սղատկանի ձև վստահութեան, որով ճարտարախօսն աներկիւղ ձայն տայ հակառակորդին, որպէս Շնորհալի առ ժպիրհն:

« Ծանիր և զայս, զի զիս թէ և ամենայն լեզուք գովեսցեն յայն բարի՝ որ ոչ է առ իս, հողմոց հնչմունք վարկանիմ. և թէ պարսաւէ որ և դատի յայն ինչ՝ որ 'ի մըտացս խղճէ ոչ դատիմ, ոչ փոյթ ինչ առնեմ. իսկ եթէ յորոց ունիմ և ասէ որ, ոչ վասն ասելոյն, այլ վասն ունելոյն վշտանամ »:

« Յոր ինչ որ համարձակիցի, անզգամութեամբ ասեմ, համարձակիմ և ևս: Արբայեցիք իցեն, և ևս. խորայելացիք իցեն, և ևս. զաւակ Աբրահամու իցեն և ևս. պաշտօնեայք Քրիստոսի իցեն, յանդգնագոյնս ասացից՝ թէ առաւել ևս ևս »:

ԳԱՍ ԺԵ

Բացադարձութիւն. — Գիտնականութիւն. — Նկարագրութիւն :

Հ. Զինչ է բացադարձութիւն .

— Խօսք առ անձն բացակայ կամ վախճանեալ , և կամ առ անշունչ իսկ և առ անզգայ իրս . զոր օրինակ .

« Լսւր երկին , և ունկն զիր երկիր , զի տէր խօսեցաւ » :

« Զարթիր Երեմիաս զարթիր , և ողբա հանդերձ մարգարէութեամբ զոր ինչ թշուառացարս և զոր ինչ թշուառանալոցս եմք . զուշակեալ յառնել հովուացն տղիտաց , որպէս երբեմն Զարարիա յԵսրայելին » . Խորեն :

Այսու ձևով Եղիշէ վարդապետ'ի կարգի պատմութեանն յանկարծ խօսել սկսանի առ թագաւորն Պարսից .

« Զի կոծիս , զի մրցիս , զի այրիս , զի բորբորիս , զի շիջանիս , զի կոչես 'ի խորհուրդ զայնասիկ' որ զողիսն ձեր 'ի ձէնջ քաղեալ' հանեալ է զանապականդ յապականութիւն , և զապականելի մարմինդ զիշաքարչ արարեալ' իբրև զաղիր մեռելուտի 'ի բաց բնկեցեալ : Ապաքէն զայդ կամիս , զի ծածկես զխորհուրդ ամպարչտութեան . տեսջիր յորժամ յայտնեացի , ապա զիտասցես զելս կատարածի դորա » :

Հ. Ձի նչ է գիմանութիւն.

— Եպնալէս բացակայ կամ վախճանեալ
անձանց, և կամ անշունչ և անզգաց ի-
րաց՝ մարդկօրէն խօսք. զոր օրինակ.

« Յորդանան լուեալ վախաստական դառ-
նայր .

Վ ըտակ առ վըտակ պատգամաւոր լի-
նէր .

Գետ, մի զարհուրիր, քո արարիչն
եմ ես .

Եկեալ մըկըրտիմ, և լըւանամ զմեզս .
Տաղ :

Բառ այսմ և Շնորհալի ձեացուցանէ ՚ի
գիմաց Եզեսիոյ առ Հոսիմ քաղաք զգիմառ-
նութիւնս .

« Եւ դու Հրոսիմ, մայր քաղաքաց

Գերապայծառ և սրատուելի ,

Մեծին աթոռըդ Պեարոսի

Առաքելոց զըլխաւորի ,

Եկեղեցիդ անշարժելի

Ի կեփայեան շինեալ վիմի .

Գրանց զըժոխոց անյաղթելի

Եւ կնիք երկնիցըն բացողի .

Ահա առ քեզ բանըս խօսիմ

Վ իճակ լաթոսըս թաղէի .

Լուր ՚ի հեռուստ իմոյս ձայնի ,

Լեր ողբակից ինձ յայս վայրի » :

Օրինակք զեղեցիկք յԱզեկիէլէ .

« Այսպէս ասէ աէր աէր ցՏխրոս . . .

ամենայն իշխանք ազգաց ծախուդ . . . յս-

գւոց հանցեն ՚ի վերայ քո, ողբս ատցեն ՚ի

վերայ քո և ասացեն . զխա՛րդ կորեար
քակտեցար 'ի մէջ ծովու քաղաքդ հոյա-
կապ , որ եղեր զօրացեալ 'ի մէջ ծովու
դու և բնակիչք քո , որ զարհուրեցուցա-
նէիր զամենայն բնակիչս քո : — Ի ձայնէ
բարբառոյ քո նաւաւարք քո երկիւղիւ
զարհուրեսցին . . . Կո՞ծ դառնութեան աս-
ցեն որդիք նոցա 'ի վերայ քո , ողբս աս-
ցեն և ողբասցին . Ո՞վ էր իբրև զՏիւրոս՝
որ լռեաց դադարեաց 'ի մէջ ծովու » :

Չգուշութեամբ սարա է դձևս զայս 'ի
կիր արկանել , և 'ի սաստկութեան ևեթ
կրից , և մի յերկարածղել յոյժ զայն :

Գարձեալ և 'ի մեծամեծ իրս ևեթ վա-
րել նովաւ և ոչ 'ի շնչինս , զոր օրինակ ոչ
է 'ի դէպ խօսել զիմառնարար առ հան-
դերձ ուրուք կամ առ սան :

Գիմառնութիւն է և գործս ինչ կամ
կիրս տալ անշունչ և անդգայ իրաց . որ-
սէս Մամբրէ տայ մահու .

« Զտեղի կալաւ Յիսուս աւուրս երկուս ,
թոյլ ևս աւաղակին մտանել 'ի տուն սի-
րելոյն . ևմուտ ապահանադործն , և ա-
րար խոտլութիւն ըստ կամաց իւրոց . զո-
ռողացաւ հպարտացաւ մահ , և կատա-
րեաց զկամս իւրոյ չարութեանն » :

« Գողալով սարսեցին դժոխք , տեսա-
նելով զթագաւորն անմահ » . Շար :

Հ . Զինչ է նկարագրութիւն .

— Յայտ յանդիման առաջի աչաց կա-
ցուցանել զիրն ստորագրութեամբ . վասն

որոյ պարտ է առաջի առնել զիւրաքանչիւր մասունս իրին, զյարակից հանդամանս, զպատճառս՝ այլովքն հանդերձ. զոր օրինակ.

« Զտեսանիցես զերեսս պատերազմողացն, զիարդ արտմազինն ՚ի խոնարհ կախին. յօնքն ահագինք և դէմք խոժոռք. աչք արիւնախառն և սիրտ ՚ի թնդոջ ՚ի վեր վազեն և զկուրծս բաղխեն՝ ժողովեալք դումարեալք համօրէն, զահի հարեալք ՚ի մի վայր ժողովեալք և ճակատեալք բազում կարգօք, առաւել յօրինուածովք » . Ոսկեր:

« Քաղցր է ինձ ասել և յաղագս զեղեցիկ դատասկերտին Արուանդակերտի, զոր յօրինեաց նոյն ինքն Արուանդ զեղեցիկ և չքնաղ յօրինուածովք: Քանզի զմիջոց հովտին մեծի լնու մարդկութեամբ և սոյն շինուածովք լուսաւոր որպէս ական բիր. իսկ շուրջ զմարդկութեամբն ծաղկոցաց և հոտարանաց կազմութիւն, որպէս շուրջ զբբովն զայլ բոլորակութիւն ական: Իսկ զբազմութիւն այդեստանւոյ իբր զարեւանաց խիտ և զեղեցիկ ծիր. որոյ հիւսիսային կողմանն զիր կարակնաձև զեղաւոր կուսից յօնից դարեանդաց համեմատ. իսկ ՚ի հարաւոյ հարթութիւն դաշտաց՝ ծնօտից պարզութեան զեղեցկութիւն. իսկ գետն բերանացեալ դարաւանդօք ամանց՝ զերկթերթիան նշանակէ շրթունս: Աւ այսպիսի զեղեցկութեան զիր՝, անթթելի իմն գողցես ՚ի բարձրաւանդակ

Թագաւորանիստն զհայեցուածսն ունի ։
Խորեն ։

« Տիկնայք փափկասունք Հայոց աշխարհին , որ գրգեալք և գգուեալք էին յիւրաքանչիւր բասաւսուսնս և ՚ի դաճաւորակս , հանապաղ բոկ և հեաի երթային ՚ի տունս աղօթից , անձանձրոյթ խնդրել ուխտիւք , զի համբերել կարասցեն մեծի նեղութեանն ։ Ար ՚ի մանկութենէ իւրեանց սնեալ էին ուղղովք զուարակաց և ամձովք էրէոց , խոտարուտ կենօք իբրև ըզվայրենիս ընդունէին զկերակուրն մեծախնդութեամբ , և ոչ յիշէին ամենևին զսոփորական խորտիկսն ։ Աւացեալ ներկան մորթք մարմնոց նոցա , վասն զի ցերեկ արեակէզք էին , և զամենայն գիշերս զեռնաբեկք ։ Սաղմոսք էին մշտնջենաւոր մըրմունջք ՚ի բերանս նոցա , և մխիթարութիւն կատարեալ՝ ընթերցուածք մարդարէիցն ։ Միաբանեցին երկու երկու իբրև ամուք հաւանք և հաւատարք ուղիղ տանելով զակօսն արքայութեան , զի առանց վրիպելոյ հասցեն ՚ի նաւահանգիստն խազազութեան » . Եղիշէ ։

Սովին ձեովք զեղեցիկ յոյժ նկարագրէ Ոսկեբերան զբնակութիւն սրբոց միայնակեցացն .

« Եթէ գժուարին ինչ թուիցի քեզ այս , եկ երթիցուք յայն տաղաւարս . զի արդեամբք խակ ուսանիցիս զդիւրութիւնն ։ Խուզս և եթ շինեցին . և եթէ չուել հասանիցէ , այն .

այլս թողուն և շունն, որպէս զօրականին
'ի խաղաղութեան զբանակն թողուցուն
և զնայցեն. քանզի այնպէս բանակեալ
են. մանաւանդ թէ ևս աւելի ցանկալի
տեսիլ տեսանել իցէ: Քանզի և ցանկալի
խակ տեսիլ է տեսանել զանապատն լի
վանականօր, վարկարարդի խորանօր խիտ
առ խիտ թև 'ի թև հարեալ ճիզն 'ի ճիզն
զապարմանցն թևակս խառնեալ քան ըզ-
զօրականացն բանակի. ուր սրահակք ձգի-
ցին, և զտէգս և զգեղարդունս կանգնեա-
ցեն, և զբնիցն զեղարդեանցն զաղեղնա-
կապարձս կախիցեն, սղնձապատ զգը-
լուխսն առնիցեն, և մեծաւայծառ իմն
կմբեայ վահանացն փայլիցեն, և կողինա-
ւորք և զրահապատք շողայցեն, թաղա-
ւորին սպաս առնիցեն 'ի դաշտի ուրեք 'ի
հարթ և յողորկ վայրի, և ճաշք զճաշս մը-
ղիցեն, և ընթրիք զընթրեօր անցանիցեն,
գուսանք երգիցեն, փողարք զձայն փո-
ղոցն նուագիցեն. սակայն և այնպէս շիցէ
գեղեցիկ տեսիլն քան զայն, զորմէ այժմ
ես սպատմեմ: Աթէ երթիցուք յանապատն,
և տեսանեմք զՔրիստոսի զօրականացն
զխորանս, ոչ սրահակս ձգեալս տեսա-
նեմք անդ, և ոչ շողունս գեղարդանց, և
ոչ խորանս ոսկեղօծս արքունիս, այլ այն-
պիսի ինչ՝ եթէ որ յերկրի, և առաւել և
այնչափ երկայնագոյն այլ երկիր գործէր,
և 'ի վերայ բաղում երկինս ձգէր, ոչ ա-
պարէն նոր իմն և չքնաղ տեսիլ ցուցա-

նէր . նայնպէս և անդ է տեսանել , Չէ ինչ
ընդհատ յերկնից բնակութիւնն նոցա .
քանզի և առ նոսա հրեշտակք իջանեն և
հրեշտակապետացն տէրն : Չի թէ առ Աբ-
րահամ եկն , որ կին ունէր և որդիս սնու-
ցանէր , քանզի ետես եթէ հիւրասէր է ,
յորժամ ես առաւել առաքինութիւն ու-
րեք դառնիցէ , դմարդն ազատեալ յեր-
կրէ , և ՚ի մարմնի դմարմինն արհամար-
հեալ , որչափ ևս առաւել և անդ բնա-
կեսցէ , և սրբ առեալ շրջիցին ՚ի միջի նո-
ցա գունդք հրեշտակաց . քանզի և նորա
այնպէս կազմեցին դանձինս , որպէս և
նմա հաճոյ է :

Ընդ սովին ձեռով բովանդակին և նկա-
րագրութիւն բարուց կամ գիմաց , և կամ
խառն երկոցունցն նկարագիր . զոր օրի-
նակ նկարագրէ Յովհաննէս կաթողիկոս
զմեծն Աշոտ .

« Քաջահասակ էր նա և անձնեայ և թիկ-
նաւէտ և զուարթերես և մրայօն , նկարէն
իմն և նիշ արեան յաչս ունելով որպէս
դյակինա կարմիր ՚ի մէջ մարգարտի ծա-
ղեալ , և վայելչացեալ գեղեցկութեանն
ալեօք , մեծխմաստ և քաղցրարան , և առ
կերակուրս խրախճանաց ոչ խնդացեալ
նորա ընդ լաւագոյնսն , և ոչ արհամար-
հեալ զնուաստագոյնսն : . . . Միանգամայն
իսկ ասել , եթէ որ ինչ մարդկութեանս է
պիտանի՝ ոչ ինչ կասեցուցանէր :

Նայնպէս և Սարգիս վարդապետ զբար-
կացողն նկարագրէ .

« Յօճքն անկեալք և խոնարհեալք , երեսքն
դեղինք և ապականեալք , չրթունքն սեաւք
և երթթացեալք , ունչք երկայն և սուր ,
ձայն խոշոր և թիւր , աչք հրատեսակք ,
բանք ընդդիմադրեալք և անախորժելիք ,
և բոլորովին դժնեայ և ահարկու տեսու-
ղաց » :

Գ Ա Ա Ժ Զ

Հակադրութիւն . — Աստուծոյ :

Հ . Չինչ է Հակադրութիւն .

— Չև բանի , յորում բառք բառից կամ
իմաստք իմաստից ներհականք յօրինին .
զոր օրինակ .

« Ասան առողջութեան զապիկարն կար-
դայ , և վասն կենաց զմեռեալն աղաչէ , և
վասն 'ի թիկունս հասանելոյ տարակուսե-
լոյն մաղթէ . և վասն ճանապարհորդու-
թեան զայն՝ որ և զոտն յոտանէ շկարէ
փոխել , և վասն ընչաւետութեան և գոր-
ծոց կորովութեան յանարդասաւորէն ձե-
ռօք զարգասաւորութիւն խնդրէ » . իմաստ

« Արդ կրիցն լիցուք մի աղճատիչք , այլ
ցաւակիցք . մի եպերիչք , այլ առողջացու-
ցիչք . մի կսկծեցուցիչք , մի երգիծանիչք ,
այլ մի թիթարիչք » . Լամբ :

Վայելուչ է ձևս այս մանաւանդ 'ի կրչ-
տամբութեան . այսպէս հաւատացեալք
դնախարարս Հայոց տկարացեալս 'ի հա-
ւատոց կշտամբէին .

« Պետք էիք առաքելական քարոզութեանցն, արդ աշակերտ լինիցիք մտարխարէութեանն . ուսուցիչք էիք ճշմարտութեանն, արդ ուսուցանէք զպատիրխարէութիւն մոզաց . քարոզք էիք արարչական դօրութեանցն, արդ զտարերս աստուածս խոստովանիք . յանդիմանիչք էիք ստութեան, արդ և քան զսուտն ստագոյնք լինիցիք . ՚ի հուք և ՚ի հոգի մկրտակալք, արդ ՚ի մոխիր և յածիւն թաթաւիցիք . կենդանի մարմնով և անմահ արեամբ էիք սնեալ, արդ ՚ի ճենճեր զոհից և ՚ի շարաւս աղանդիս մրճոտիցիք . տաճար էիք Հոգւոյն սրբոյ, արդ զոհարան դիւաց լինիցիք . քրիստոսաղղեացք էիք ՚ի մանկութենէ, արդ մերկացեալք ՚ի փառացն՝ դիւարար արեգական կարաւիցէք . ժառանգ էիք արքայութեան, արդ անձամբ զանձինս արկէք ՚ի ժառանգ գեհեւնին » . Եղիշէ :

Սովին հակադրութեան ձևով բաղդատէ Սսկերերան զվարս այնր ժամանակի որերոյն ընդ սրբոյ միայնակեցացն .

« Մէք յօրանչիցեմք, խորդայցեմք, այսր անդր յեղյեղիցիմք, մինչ նոքա զգիշերն ամենայն ընդ օրհնութիւնսն հանիցեն : Այսորժամ այդ լինիցի, հանգչին փոքր մի . և յորժամ ընդ դորժ խառնիցեմք, նոքա խուն քնովն յազեցեալք և հանդուցեալք, դարձեալ միւսանդամ յօրհնութիւնսն կաղմիցին : Ասկ մեք շե այդ եղեալ խրա-

քանչիւր գրնկեր կոչեմք համարս պահանջել, և կէսը ընդ հրատարակս ճեմ առեալ շողայցեմք: . . Իսկ նորա դարձեալ իբրև զառաւօտին զաղօթսն և զօրհնութիւնս կատարեն, ապա յընթերցուածս գրոց շրջիցին: . . Մինչ մեք ամեններին ճաշիցեմք, խաղայցեմք, ծիծաղիցեմք, ուռուցանիցեմք զօրովայնս, որկորատութեամբ շուայտիցեմք, մցոիցեմք, նորա օրհնութեամբքն զմայլիցին: Չիք ծամ սեղանոց և ոչ խորակաց յառաջ բերելոց. և դարձեալ յետ ճաշոյ ՚ի նոյն ոճ մտանիցեն, կան պատկառ օրհնութեանցն: Աշխարհականք և ցերեկն ննջեն. նորա ցանկ արթունք և պատրաստք ՚ի պաշտամանն. արդարև որդիք լուսոյ են և որդիք տունջեան: :

Հ. Զինչ է ձև կախման:

— Տարտամեալ ունել զողիս ունկընդրաց՝ ակնկալեալ ՚ի լուր կարևոր ինչ իրաց:

Առիկն ձևով յօժարամիտս առնէ ճարտասանն զունկնդիրս, որով աղղոզագոյն մտանեն բանք ՚ի լսելիս նոցա. զոր օրինակ. « Աամիմ և նոր ինչ ասել. այլ մի ինչ կարի զարմանայցէք կամ խոտովիցիք: Եւ զինչ իցէ: Պատարագն նոյն է. և թէ չափ և գոյզն որ մատուցանիցէ, և թէ Պաւղոս և Պետրոս զլխովին սակայն նոյն է. զոր և Քրիստոս ևս աշակերտացն, զնոյն այժմ քահանայքս կատարեն, և շէ ինչ ընդհատ յայնմանէ: » Բակեր:

Ճարտար 'ի կիր արկանէ զձևս զայս
 Յովսեփոս 'ի պատմել զիրս կնոջն, որ
 վասն սովոյն զորդին իւր խորովեաց և և-
 կեր. զի յետ պատմելոյ թէ որպէս յանհնա-
 րին սովուն զկաշիս վահանացն և զխոտ
 ցամար ճարակէին Հրեայք, յաւելու ապա.
 « Բայց զինչ պիտոյ է մեզ զչարութիւն
 սովոյն յանշունչ կերակրոցն ցուցանել.
 զի ունիմ ես ցուցանել զորձ մի, որ նման
 նմա ոչ 'ի մէջ Յունաց և ոչ բարբարոսաց
 պատմի եթէ գործեցաւ. զի գողումն և
 սոսկումն է պատմել, և լսելեաց դժուա-
 րին է հաւատալ: Արդ կամակար անփոյթ
 առնէի ես անցանել զայսու թշուառու-
 թեամբ, զի մի ստել երեւեցայց յետա-
 մնացացն, եթէ ոչ բազում վկայս ունէի. և
 թերևս շնորհս ինչ գուղնաքեաց ընդ որ-
 դիս ժողովրդեան իմոյ առնէի ես, խնայե-
 լով զայն ինչ՝ զոր արդեամբքն պաշտե-
 ցաւ »: Եւ ապա յարէ զպատմութիւնն:

Կրկին օրինակք զեղեցիկք դարձեալ
 յՈսկերերանէ.

« Եւ ուր է՝ զի չէ ախտն այն (խեղկատա-
 կութեան.) արդ և յեկեղեցի ևս եմուտ,
 և 'ի գիրս ևս մեսեցաւ: Ասացից ինչ, զի
 ցուցից զչարեացն առաւելութիւն. սմա-
 չեմ, բայց սակայն ասացից. քանզի կա-
 միմ ցուցանել թէ որչափ տարածեցան չա-
 րիքն, զի մի կարծիցիմ եթէ վասն շնչին
 իրաց սուտ խօսիցիմ, այլ զի գոնեա այն-
 պէս կարացից մերժել զձեզ 'ի պատրա-

նացն : Աւ մի որ համարիցի եթէ 'ի մտաց
ինչ կարկատեմ, այլ զոր ինչ լուայն՝ զայն
ասեմ : Ամուտ ոմն 'ի տուն աւագաց, թէ-
պէտ և ծաղու բանք են, սակայն ասացիցի
Իբրև սկուտեղ խորտկօք առաջի եղին,
ասէ . ընկալարուք զխրատ, զի մի բար-
կասցի որովայն » :

« Հաւատացէք արդեօք եթէ եղև ջրհե-
ղեղ, եթէ առանցելոց ինչ բանք թուիցին
ձեզ, ուր և լերինքն յորս տասպանն դա-
դարեաց՝ վկայեն . զՀայոց լերանցն ա-
սեմ : Այլ ևս յաճախութեամբ, և յայլ
ևս քան 'ի նոյն յայտնագոյն ածիցէ բանս .
երթեալ ուրուք իցէ ձեր 'ի պաղեստինա-
ցւոց աշխարհն : Այսուհետև ոչ ևս բանս,
այլ արդիւնս իսկ ասեմ . թէպէտ առա-
ջինքն քան զարդիւնքն յայտնագոյնք են .
զի զոր զիրք ասեն, և քան զաչաց տեսիլ
հաւատարմագոյնք են : Արթեալ ուրուք
իցէ ձեր 'ի պաղեստինացւոց աշխարհն .
զինչ որ 'ի ձէնջ վկայեսցէ ինձ, որոց ըզ-
տեղիսն իսկ տեսեալ իցէ . քան զԱսկա-
ղոն և քան զՎազա 'ի վերոյ, անդ իսկ 'ի
սպառուածի Յորդանան գետոյ վայրքն ինչ
բազում են և ամենալիցք, մանաւանդ թէ
էին, քանզի այժմ ոչ է նոյնպէս, որ եր-
բեմն իբրև զդրախտ Աստուծոյ էին » : Աւ
ասպա նկարագրէ զՍոգոմայ հրոյն արգա-
սիս :

ԴԱՍ ԺԷ

Նախապաշարումն . — Չև Բազմայեղանակ . — Բա-
Տանորդութիւն :

Հ . Չինչ է նախապաշարումն .

— Յառաջ բերել զառարկութիւն այ-
լոց , և լուծանել զայնս . որպէս ասնէ ա-
ռաքեալն .

« Իսկ արդ ասիցես . ուտքն փշրեցան , զի
ես սրատուաստեցայց : Բարւոք է , անհա-
ւատութեամբն փշրեցան , և դու հաւա-
տովք հաստատեցար . մի հպարտանար ,
այլ երկիր . զի եթէ Աստուած 'ի բուն
ստան ոչ խնայեաց , գուցէ երբէք և 'ի
քեզ ոչ խնայեսցէ » :

Սոյնպէս և Ոսկերերան յառաջ բերէ
զանողորմածացն առարկութիւնս և հեր-
քէ . « Այլ բազում անգամ , ասէ , ետու :
Եւ նա չուտիցէ հանապազ . և զորդիսն քո ,
յորժամ յաճախ խնդրիցեն , միթէ 'ի բաց
մերժեսցես . ո՞ անհնարին անամօթու-
թիւն . . . Չգիտիցես որ հարկք որովայնին
են , որ զամենայն ինչ վասն նորին հնա-
րիցիս : . . Այլ 'ի շատխօսութիւնս հատա-
նիս . այսր անուան այսչափ դաճեկանք 'ի
վարձու կան , և այսր անուան ևս աւելի ,
և նա մուրանայ : Չմանկուոյ դրոյց խօսիք
և զշաղփաղփութիւնս . քանզի և նորս
միշտ առասպելաց դայեկացն անսան :

Չափանում յանձն, չհաւատամ, քաւ լիցի,
փոխ որ տայցէ և ՚ի բարութեան իցէ՝ և
մուրանայցէ: Լէր վասն, տղէ տաս. զինչ
ինչ քան զմուրանալ գործ ծանակաց կայ-
ցէ. լաւ է մեռանել քան զմուրանալ:

— Բազմօրինակարար զնոյն և զմի բան
յեղյեղել, զանազան և զանակօրն ազգո-
ղազոյն դրանն առնելով:

Ի յօրինուած այսր ձևոյ խառնին բա-
ղում և այլ ձևք:

Աքանչելի յօրինէ Սարգիս վարդապետ
զայս ձև ՚ի կոչելն Աստուծոյ զԱզամ յա-
պաշխարութիւն.

« Լուր նմին Աստուծոյ, զինչ ասէր առ
մեղուցեալ և թաղուցեալ մարդն. Ազամ
ուր ես: Միթէ ոչ գիտէր թէ ուր էր. մի-
թէ ոչ տեսանէր ամենատես ահնն, միթէ
տգիտանայր արարիչն. քաւ լիցի: Ազամ
ուր ես. տրամութեան էր ձայնն, տարա-
կուսանաց բարբառն: Արպէս հովիւ զի կռ-
րուսանիցէ ոչխար ՚ի հօտէն, և տրամու-
թեանն ձայնիւ լնուցու զանտառն, նոյն-
զունակ և արարիչն զդրախտն: Ազամ
ուր ես. ընդէր թաքչիս յերեսաց արար-
չիս, հիմ ամօթով լցեալ ես և երկիւղիւ:
Աչ վասն այդորիկ ստեղծի զբեզ, զի փա-
խըստական լինիցիս յինէն, ոչ վասն այդո-
րիկ փառօք զարդարեցի զբեզ, զի ամա-
չէիր յինէն, այլ զի ՚ի գիրկս քո և ՚ի հոգի
ընդունէիր զիս: Ազամ ուր ես, յորպիսի
անարգանս, յորպիսի զազրալի տեսակս,

յորպիսի ամօթ երեսաց, յորպիսի խեղճ մտաց, յորպիսի ալիս տարակուսանաց, Լուայ, ասէ, զձայն գնալոյ քո՝ ի դրախտի աստ, և երկեայ. քանզի մերկ էի, և թագեայ: . . Արդարև ստուգապէս մերկ, ոչ ՚ի հանգերձից միայն՝ այլ և յարդարութենէ »:

Հ. Զինչ է բաժանորդութիւն.

— Ախտակեւ առ հասարակ զկարևոր մասունս բանին, և ապա մի ըստ միտձէ բացատրել զայնս. զոր օրինակ. « Արդ տես զքաղցրութիւն և զսաստկութիւնն Աստուծոյ. ՚ի վերայ կործանելոցն սաստկութիւն, և ՚ի վերայ քո քաղցրութիւն Աստուծոյ ». Համ:

« Հոգիք սրբոց հեռի են յայսպիսի ախտակրութեանց (այսինքն ՚ի մարդահաճութենէ), այլ մանաւանդ ընդդիմակացք այսպիսի ախտիցս են բանիւք և արդեամբք: Բանիւք, յորժամ ասէն Գաւիթ. Աստուած ցրուեսցէ զոսկերս մարդահաճոյից: . . Ի վերայ այսորիկ կնքէ առաքեալ բանիւք իւրովք. եթէ տակաւին մարդկան հաճոյ լինէի, ապա Քրիստոսի ծառայ ոչ էի: Իսկ արդեամբք, յորժամ թշնամանէին և բամբասէին և նախատէին, և ըզփառաց ինչ ոչ հոգային, և փոխարէն ըզնախատիչսն ոչ նախատէին, այլ և երախտիս հատուցանէին ». Սարգ:

« Քանզի որ մարք են առաքինութեանց սկզբունք՝ խմաստութիւն, արութիւն, ող-

ջախտհուժիւն և արդարութիւն, վրիպեալ
գառնին յիմումս իշխանականի մասին :
Զի ոչ խրատեցի դրանն որ յիս՝ խմաստու-
թեամբ, և ոչ զցանկութիւնն՝ ողջախտհու-
թեամբ, և ոչ դարձեալ զայստսիկ խրա-
տեցի արդարութեամբ » . Եւարն :

ԳԱՍ ԺԸ

Ուղղութիւն . - Անցումն . - Արտուղութիւն :

Հ . Զինչ է ուղղութիւն .

— Ուղղել զասացեալն պատշաճագոյն
ասացուածով . զոր օրինակ .

« Այս է քո պանծալի աստուածաբանու-
թիւնդ, մանաւանդ թէ յիմարութեանդ
ցոյցք, զնիւթս զայս յաւէժակից ասել ա-
րարչական զօրութեանն » . Լաւք :

« Աստանօր ամաչեմ ասել զճամարտու-
թիւն, մանաւանդ թէ զանօրէնութիւն և
զամպարչութիւն աղգիս մերոյ, զմեծի
ողբոց և արտասուաց արժանի սոցա ըզ-
գործս » . Խորեն :

« Զայստսիկ լսելով, եղբարք, հայես-
ցուք ՚ի մեզ և սթափեսցուք յահագին ար-
բեցութենէս, և թէ արբեցութիւն պարտ է
անուանել զմերս, և ոչ խելագարութիւն
և կամ դիւարաղխութիւն » . Սարգ :

« Աստ աղբիւր հրեղէն հողեօր բղխէ ՚ի
սեղանոյս, և քո զայս թողեալ՝ ՚ի թատշն
ձեպիս . . . թողեալ զՔրիստոս՝ որ նստի

առ աղբիւրս, քանդի և այժմ առ աղ-
բիւրն նստի, ոչ ընդ շամբտացւոյն միայն
խօսի՝ այլ ընդ համօրէն քաղաքիս: Բայց
թերևս և այժմ ընդ շամբտացւոյն. քան-
դի չիք որ և այժմ առ նմա մօտ. այլ ո-
մանք մարմնով միայն, և այլք և անձամբ
խսկ մեկուսի » . Սսկեր:

« Անդ իսկ 'ի սպառուածի Յորդանան
գետոյ վայրքն ինչ բազում են և ամենա-
լիցք. մանաւանդ թէ էին, քանդի այժմ
ոչ է նոյնպէս, որ երբեմն իբրև զգրախօսն
Աստուծոյ էին » . Սսկեր:

Հ. Զինչ է անցումն .

— Զօդ կցորդութեան մասանց ճառին .
զոր օրինակ .

« Էլ արդ վասն զի ծանուցաւ փոքր 'ի շա-
տէ որքան միանգամ յաստուածադգես-
տիցն տուաւ յաղագս երկնայնոցն կարգա-
ւորութեան, բեր այսուհետև զընտանե-
զոյնն մեր զիցուք առաջի առ 'ի քննու-
թիւն » . Շնորհ:

« Այլ այսորիկ քեզ բաւականացեալ,
ես 'ի կարգ պատմութեանն դարձայց » .
Յոյ . կար:

« Բայց մեր զայսոսիկ 'ի տեսողս անդր
թողացուցեալ, և զորս աչօք իսկ տեսեալ
է մեր՝ ոչ դանդաղեսցուք պատմել » . Նոյն:

« Այլ չգիտեմ զիարդ վայրասպար ընդ
խարս եկի յայսպիսի բանքս . զայլս խրա-
տէի հեղութեամբ ուսուցանել, և ես ին-
ձէն 'ի ցասումն զառածայ: Թէ այնպէս

իցէ, դարձցուք անդրէն 'ի մեր խրատն, և հոգ տարցուք ամենայն թերութեան կենաց մերոց, զի ուղղեսցուք զոր կամօցիմք» . Ոսկեր:

« Ահաւասիկ երեք ճառք, և զսկզբանս բան ոչ ևս կարացար լուծանել. մի թէ վայրագար ինչ ասէի՝ եթէ խորք անդնդոց են միտք ճառիցս: Ս'ն առեալ այսօր զմնացեալսն արկանիցեմք 'ի հարց և 'ի փորձ» . Ոսկեր:

Հ. Զինչ է արտուղութիւն.

— Սուղ ինչ հեռացումն 'ի կարգէ բանին, առ 'ի հանդիստ ունկնդրաց կամ յառաւել ազգութիւն բանին:

Բայց ամենեին զգուշալի է զի մի ինչ բռնի և անյարմար մուծցի 'ի ներքս, և զի 'ի կատարածին վայելչարար դարձցի յառաջագիր բանն:

Այսպէս Յովսէպոս 'ի սպատմել զսպառեւրազմն Հրէից ընդ հռոմայեցիս՝ առնէ արտուղութիւն, ստորագրելով զհրահանգս հռոմայեցի զօրականին.

« Աստանօր յոյժ զարմանալոյ արժանի համարիցի որ զնախագահութիւն հռոմայեցւոց, որք այնպէս վարժեն զժառայս, մինչ զի ոչ միայն 'ի սաշտօն կենաց՝ այլ և 'ի գործ սպասեւրազմի օգտակարք իցեն: Իսկ եթէ որ նայիցի 'ի նոցա կրթութիւն զինուորութեան, արդարև իսկ ծանիցէ զի զայսբան թագաւորութիւն ոչ շնորհիւ բարեբախտութեան՝ այլ խրեանց քաջու-

թեամբ ստացան : Քանզի գինու վարել ոչ
 եթէ 'ի պատերազմի սկսանին , և ոչ միայն
 յորժամ պիտոյ է՝ զձեռս շարժեն մինչ 'ի
 խաղաղութեան պարապիցեն , այլ ընդ գի-
 նու որպէս թէ բնութեամբ միացեալք . . .
 ոչ երբէք ժամանակի սպասեն » : Եւ յետ
 նկարագրելոյ զկրթութիւն նոցա և զհլու-
 թիւն և զարիութիւն և զամենայն ինչ
 խորհրդով գործել , յաւելու ապա , « Արդ
 որոց գործք սկսանին 'ի խորհրդոց , և ըզ-
 խորհեցեալն այնչափ յօժարութեամբ կա-
 տարեն զօրք , զինչ զարմանք՝ եթէ Եփ-
 րատ յարեւելից , և Ափկիանոս յարեւմտից ,
 և 'ի հարաւոյ Ափրիկեայ քաջարեր երկիր ,
 և 'ի հիւսիսոյ Հսենոս և Քանուբ են սահ-
 մանք թագաւորութեանն հռոմայեցւոց՝
 զոր բարւոք կարիցէ որ ասել զեռ փոքր
 գոլ զստացուածն ստացողացս : Արդ դայս
 յիշեցի , ոչ զի սիոփիցեմ զպարտեալն՝
 և զխոտվասէրսն երկեցուցանեմ . թերևս
 և առ հմտութիւն քաջութեան հետեողացն
 ասացեալքս օգտակարք եղիցին , որք ոչ
 գիտեն զսահմանադրութիւն գինուորու-
 թեան հռոմայեցւոց : Բայց զարձայց անդ-
 բէն ուստի ելի » :

Զկերպարանս այսր ձեռն բերեն 'ի հա-
 մառօտութեան և միջանկեալ պարբերու-
 թիւնք , զորս փակագծիւ սովորութիւն է
 ոմանց արոհել . զոր օրինակ .

« Աթէ ոչ գիտէք , եղբարք , զի ընդ գի-
 առնս օրինաց խօսիմ , զի օրէնք արեւն

մարդոյ որչափ ժամանակս կենդանի է .
Համ : Իբր ասել , պարտիք զխտել զայս ,
զի օրէնսգէտք էր :

« Եւ արդ միտ զիր և հաւատոցն և հնա-
զանդութեան առաքելոցն : Թէպէտ և 'ի
զորձ արուեստին զբաղեալ էին , (և զի-
տէր իսկ թէ զհարգ քաղցր և սրտիր
ձկնորսութիւն էր) , սակայն ոչ ինչ գան-
դաղեցան ըսել այնմ որ կոչեացն զնոսա » .
Ոսկեր :

« Երթեալ ուրուք իցէ ձեր 'ի սրտեա-
տինացւոց աշխարհն , (այսուհետև ոչ ևս
բանս , այլ արդիւնս իսկ ասեմ , թէպէտ
առաջինքն քան զարդիւնսն յայտնադոյնք
են . զի զոր զիրք ասեն , և քան զաչաց
տեսիլ հաւատարմադոյնք են) . Երթեալ
ուրուք իցէ ձեր 'ի սրտեատինացւոց աշ-
խարհն » . Ոսկեր :

ԳԱՍ ԺԹ

Ընդլայնումն :

Հ . Զինչ է ընդլայնումն .

— Զսուղ ինչ իմաստընդարձակել առ 'ի
բացայայտադոյն իմացուած , և առ 'ի
սասակադոյն ազգութիւն բանին :

Եւ զոր օրինակ կրկին ազգ են ձեոց ,
ըստ բառից և ըստ իմաստից , նոյնպէս և
ընդլայնումն կրկնակի յօրինի , բառիք և
իմաստիք :

Հ. Ո՛րպէս յօրինի ընդլայնումն բա-
սիւք .

— Յօրինի , որպէս ՚ի կարգս ձևոց ա-
սացար , յաճախութեամբ նոյն կամ հա-
մանչանակ բառից . զոր օրինակ Գաւիթ
յողբալն զԱբխաղում , ազգեալ ՚ի բնութե-
նէ զձևս զայս յօրինէր .

« Որդեակ իմ Աբխաղում , Աբխաղում որ-
դեակ իմ . ո՞ տայր զմահ իմ փոխանակ քո ,
ես փոխանակ քո Աբխաղում որդեակ իմ ,
որդեակ իմ Աբխաղում » :

« Եւ մէք յորանչիցեմք , ձգտիցիմք , քոչ-
քիցեմք , քոչքոտիցեմք , շնչիցեմք , խոր-
դայցեմք , այսր անդր յեղյեղիցիմք , և
յորսայս խաղայցեմք , և աղգի աղգի
խապտանս զմտաւ ածիցեմք , մինչ նորա
զգիչերն ամենայն ընդ օրհնութիւնսն հա-
նիցեն » . Ոսկեր :

« Եւ արդ վասն այնր չէր պարտ բիւրա-
պատիկ պատառ պատառ կոտորել , ցանկ
սպանանել , բազում մահուց համբերել , և
զամենայն զինչ և ինչ իցեն շարշարանք
կրել և բանիւք և արդեամբք . և եթէ կեն-
դանւոյն հրով այրել իսկ հասանէր , չէր
պարտ այրել վասն հասանելոյ խոստացե-
լոց բարութեանցն » . Ոսկեր :

Ընդ սովին ձևով բովանդակի և ընդ-
լայնումն ՚ի ձևոն փոխարեւրական բառից .
որպէս Սարգիս վարդապետ առնէ ՚ի գո-
վել զնախնի սուրբ միանձունս .

« Որք իմաստուն վաճառականքն էին , ան-

ցաւորօրս զյաւիտենականն զնկելով ըղկեանս . ճարտար զեկամարբ , որք առանց նաւակոծութեան անցին ընդ ահագին ծովս կենցաղոյս . արիադոյն զօրականքն Քրիստոսի , որք ոչ լքան 'ի հոգևոր պատերազմին . միամիտ աղաւնիքն , որ 'ի խուճապելոյ բազէին 'ի սիրոյն Աստուծոյ ոչ խուճապեցան . ողջախոհ տատրակքն , որ 'ի դարչ ցանկութեանց տոփանացն ոչ աղտեղացան . բանաւոր ծիծառներ , որ 'ի յօձիցն խարամանեաց ոչ վնասեցան . անմեղ գառինքն , որ 'ի գայլոցն պատառօղաց ոչ կեղերեցան » :

Ըստ սմին օրինակի և շրջաբանութեամբ յօրինի ընդլայնումն . որպէս Եղիշէ վարդապետ փոխանակ ասելոյ զուխտադրութն Վասակայ՝ թէ ուրացաւ զհաւատս Քրիստոսի , ասէ .

« Քանզի մոռացօնք ևզեն նմա զալուստ Որդւոյն Աստուծոյ , և ոչ յիշեաց զբարօգութիւն սուրբ աւետարանին . և ոչ 'ի սպառնալեացն զանգիտեաց , և ոչ յաւետիսն մխիթարեցաւ . ուրացաւ զաւաղանն , որ յղացաւն զնա . և ոչ յիշեաց զընկալուչ սուրբ Հոգին , որ ծնաւն զնա : Անարդեաց զմարմինն պատուական՝ որով սրբեցաւն . և առ ռան ևհար զարիւնն կենդանի՝ որով և քաւեցաւն 'ի մեղաց . ջրնջեաց զզիր որդեգրութեանն , և իւրովք ձեռովք խորտակեաց զհաստատուն կնիք մատանւոյն . եւ 'ի թուոյ երանելեացն , և

ապստամբեցոյց ընդ իւր գրազումս . ձեռն
արկ կամակարութեամբ և եմուտ յորդե-
գրութիւն գիւսապաշտութեանն , և եղև
աման չարին , և ելից զնա սատանայ ամե-
նայն խորամանկութեամբ . 'ի ձեռն էառ
իբրև զվահան , և ագաւ զնա իբրև գրահս ,
և եղև իբրև զինուոր կատարեալ կամաց
նորա » :

Յօրինի գարձեալ և 'ի ձեռն աստիճա-
նաց . զոր օրինակ .

« Չկարիցես թափուր յընչից լինել , գէթ
զայլոյ մի յափշտակիցես . չկարիցես սպ-
հել , գոնեա 'ի փափկութիւնս մի հատա-
նիցես զանձն . չկարիցես 'ի գետնի ննջել ,
գահոյս արծաթապատս մի առնիցես » .
Ոսկեք :

« Թեւադիր լեր , աղաչեա , զամենայն
հնարս հնարեցիր . թերևս կարասցես զո-
մանս ասրեցուցանել . և եթէ զոմանս ոչ ,
սակայն կէս մի . և եթէ կէս մի ոչ , սա-
կայն զերիր մասն մի , սակայն տասներորդ
մի : Եւ եթէ ոչ այսպէս , գոնեա զմի ոք 'ի
բազմաց : Եւ եթէ ոչ զմի ոք , սակայն զբո-
անձնդ ասրեցուցես 'ի տանջանաց » .
Սարգ :

« Ոչ միայն առարեալք , այլ և սպասա-
ւորք , այլ և ականատեսք Քանին . և ոչ
միայն ականատեսք , այլ և սիրելիք , և
բարեկամք , և որդիք , և ժառանգք , և ժա-
ռանգակիցք » . Կոյն :

Հ . Արպէս յօրինի ընդլայնումն իմաս-
տիւք .

— Ճարտարութիւն մեծ ճարտասանին
յայսմ իսկ է, ճոխարանել առանց շառ-
խօսութեան և ճամարտակութեան, և այս
իսկ է տիրապէս ընդ լայնումն. և առ այս
չիր վարժապետ վեհագոյն՝ քան զՍսկերե-
րանին ճառից յաճախ ընթերցուած:

Սրինակք ինչ ՚ի ճառից անտի պարզա-
բանեացն զպատասխանիս քան զամե-
նայն բացատրութիւնս բանից: Քանզի
զսուղ իմաստս զայս, զի ոչ ինչ իւր օ-
րէն է մարդոյ մեծամտել, այսպէս ընդ-
արձակէ:

« Ո՛րչափ ինչ բարութիւնս ծնանիցի մեզ
խոնարհութիւն. զինչ կամիցիս, ո՛րսս չու-
նել, անցասո՞ւմն լինել, մարդասիրու-
թիւն, մտադիւրութիւն. այս ամենայն բա-
րիք ՚ի խոնարհութենէն ևն, և սոցին հա-
կառակք ՚ի հպարտութենէ: Հարկ է այն-
պիսւոյն թշնամանիչ լինել, հարկանող և
բարկացող և դառն և անհամբոյր, զազան
մանաւանդ և ոչ մարդ: Աւժգին իցես, և
յայն սակս մեծամտիցես. թէ այնպէս իցէ,
և վասն այնորիկ առաւել պարտիս խո-
նարհել: Զի չնչին իրօք մեծամտիցես.
քանզի և առիւծ զազանագոյն քան զքեզ
է, և վարազ ուժգնագոյն, և դու իբրև
զմծիս մի ես առ նորօք. և աւազակք և
գերեզմանակրկիտք, և ՚ի վսեր և կեալքն.
և ծառայքն իսկ քո, և թերևս որ կարին
իսկ անաղատք և շարաբարոյք իցեն, զօ-
րագոյն քան զքեզ իցեն: Աւ այն գովու-

Թեա՛ն ինչ արժանի իցեն . և չկայցես ինչ
ծանակ այնպիսի ինչ իրօր մեծամեծել ։

« Այլ թերևս զեղեցիկ և բարենշան որ ի-
ցես . և այն աղջկանց նշանք են . բայց սա-
կայն քան զսիրամարդ զեղեցիկ չիցես , և
ոչ այնպէս ծաղկալից համապայծառ թեւս
ունիցիս իրբև զայն թռչուն՝ որ վարսիւքն
և զխակօքն , որ խրճացեալ կարակենեալ
բաղմաճեմուկ տանովն յաղթէ քեզ զե-
ղեցկութեամբ : Այս և փորն կարի իսկ զե-
ղեցիկ է , և այլք ևս բազումք ՚ի թռչնոց ,
ընդ որս թէ կամիցիս անցանել ՚ի հանդի-
սի՝ ոչինչ ամենեին տեսանիցես զանձն :
Բազում անգամ և մատաղ մանկաի , և
աղջկունք անփորձք յամուսնութենէ , և
սոսնիկ կանայք , և արք կանացիք իգա-
ցեալք նաղեցան այնպիսի պարծանօր : Աւ-
արդ այն պարծանաց ինչ արժանի իցէ
կամ մեծամտութեան ։

« Աւ թերևս զի մեծատուն իցես , հար-
տանայցես : Աւստի իցէ զոր ունիցիսն , և
կամ զինչ ունիցիս : ռսկի , արծաթ , ա-
կանս պատուականս . այն և աւազակաց
և սպանողաց պարծանք են և ռսկեհանաց ,
և որք ՚ի քրէական մետաղսն խոնջիցին :
Թերևս զարդուք ինչ և պաճուճանօք հը-
պարտանայցես , զայն և ՚ի ձիսն է տեսա-
նել . պարսիկք և զշառաւունսն նկարեն և
պաճուճեն . այլ ՚ի մարդկան միջի ՚ի բո-
ղանոցս և եթ վայելեն այնպիսի պաճու-
ճանք , ուր պատիրքն և որոգայթքն են :

Չամաչնս շթրջիս այնպիսի իրօք հպարտա-
նալ, որովք և անասունք հանգոյն քեզ
լինիցին, և ծառայք և սպանողք և կա-
նայք և աւաղակք և գերեզմանակրկիտք :
« Այլ ՚ի տունս ինչ գեղեցիկս պարծիցիտ
Քաղում թռչունք ևս ՚ի գեղեցիկ տունս
բնակեն. մանաւանդ ձայք ևս առաւել
պայծառագոյն քան դրո տունսն ունին բը-
նակութիւնս : Այլ թերևս ձայնիւ ինչ
հպարտանայցես : Քան զփորն և զտխակ
և զասպուծակ շիցես ինչ ձայնիւ երբէք
քաղցր և հեշտական մրմնջել : Այլ թերևս
պէսպէս արուեստիք : Եւ ո՞վ որ յայնմ
զմեղուօք զծարտարակօք անցանիցէ. որ
դրօշող, որ նկարիչ, որ գետնափոր գտա-
նիցի քան զնոսա իմաստուն, որ կարիցէ
ծարտարութեան մեղուաց նմանել : Այլ
թերևս բարակ ինչ հանդերձիք. այնու
սարգք իսկ անցանեն զանցանեն զքե :
Այլ թերևս ոտիք արագութեամբ. և այ-
նու ևս անասունք զլեն, մանաւանդ նա-
պաստակք և այծեմունք և այլ ևս անա-
սունք՝ որ արագ իցեն ոտիք : Այլ թե-
րևս ՚ի տար աշխարհ ինչ երթալով. և այ-
նու թռչունքն անցանեն զքե : Մանաւանդ
խորդք և ծիծառունքն՝ որ գիւրաւ հարկա-
նեն զտարաշխարհական ճանապարհս. ոչ
պաշար բառնան, և ոչ զբաստու կարօ-
տանան, այլ ընդ ամենայնի բաւական են
նոցա թերն : Կովին և նաւ և զբաստ ինչ
և կառք և հողմք, և ամենայն զինչ և իցէ :

արագագոյն են քան դրեզ : Այլ թերևս քաջատեսութեամբ ինչ հպարտանայցես . այլ ոչ ինչ նման ևս այժեման և արծուոյ : Թերևս զի արագ լսիցես . այլ շիցես սուր ականջօք քան զէշ : Եւ թերևս հոտ քաջ ատնուցուս . այլ շկարես անցանել զչամբ : Եւ թերևս զի զործունեայ և համբերող իցես . այլ շես ձեռնհաս լինել անդադար իբրև զմրջիւն : Եւ թերևս զի ոսկի բազում յանձին ունիցիս . այլ ոչ որպէս զհնդկի մրջիւնն :

« Իսկ առողջութեամբ յոյժ իսկ առաւել են քան զմեզ անասունք . և անհոգութեամբ ինչ շերկնչին յազբատութենէ , շկասկածեն ՚ի կարօտութենէ : Հայեցարուք , ասէ , ՚ի թռչունս երկնից , զի ոչ սերմանեն , և ոչ հնձեն , և ոչ ժողովեն յըշտեմարանս : Թէ այսպէս իցեն , քան զմեզ՝ զանասունս լուազոյն արար Աստուած : Տեսանես սրչափ ինչ վեաս իցէ շքննելն . տեսանես , սրչափ ինչ շնորհէ մեզ իրացն քննութիւն . որ քան զամենայն մարդիկ առաւել մեծամտէր , գտաւ և քան զանասունս ևս խոնարհագոյն . այլ խնայեցուք ՚ի նա , և շնմանեցուք նմա : Մի , զի քան զընութիւնս առաւել մեծամտեաց , իջուցանեմք զնա յանասնոց աշտիճան , այլ կանդնեցուք զնա անափ , ոչ վասն նորա , այլ վասն հասարակաց պատուոյ՝ զի նա արժանի էր այնպիսի ինչ կրելոյ » :

Նոյն ինքն գարձեալ զսուղ իմաստա
զայս, հայեցեալ ՚ի կապանս Պաւղոսի՝
զամենայն վիշտս ըստ նմին օրինակի յանձն
առցուք, ընդարձակէ այսպէս .

« Եւ արդ մի արամեացուք ընդ նեղու-
թիւնս ինչ, որ վասն Քրիստոսի իցեն. այլ
յուշ լիցին մեզ և կապանքն Պաւղոսի, և
նոյն եղիցի մեզ յորդորիչ: Եթէ խրատի-
ցես զամանս աղքատանալ վասն Քրիստո-
սի, յուշ արասջիր նոցա զկապանսն Պաւ-
ղոսի, և զանձն և զնոսա եղկելիս համա-
րեսջիր, եթէ զմարմինս ևս ՚ի կապանս
արկ վասն նորա, դու և ոչ կերակրելով
զբաղցեալս լինիս հաղորդ ուղղութեանցն:
Յուշ արա զկապանսն Պաւղոսի, թէ չկրե-
ցեր ինչ այնպիսի շարշարանս, և չցան-
կանայցես այնուհետև ընկերին: Յիշեա
զկապանսն Պաւղոսի, և տեսջիր զի ան-
պատեհութիւն է՝ նմա այնչափ ՚ի վիշտս
կալ, և քեզ այդչափ փափկանալ: Յան-
կանայցես զրդութեան. զմտաւ ամջիր
զբանտն Պաւղոսի, զի նորին աշակերտ ևս
և նորին զինուորակից, զիարդ ՚ի դէպ իցէ
զզինուորակիցն ՚ի կապանս տեսանել և
զանձն ՚ի զրդութեան: Նեղութիւն ինչ ՚ի
վերայ հասանիցէ, և կարծիցես եթէ թո-
ղու ՚ի ձեռաց. առաջի աչացդ նկարեա
զկապանսն Պաւղոսի, և տեսանիցես՝ թէ
՚ի նեղութեան լինել՝ չէ ՚ի ձեռաց թողլոյ
նշանակ: Եւ յորժամ ՚ի միտ անկանիցի
կերպաս հանդերձ զգենուլ, յիշեսջիր զկա-

սրանսն Պաւղոսի , և քան զկապերտան ա-
պաՀարից անարդազոյն ևս թուեսցին քեզ ,
և կամ որ ընդ այլ դայռ ինչ թօթափեալ
իցեն : Աամիցին սակի դարդս կրել յան-
ձին . զմտաւ ամջիր զկապանսն Պաւղոսի ,
և քան զչուան ինչ հին շթուիցի քեզ լա-
ւազոյն : Աամիցին ծամս գործել և գեղե-
ցիկ երևել . նկարեսջիր զերկաթն Պաւղո-
սի 'ի բանտին , և խանդաղատեսցին միտք
քո յայն գեղ , և գքո սճնանսն դարչելի
համարեսջիր , և դառնասպէս հաշիցես հա-
ռաշիցես նորա կապանացն » :

Հ . Ասա ինձ արդ համառօտիւ որ ինչ
յօրինակաց աստի սարտ իցէ 'ի միտ առ-
նուլ .

— Նախ դայն իսկ , զի թէսլէտ և զսուզ
ինչ իմաստ օրէն է ընդարձակել , մանա-
ւանդ թէ ճարտարութիւն իսկ է , այլ զզու-
շալի է յոյժ՝ չյաւելուլ յայն դուզնսքեայ
և շնչին հանգամանս , և մի այնպիսի ինչ
որ չյաճախիցէ զզօրութիւն բանին :

Աւ երկրորդ զի դամենայն ազգս ազգս
ձեոց , զորոց յառաջազոյն ասացսք , մարթ
է 'ի կիր արկանել յընդլայնումն :

Գ Ա Ա Ի

Պարբերութիւն. — Արտասանութիւն.

Հ. Զինչ է պարբերութիւն.

— Պարբերութիւն է բան լրացեալ, զոր բերականն վերջակիտիւ ուսուցանէ աւարտել :

Մեծագոյն մասունք նորա կոչին անդամք, որ միջակիտիւ արոհին. և փոքրագոյնք կոչին հատածք, որ ստորակիտիւ բաժանին. զոր օրինակ.

« Աչ որ յուզի անկեալ, և բառնայ ինչ ընդ իւր յաւելորդացն. այլ պարտ և պատշաճ է պնդակազմ լինել, զի կարող լինիցի ընթանալ » :

Եւ դարձեալ. « Զի թէ զվարս առաջնորդացն պարտէար ինչ քննել, ապա և զձեռնադրութիւնն մեր պարտէար տալ, և ամենայն ինչ վեր ՚ի վայր կործանէր, ոտքն ՚ի վեր և զլուխն ՚ի վայր » . Ոսկեր :

Հ. Բարւոք պարբերութեան քանի անդամք պարտին լինել.

— Աչ նուազ քան զերկուս, և ոչ աւելի քան զչորս. այլ ըստ պատշաճի իմաստիցն մարթ է և բազմամեզամ ևս յօրինել պարբերութիւնս, մանաւանդ ՚ի պերճ ասացուածս, և միանգամ ևս ՚ի վճիռ ասացուածս :

Օրինակ առաջնոյն յՈսկերերանէ.

« Յորժամ հաւ զառաջինն խօսիցի, ոչ որ պէս աստ 'ի տունս՝ խորդան ծառայք, դուրք փակեալք, և ամենեքին նման մեռելոց կան ծանրաբունք, և պահայոյցքն միայն զզանգակսն զանչեցուցանեն. չիք անդ այսպիսի ինչ, այլ վաղվաղակի ամենեքին միանգամայն երկիրդիւ դբունն թօթափեալ, յառնեն կան առ հասարակ. յորժամ գլխաւորն աղղ կամ ոտամբ կամ ձայնիւ առնիցէ, 'ի զգաստական պարսն յօրինեալք, գունդ առ գունդ կացուցեալք, ամենեքեան առ հասարակ զձեռս յերկինս համբարձեալ, զնուիրական օրհնութիւնսն երգեն միահամուռ » :

Օրինակ երկրորդին յաճախ ուրեք զտանի 'ի գիրս Առակաց .

« Ակիզքն իմաստութեան երկիրդ տեսան. Զիմաստութիւն և զխրատ ամպարիչտբ անգոսնեն . . . Արդի իմաստուն ուրախ առնէ զհայր . որդի անմիտ տրտմութիւն է մօր » :

Հ. Առ ինչ տրոհմունքս այսորիկ պարբերութեան իցեն կարեօրք .

— Նախ առ 'ի պարզ իմացուած ճառին, և երկրորդ առ 'ի բարւոք արտասանութիւն՝ որ յոյժ կարեօրն է ճարտասանին : Գեմօսթենեայ երիցս հարցեալ, թէ զինչ կարեօրացոյն իցէ ճարտարախօսի, զնոյն երեքկնեաց պատասխանի՝ թէ Արտասանութիւն :

Եւ արդ. քանզի մի 'ի կարեօրաց բարւոք

արտասանութեան է ուրեք ուրեք հան-
դիստեամբ դադարումն առնել ձայնի, նը-
մին իրի և բարւոք տրոհմունք պարբերու-
թեանց օգնեն առ այս :

Հ. Համառօտեա ինձ զօրէնս բարւոք
արտասանութեան .

— Նախ քան դամենայն սկսիտ է ճար-
տարախօսին կրթել զլեզու իւր ՚ի յստակ
արտաբերութիւն, դամենայն զվանկս և
տառս քաջ առողանելով :

Երկրորդ՝ ելևէջ առնել ձայնին ըստ ո-
լորակաց և ըստ իմաստից ճառին, և մի
նմանաձայն զհարցականն և դարգելական
կամ զսաստ և զաղերս արտասանել, որ
դի անկենդան կացուցանէ զճառն, և նիր-
հեցուցանէ զլսելիս :

Երրորդ՝ հանդարտութեամբ և ծանր ար-
տասանել ըստ պատշաճի անդամոց և հա-
տուածոց պարբերութեան զհանդիստան
առնելով, և մի շտապել տղայօրէն և սկար-
տասեցուցանել զլսելիս :

Չորրորդ՝ մի մուծանել եղանակ յար-
տասանութիւնն՝ իբր նուագելով զճառն,
որպէս ոչ սակաւք առնեն. որ տաղտկալի
է և օտար ՚ի բնականէն :

Հինգերորդ՝ մի բարձրագոչ ճառատել,
այլ մանաւանդ ՚ի սկզբան մեղմ և դաշն
ձայնի յառաջաբանել՝ եթէ ոչ յանկար-
ծական ինչ իմաստիւք սկսանիցի ճառն.
և սպա տակաւ ըստ պատշաճի սաստկա-
ցուցանել զբարբառ :

Առ այս ամենայն օգնէ մեծապէս ընթեռնուլ 'ի ձայն զձառս Ոսկերերանին, և մանաւանդ ուսանել յորդորակս ինչ յայնցանէ 'ի բերան, և արտասանել զայնոսիկ առ 'ի կրթութիւն:

ԳԱՍ ԻԱ.

Շարժուածք:

Հ. Համառօտեւջիր ինձ և զկանոնս շարժուածոց, որ զոյդ ընդ քաջ արտասանութեան կարևոր են.

— Շարժուածոց պարտ է յարմարել ընդ ձայն և ընդ կիրս արտասանողին. և է սա լեզու համբ, այլ ճարտարախօս. և բազում այն է՝ զի հզօրագոյն քան գրարատ իսկ:

Երևելագոյն յանգամս է զլուխ. և զայն պարտ է ուզիղ ունել, և ըստ իմաստից ձառին շարժել ընդ ձեռս: Զոր օրինակ 'ի մերժելն ինչ կամ հրաժարել յիմեքէ կամ 'ի գարշիլ, պարտ է 'ի ձեւել զձեռս ընդ գէմ՝ դարձուցանել զզլուխն 'ի բաց: Չիք 'ի կրից՝ զոր ոչ 'ի գէմս և յաչս մարթ իցէ արտասանողին յանդիման երևեցուցանել. նմին իրի պարտ է նմա ըստ իմաստից փոփոխել զայնոսիկ, մերթ սպառնական և մերթ աղերսական, մերթ տըխուր և մերթ զուարթ, մերթ խրոխտ և մերթ ցածուն երևեալ:

Բայց թէպէտ և յաչս և 'ի դէմս տալաւորագոյն երեւոյցին կիրք հողուոյ, այլ ճարտար ևս են ձեռք 'ի բացատրել զիմաստս: Մնջկատակացն 'ի թատերս նախնեաց խաղք, որք զտեսողս շարժէին յարտասուս, բաւականք են 'ի ցուցանել զճարտարխօսութիւն ձեռաց:

Արդ 'ի շարժուածս ձեռաց՝ զաջ ձեռն 'ի ձախմէ յաջ տանելի է, սկսեալ 'ի հանդիպոյ կրծոց: Զմատունս ձեռաց սարա է արձակ և 'ի բաց ունել, և զբազուկն սարղեալ. մի զարմուկն 'ի վեր քան զուս ամբառնալ, և մի հաւասար բարձրութեան ուսոց. մեկուսի յանձնէ ունել զայն, և զրեթէ միշտ նովաւ սկսանել զշարժուածս:

Ըստ այսմ և զահեակ ձեռն յաջմէ 'ի ձախ կոյս ածելի է, և ոչ երբէք զձախն միայնակ շարժել, այլ միշտ աջակից:

Պարտ է ընդ աւարտ պարբերութեանց աւարտել զշարժմունս ձեռաց, և ապա թողուլ անկանել բնականապէս 'ի վերայ ամբիոնին՝ եթէ յամբիոնի որ բանախօսէ, և մի երբէք 'ի ներքս կամ արտաքս արկանել զձեռն: Իսկ եթէ յոտին կացեալ բանախօսիցէ որ, պարտ է յաւարտ պարբերութեանց թողուլ երկուստեք զձեռս 'ի կախ. իսկ եթէ բաղմեալ յաթոռ, արկանել զձեռս 'ի վերայ ծնդաց:

Բազում ազգի ազգի ձեք են շարժուածոց, զորս սովորութեամբ և կրթութեամբ մարթ է ուսանել:

Առ ՚ի ցուցանել զբարձրութիւն, պարտ է դարձուցանել փոքր մի զգլուխ առ ՚ի կողմն, և ամբառնալ զաչս ՚ի վեր՝ առանց ամբառնալոյ զգլուխն, և զերկոսին զձեռս միանգամայն ՚ի միւս կողմն առ ՚ի ստոր մեկուսի յանձնէ կրկայնել, զերեսս ձեռաց դարձուցեալ առ ունկնդիրս :

Իսկ ընդ հակառակն առ ՚ի ցուցանել զխորութիւն, պարտ է խոնարհեցուցանել աստի զաչս յերկիր, և անտի ամբառնալ զձեռս ՚ի վեր՝ զարտաբոյս նոցա ցուցանելով ունկնդրաց :

Առ ՚ի ցուցանել զտարածութիւն, պարտ է զերկոսին զձեռս ՚ի հանդիպոյ կրծոց յաջ և յահեակ ամել շուրջանակի զոյգ ընդ աչս :

Առ ՚ի ցուցանել զերկայնութիւն, պարտ է զերկոսին զբազուկս միանգամայն ՚ի մի կոյս երկայնել՝ ուղղակի զձեռս ընդ արմկունս ունելով, և զափ ՚ի խոնարհ :

Ըստ այսմ օրինակի պարտ է և զայլ ձեռս զիտել և ուսանել ՚ի քաջակիրթ և ՚ի բարեձե բնաւորելոց անձանց . և զայն ևս զիտել, զի ոչ ամենայն շարժմունք և ձեք ամենեցուն ՚ի ճաճ դան : Կւ դարձեալ մի անդէն ՚ի սկզբան ճառին սկսանել և զչարժուածս, այլ տակաւ . և միշտ իսկ հանդարտութեամբ առնել զշարժմունս :

Այլ կարեորագոյն և ընդհանուր կանոն և ձայնի և շարժուածոց այն է՝ բնականին հետեւել, յորում է կատարումն ա-

բուեատին . զի պարտ է սմա ըստ օրինակի նկարչաց զեղեցկացուցանել զբնականն , այլ մի երբէք օտարանալ 'ի բնութենէ :

ԴԱՍ ԻԲ

Ո՞՞՞ լսեմ :

Հ . Զինչ է ոճն .

— Կերպարան բանից ըստ իմաստից ճառին յարմարեալ : Արդ թէպէտ և բազում ազգի ազգի կերպարանք բանից են , ոչ միայն ըստ զանազանութեան շարագրածոց՝ այլ և ըստ հանգամանաց բարուց շարագրողացն զանազանեալ , այլ հոնտորք առ հեշտի ուսանողաց երիս ազգս ոճոյ զլիաւորս զանազանեն , լսեմ , պարզ և բարեխառն :

Հ . Ո՞ր է լսեմն .

— Յորում ճարտարախօսն 'ի կիր արկանէ աղնուազոյն մտածութիւնս , սերճագոյն ասացուածս , քաջայանդուզն ձևս , և սաստկագոյն յոյզս կրից :

Այսպէս իմաստունն նկարագրէ զԱհարոն , յորժամ եկաց նա ընդ մէջ մեռելոց և կենդանեաց՝ զիջուցանել զցատումն տեառն 'ի կոտորել նորա զժողովուրդն . « Փութացեալ այրն անարատ , մատեալ յասաջ 'ի կռիւ իւրով պաշտաման զինուն , ազօթիւք և խնկօք ուղերձեալ զբաւու-

թիւնն . եկաց ընդդէմ բարկութեանն , և արար վախճան հարուածոցն , յայտ արաբեալ թէ քո ծառայ է : Յաղթեաց բաղում ամբոխի , ոչ զօրութեամբ մարմնոյ , և ոչ զինուց ազգեցութեամբ , այլ բանիւ զտանջիչն հնազանդեաց : Զերդմունս և ըզգաշինս հարցն յիշատակեալ , զէզջաշեղջ գիականցն անկելոց առ միմեանս , կացեալ 'ի մէջ , գաղարեցոյց զբարկութիւն . եհերձ ճանապարհ ընդ մէջ կենդանեաց և մեռելոց : Քանզի 'ի պճղնաւոր հանդերձին էր ամենայն զարդն , և փառք հարցն 'ի չորեքկարգեան ականսն քանդակեալս , և մեծութիւն քո թագ 'ի գլուխ նորա : Յայնց խորշեցաւ սատակիչն , և 'ի նոցունց զարհուրեցաւ » :

Այսպէս և յորժամ նկարագրէ զսլաշտպանել Աստուծոյ զարդարս .

« Բայց արդարք յաւիտեան կեցցեն , և 'ի տեառնէ վարձք նոցա , և խնամք նոցա 'ի Բարձրելոյն : . . Զի աջով իւրով հովանի լիցի նոցա , և բազկաւ իւրով վերակացու լիցի նոցա : Առցէ սպառազինութիւն զնախանձ իւր , և վառեսցէ զարարածս առ 'ի խնդրելոյ զվրէժս 'ի թշնամեաց : Զգեցցի զրահս զարդարութիւն , և գիցէ սաղաւարտ զգատաստանն անաչառ : Առցէ վահան զսրբութիւն անվկանդ , և սրեսցէ զհատու բարկութիւնն 'ի սուսեր . և պատերազմեսցի խառն ընդ նմա և աշխարհս առ անդգամս : Վնասցեն նետք կորովիք

փայլատականց . և իբրև 'ի լայնալիճ աղե-
զանէ յամպոցն ոստիցեն 'ի նպատակս , և
'ի քարընկէց բարկութենէ թափեսցի լիով
կարկուտ : Չայրազնեսցի 'ի վերայ նոցա
ջուր ծովու , և դեսոք ողողեսցեն անխնայ :
Ի դիմի հարցի նոցա հողմն բռնութեան , և
իբրև զմրրիկ հոսեսցէ զնոսա : Աւերեսցէ
դամենայն երկիր անօրէնութիւն , և խար-
դախութիւն կործանեսցէ զաթոռս բռնա-
ւորաց » :

Այսպէս և Յորայն ստորագրութիւն և
րիվարին .

« Արոտայ 'ի դաշտի և դափր հատանէ , և
լանէ 'ի դաշտ դօրութեամբ . 'ի պատահել
նեախց՝ արհամարհէ , և ոչ դարձցի յեր-
կաթոյ : Ի վերայ նորս շողան աղեղն և
սուսեր , և շարժիւն վահանի և նիզակի .
և բարկութեամբ ապականէ զերկիր : Աւ
ոչ հաւատայ մինչև փող հարկանիցի . և
իբրև փող հարկանի , նա վաչ վաչ կար-
դայ . 'ի հեռաստանէ առնու զհոտ պատե-
րազմի , վաղս առնելով և փոնչելով » :

Ըստ սմին օրինակի և Ասայի զսատա-
կունն թագաւորին բաբելացւոց նկարա-
գրէ .

« Աւ եզիցի յաւուր յայնմիկ հանգուցէ
զքեղ աէր 'ի ցաւոց և 'ի սրամտութենէ
քուսմէ , և 'ի ծառայութենէ խօտութեան
զոր ծառայեցեր նոցա : Աւ առցես զօղբս
զայս 'ի վերայ թագաւորին բաբելացւոց ,
և ասասցես յաւուր յայնմիկ . զիարդ դա-

դարեալ կայ սլահանջօղն, Հանգեաւ տաղ-
նապօղն, զի խորտակեաց տէր զլուծ մե-
ղաւորացն, զլուծ իշխանաց: . . Հանգեաւ
յուսով երկիր ամենայն և գոչէ ուրախու-
թեամբ. և փայտքն Վիրանանու ոտնհար
եղեն քեզ, և մայրքն Վիրանանու ասեն,
թէ յորմէ հետէ դու դազարեցեր, ոչ ելին
'ի մեզ փայտահարք: Գժօխք 'ի ներքուստ
դառնացան 'ի սլատահելն քեզ. կանգնե-
ցան միանգամայն հսկայքն ամենայն որ
լեալ էին իշխանք երկրի, որ յարուցին
յաթոռոց իւրեանց զամենայն թագաւորս
ազգաց: Ամենեքեան սլատասխանի տա-
ցեն քեզ և ասացեն. և դու իրրե զմեզ
ըմբռնեցար, և ընդ մեզ համարեցար. ի-
ջին 'ի գժօխս փառք քո և բազում ուրա-
խութիւնն քո »:

ԴԱՍ ԻԳ

Ո՞՞ սարզ, և բարեխառն:

Հ. Ո՞ր է սարզ ո՞՞ն.

— Յորում ճարտարախօսն զիւրիմաց
բանիւք և ընտիր ասացուածովք զարդս
բնականս 'ի կիր առնու, զոր Որատիոս
ինքնազարդ կոչէ զո՞՞ն զայն. որպէս բա-
ղում ուրեք 'ի սլատաութեանն Նդիլէի և
մանաւանդ 'ի յառաջարանսն է տեսանել.
զոր օրինակ.

« Թէպէտ և ոչ իցեմք բաւական ասել զա-

մենայն չարիան՝ որ անցին անդէն՝ ՚ի կարաւանին ընդ դունդն Հայոց, սակայն և ոչ լուել կամիմք ծածկելով զվիշտս նեղութեանն. այլ ասասցուք փոքր ՚ի շատէ, զի ձայնակիցք լիցուք այնոցիկ՝ որք դառնապէս զմեզ ողբային: Զի և դու իբրև լուիցես, ոչ սակաւ արտասուս հեղուցուս ՚ի վերայ աղգին թշուառութեան »:

« Մինչև ցայսվայր ոչ ինչ կարի զանգիտէի սլատմել զհարուածս աղգիս մերոյ, որ յարտաքին թշնամեացն ճամարտութեան շարաշար յարեան ՚ի վերայ մեր. որք սակաւագոյնք հարին զմեզ, և յուրվագոյնք հարեալ գտան ՚ի մէնջ, քանզի դեռ ևս միաբանք և հաւասարք էաք: Թէպէտ և ոմանք ՚ի ծածուկ ունէին զերկմտութիւն նենգութեանն, սակայն յաչս արտաքնոցն ահաւոր երեւէր միաբանութիւնն: . . Արդ յայսմ՛նէտէ և անդր, ուր ստրդեալ անկանի երկպառակութիւն ՚ի ներքս, ընդ քակել միաբանութեանն՝ և երկնաւոր առարինութիւնն հեռանայ. և անձնընտիրք լինելով, յոյժ բաղմանայ լալումն ողբոյս »:

« Մեծ է սէրն Աստուծոյ քան զամենայն մեծութիւն երկրաւոր. և այնպէս աներկիւզս առնէ զմարդիկ, իբրև զանմարմին զօրս հրեշտակաց. որպէս անդատին ՚ի սկզբանէ է տեսանել զբաղումս բաղում՝ անգամ ՚ի բաղում տեղիս: Մարդիկ՝ որ սիրովն Աստուծոյ իբրև զինու վառեալք էին, ոչ ինչ խնայեցին զանգիտելով ի-

բրև զանարի՝ զոչով վատասիրտք կամ 'ի մահ անձանց, կամ յափշտակութիւն ընչից, կամ 'ի խողխողումն սիրելեաց, կամ 'ի զերութիւն ընտանեաց, ելանել 'ի հայրենի երկրէն և անկանել 'ի սարկութիւն յօտարութեան. առ ոչինչ համարեցան զայս ամենայն անցս շարչարանաց. այլ միայն միարան կալ ընդ Աստուծոյ, զի 'ի նմանէ միայն մի զերի ելցեն » :

Հանգոյն իմն ոճով և Շնորհալին բազում ուրեր 'ի թուղթսն վարի. զոր օրինակ .

« Զարթեաք որպէս 'ի քնոյ զուարթարարս բանիւք՝ որ 'ի սուրբ թագաւորութենէդ. որով պատառեցաւ քուրձ սգոյ առ 'ի մէնջ, և զգեցար զուրախութիւն ըստ զհարանութեան սուրբ մարգարէին՝ որ յազագս Աստուծոյ : Քանզի ծանոյց մեզ զօրութիւն բանիս, ոչ միայն անուանակցութեան ճշմարտին էմմանուէլի արժանաւորել ձեզ, այնմ՝ որ հարիւրոցն ոչխարաց և դրամոցն տասանց էջ 'ի խնդիր նուազութեանցն լրման . . . Քանզի զցանկ օրինացն՝ զոր խրամատեաց թշնամին, և զուսն հաւատոյ՝ զոր քանդեաց կինձն վայրենի 'ի ճշմարիտ օրթոյն, փութալ խրամակարկատ լինել, և առ նոյն պատուաստել վերստին, և այսմ բարւոյ զօրձակից լինել զմերս տկարութիւն հրամայեալ էք և դրօրն իմոյ առարել 'ի սուրբ թագաւորութենէդ » :

Հ. Ո՞ր է բարեխառն սճն .

— Որ ոչ զպարզին ունի փափկութիւն , ոչ զվսեմին շանթիչ զօրութիւն , այլ հազորդի երկաբանչիւրոցն . որսլխսիր են բաղմադոյնք 'ի ճառից Ասկերերանին . զոր օրինակ .

« Աղէ ասա , 'ի պէտս բնակութեան սիւնք բաղումք և խոյակքն ախաւեղաղէսք , և աղզի աղզի գիմակք պատկերացն , և ոսկի խառնեալ ընդ նկարս որմոյն , և այլ ևս համապայծառ դունակք երանդոցն , և աղզի աղզի գեղքն ընդ միմեանս 'ի ճամուկան մտեալ , զինչ օգուտ իցէ , այլ հսպարտութեան և սլարծանաց և յօրանալոյ պատճառք են և աւելորդ անմտութեան : Ամենայն ուրեք կարեորաց պէտք են՝ որով կարօտ իցեմք , և զպէտսն վճարիցեմք : Տեսանենս , զի վնաս է և ոչ օգուտ , և աւելորդ և անշահ . զի թէ աւելի պէտս ինչ չտայցէ , և ոչ վայելչութիւն երեսաց : Քանզի յորժամ ժամանակ 'ի վերայ անցանիցէ , յազի ակն , և չթուի ինչ վայելուչ , և չտայ զայն իմանալ սնապարծութիւնն : Պաւղոս և զոր շահն կարծէր , զայն վնաս համարէր վասն Քրիստոսի : Մինչև ցերբ ընդ երկիր բեւոսիմք , մինչև ցերբ չնայիցիմք ընդ երկինս : Չտեսանիցէք ըզձերացեալսն , զիարդ և ոչ զմիոյ ինչ զախորժելոցն յիշեն . չտեսանիցէք զվախճանեալսն , զոմանս 'ի ձերութեան , զոմանս 'ի մանկութեան . չտեսանիցէք զբաղումս

խակ կենդանւոյն գրկեալս յընչիցն . զի այն շափ ծնդիցիովք ընդ չկայսս և չմնալիս . ընդէր այդ շափ կապեալ իցեմք ընդ վնասակարսս . մինչև ցերբ ոչ հարկանիցեմք բուռն զկայիցն և զմնացելոց » :

Սովին ոճով և Նշխել վարդապետ նկարագրէ զերանելի կանայս սուրբ նախարարացն նաՀատակելոց .

« Բազում ձմերաց հալեցան սառնամանիք . եհաս գարուն , և եկին նորեկ ծիծառներ . տեսին և խնդացին կենցաղասէր մարդիկ , և նորա ոչ երբէք կարացին տեսանել զանձկալիսն իւրեանց : Մաղիկք զարնանայինք յիշատակեցին զպսակասէր ամուսինս նոցա , և աչք իւրեանց կարօտացան տեսանել զցանկալի գեղ երեսաց նոցա : Սպառեցան բարակք որսականք , և խցեալ կուրացան արշաւանք որսորդաց : Բնագրօք յիշատակեցան նորա , և ոչ մի տօնք տարեկանաց ոչ ածին զնոսա ՚ի հեռաստանէ : Ի ճաշատեղս նոցա հայեցան , և արտասուեցին . և յամենայն ատեանս յիշեցին զանուանս նոցա : Բազում արձանք կանգնեալ էին յանուն նոցա , և անուանք իւրաքանչիւր նշանակեալ ՚ի նոսա : Եւ իբրև այնպէս յամենայն կողմանց ալէկոծ լինէին միտք նոցա , ոչ ինչ կասեալ թուլացան յերկնաւոր առաքինութենէն : Արտարնոցն երևէին իբրև այրիք սգաւորք և չարչարեալք , և յողիս իւրեանց զարդարեալք և մխիթարեալք եր-

կնաւոր սիրովն : Այլ ևս սովորեցին հարցանել զեկեալ որ 'ի հեռաստանէ , եթէ երբ լինիցի մեզ տեսանել զսիրելիսն մեր . այլ այն էին իղձք աղօթից նոցա առ Աստուած , եթէ որպէս սկսանն՝ քաջութեամբ 'ի նմին կատարեսցին լի երկնաւոր սիրովն » :

Գարձեալ նոյն ինքն 'ի յառաջաբան երկրորդ գրոցն .

« Արոց ոգիքն թուլացեալ են յերկնաւոր առաքինութենէն , յոյժ ընդ ահիւ անկեալ է բնութիւն մարմնոյ . յամենայն հողմոյ շարժի , յամենայն բանէ խռովի , և յամենայն իրաց դողայ . երազադէտ է այնպիսին 'ի կեանս իւրում , և յանգիւտ կորուսան յուղարկի 'ի մահուան իւրում : Արպէս և ասաց ոմն 'ի հնումն . Մահ ոչ իմացեալ՝ մահ է . մահ իմացեալ անմահութիւն է . որ զմահ ոչ գիտէ , երկնչի 'ի մահուանէ . իսկ որ գիտէ զմահ՝ ոչ երկնչի 'ի մահուանէ . և այս ամենայն շարիք մտանեն 'ի միտս մարդոյ յանուսումնութենէ : Կոյր զրկի 'ի ճառագայթից արեգական , և ագիտութիւն զրկի 'ի կատարեալ կենաց . լաւ է կոյր աչօք քան կոյր մտօք , որպէս մեծ է հոգի քան զմարմին , այսպէս մեծ է տեսաւորութիւն մտաց քան զմարմնոյ » :

ԳԱՍ ԻԳ

Ընտրութիւնք սճոյ :

Հ. Ո՞ր յերից աստի կերպարանաց բանի ընտրելագոյն իցէ :

— Երեքեան իսկ գովելիք են, այլ վսեմն գերագոյն քան զայլս . և սարս է ճարտասանին ըստ իմաստից ճառին զերեսեան և ս'ի կիր արկանել . քանզի սարսուութեամբ երեցունցս այսոցիկ յարդարի ճարտարախօս կատարեալ :

Այլ գժուարին է յոյժ այսոցիկ յումեր 'ի միասին պատահել , և յոյժ դիւրին երեքումբքն իսկ զեղծանել , զպարզութիւն փոխեալ 'ի գծութիւն , զզարդ 'ի սչրանս և յարուեստակութիւն , և զվսեմութիւն 'ի ճոռոմ՝ ճամարտակութիւն :

Հ. Քովանդակեա ինձ որ ինչ այլ ևս զիտելիք իցեն զսճոյ :

— Քայ յերից ճարտասանական կերպարանաց ասացուածոյ , են և ուսումնականն , և բնիկ պատմականն , և ըսկոնական՝ որ յարձանագիրս և այլ ուրեք ուրեք վարի : Սորա օտար յամենայն զարդուց՝ զկարեորն և եթ բացատրեն :

Օրինակ ուսումնականին յաճախ ուրեք գտանի 'ի զիրս Եզնկայ . զոր օրինակ .

« Յորժամ անիւ շրջանակիցի , և մրջիւն մի 'ի խեցին գնայցէ յարեմտից կողմանէ ,

ընդ արևելս, վասն անուին արագադոյն
ընդ արևմտից կողմն շրջելոյ թուի թէ մըր-
ջիւնն յարևելից յարևմուտս կոյս ընթա-
նայցէ. որոչ յարևելից յարևմուտս կողմն
գնայցէ, այլ յարևմտից յարևելս, և ա-
նիւն ստէպ շրջելովն այնպէս երևեցուցա-
նէ » :

« Աւ օդ ընդ ջուրս և ընդ երկիր խառն է.
և զի ընդ ջուրս օդ խառն է, ՚ի զեանոցն
յայտ է՝ որ ՚ի ջուրս զօդոյն կենդանու-
թիւնն ծծեն : Աւ զի ընդ երկիր նոյն օդ
խառն է, յորժամ անձրև լեալ իցէ, և
արև տայցէ, ՚ի գոլորչոյն՝ որ ՚ի սրտէ եր-
կրին ՚ի վեր ցողանայ՝ յայտ յանդիման ե-
րևի : Աւ զի ընդ օդս հուր խառն է, ՚ի
փայլատականցն՝ որ ՚ի շփելոյ ընդ միմեանս
հողմոյն և ամպոց արձակին՝ յայտ յանդի-
ման ցուցանին : Աւ դարձեալ, թէ յապա-
կի սպիտակ ջուր արկեալ՝ յարևու ունի-
ցիս, լուսաւորութեան արևուն մտեալ
ընդ սպիտակութիւն ապակւոյն, և ընդ
յտակութիւն ջրոյն օգով թափանցանց
անցեալ, հուր ծնուցանէ » :

Յօրինակ պատմականին շատ խոկ են
պատմութիւնք սուրբ գրոց, և մանա-
ւանդ աւետարանին Ղուկայ և գործոց
առաքելոց. որոց յառաջարանքն գեղե-
ցիկք են յոյժ, ամենեին անզարդ բացա-
րութեամբն .

« Վանդի բազումք յօժարեցան վերստին
կարգել զօգատմութիւնն վասն իրացն հաս-

տատելոց 'ի մեզ, որպէս աւանդեցին մեզ որ 'ի սկզբանէ ականատես և սպասաւորք եղեն բանին, կամ եղև և ինձ, որ 'ի սկզբանէ զհետ երթեալ էի ամենայնի ճրջմարտութեամբ, կարգաւ գրել քեզ, քաջ թէ տիրէ, զի ծանիցես դրանիցն՝ որոց աշակերտեցար՝ զճմարտութիւն » :

Սոյնպէս և նախադրութիւնք սուրբ գրոց գեղեցիկք են յոյժ . համառօտ և առանց աւելորդաց զսպտճառս և զհանգամանս գրոց իւրաքանչիւր բացատրելով : Օրինակ իմն նախադրութիւն Խմաստութեանն .

« Բազում գիրս երևեցուցանեն զոչ Սողոմոնի՝ ասացեալքն զնմանէ երիս հազար առակս, և հինգ հազար օրհնութիւնս . զոր կէսք յԱռակսն և յԵրգերգոցն իմանան, և այլք՝ թէ չէ բովանդակն 'ի միջի : Արդ զկարծիս զայս կալցի որ որպէս և ախորժէ : Այլ առ այս գիրք՝ ոմանք կարծեօք վարեցան, իբր թէ չէ նորա . բայց բազում քննութեամբ ստուգեցաւ նորա գոյ, և ընդ առաջին գիրսն հարազատ, որպէս տիպք բանիցն և զօրութիւն իմաստիցն յայտնէ, հաւասարազօր զօլով առաջնոց գրեանց, թէ և սուղ ինչ դանաղանի, որպէս ժողովողն յԱռակացն, և Երգերգոցն յերկօցունց . որով մեծ հարստութիւնն նորա յիմաստս և 'ի բանս ցուցանի : Նոյնպէս և այս գիրք առատագոյն բանիւ խրատէ զլսողսն՝ սիրել զարդարու-

թիւն՝ որով կարասցեն ընդունել զսուրբ
Հոգին . և փախչել ՚ի կորուսիչ խորհր-
դոց ամպարչտաց , որք թէպէտ ժամանա-
կօք և ծննդովք բազմանան , փուտք են և
զազփազփունք : Եւ զի վայելեացեն ար-
դարք զանճառ բարութիւնս . որ թէպէտ
և անզուակբ կամ կարճակեացք , այլ
անմահութեան յուսով հաստատեալք , և
թէ ՚ի պատուհասիլ անզգամացն՝ նորա
մեծապէս փառաւորեսցին : Խրատէ զթա-
գաւորս՝ և որք վերնոյ թագին փափարեն՝
պատուել զիմաստութիւն , որով յաւի-
տեան թագաւորեսցեն . և հաստատէ ըզ-
բանն բազում վկայիւք , ինքեամբ և այ-
լովք՝ որք պատուեցին զիմաստութիւն և
փառաւորեցան , և այլովք՝ որ վարեցան
անզգամութեամբ և պատուհասեցան :

Հ . Ո՞ր իցէ լակոնական ոճն .

— Ամենեին հակիրճն և սուր : Եւ կա-
լաւ սա զանունն ՚ի լակոնացւոց անտի , որ
են սպարտացիք . քանզի սոցա կարի ա-
խորժական էր ոճս այս , և ատելի յոյժ
պերճախօսութիւն : Որով առ բազում ըս-
պառնալիս թշնամեաց ետուն պատասխա-
նի միով յունական վանկիւ՝ որ նշանակէ
Եթէ . իբր ասել , Եթէ կարող իցէք : Սոյն-
պէս և առ սպառնալիս Փիլիսպոսայ ար-
քային մակեդոնացւոց ետուն պատասխա-
նի . « Դիտնեսիոս ՚ի Կորնթոս » . իբր աս-
ել . Յիշեա զԴիտնեսիոս՝ որ բռնակալելն
ջանայր որպէս զքեզ . և այժմ՝ տարազիր

ի թագաւորութենէ պանդխտի ՚ի Կորնթոս :

Արդ ո՞ճս այս կարի յարմար է և կարևոր արձանագրի . այսպիսի էր արձանագիր բազմին յԱթէնս , « Անձանօթի Աստուծոյ » . յայտ առնելով զի բազմինն այն նըւիրեալ էր ՚ի ժողովրդենէն աթենացոց աստուծոյ ումեմն՝ որ անձանօթ էր նոցա :

Որպիսի էր և արձանագիր աշտարակին Փարոսի յԵգիպտոս .

« Սոստրատ Կնիդացի , Գերսիփանեայ որդի , գիցն պաշտանաց վասն նաւորդաց : Ձի խորամանկ ճարտարապետին , հրամանաւ Պտղոմեայ Եղբայրասիրի զշինուածն զայն կանգնեալ , ուր լսպտեր ՚ի բարձուլուսատու նաւաց եկաւորաց վառէր , խարդախութեամբ զիւրն ՚ի նմա գրողմեաց զանուն . իբր թէ ինքն Սոստրատ Կնիդացի , որ էր որդի Գերսիփանեայ , նուիրէր զայն գիցն խնամակալուաց նաւելոցն ընդ ծով , զի ՚ի լոյս լսպտերին գիւրութեամբ մտցեն նաւորդք ՚ի նաւահանգիստ անդր ՚ի գիշերի :

Այսպէս և ՚ի վաղեմի ուրեմն շիրմի տղայոյ ուրուք մանկան , զոր մայրն կանգնէ վաղամեռիկ որդեկին , գտանի գրողմեալ արձանագիրս այս . « Ձոր դու ինձ պարտէիրն , ընկալ ՚ի մօրէս » :

Այնպէս գեղեցիկ է ո՞ճս այս յարձանագիրս , զի ազգու ևս է յոյժ քան զարձանագիրս քերթողականս ճոխս յօրինեալս չափու :

ԳՍՍ ԻԵ

Կրթութիւն սոց:

Հ. Որպէս մարթ իցէ ստանալ ոճ վայելուչ:

— Նախ քան դամենայն պարտ է ՚ի շարագրելն քաջ խորհել և ՚ի միտ առնուլ որ ինչ առաջի կայ տեսլ. զի եթէ ոչ կարգաւ և բացայայտ ՚ի միտսն որ ունիցի զիմաստս, անհնարին է թէ բարւոր բացատրեսցէ զայնս:

Կրկրորդ՝ կրթել զանձն ՚ի գրութիւն, և այն հանդարտութեամբ և ոչ շտապաւ և վեր ՚ի վերայ. և մանաւանդ ՚ի սկզբան անդ վարժից. զի ապա հանդարտութեամբ և ուշով մարթի զհնարաւորն ստանալ շարագրութիւն:

Երրորդ՝ յետ ժամանակի առնուլ զշարագրելոյն ՚ի քննութիւն, և զթերութիւնս նորա հետադօտել. յղկել զայն և կոկել և զաւելորդս ՚ի նմանէ յապուել:

Չորրորդ՝ վերձանել մտադրութեամբ ըզքաջ մատենագիրս, և քննել զոճ նոցա և զեղանակ բացատրութեանցն. օրինակել հատուածս ինչ ՚ի նոցանէ, կամ ուսանել ՚ի բերան:

Հինգերորդ՝ ՚ի միտ առնուլ զիմաստս հատուածոց ինչ յընտիր մատենագրաց, և շարագրեսալ զայն ՚ի մտաց՝ բաղդատել ապա ընդ բնագրին:

Վեցերորդ՝ ըստ իմաստից իւրաքանչիւր
զեղանակ բանին յարմարել . զի չէ վայելուչ
քերթողաբար յօրինել զբանսն՝ ուր
ճշգրտաբանութեան փաստից պէտք իցեն
կամ պարզ պատմութեան :

Եօթներորդ՝ ընթեռնուլ զգիրս քննա-
բանից և հռետորաց վարժապետաց ա-
րուեստին , և ՚ի միտ առնուլ զկանոնս
ճարտասանութեան աւանդեալս ՚ի նոցա-
նէ , զթերութիւնս՝ յորոց պարտ է զգոյշ
լինել :

Հ . Իցէ և այլ ինչ հնար կրթելոյ և յար-
դարելոյ զոճ .

— Է իսկ , բայց լեզուագիտաց և եթ պա-
հեալ : Քանզի սոցա գիւրագոյն յոյժ մարթ
է կրթել զոճ իւրեանց՝ պարապելով ՚ի
թարգմանութիւն ընտիր մատենագրաց ,
պահելով ըստ կարի զճշգրութիւն՝ առանց
ստնանելոյ յատկութեանց բնիկ բարբա-
ռոյն : Զի այլ են քերականական կանոնք
և յատկութիւն լեզուաց իւրաքանչիւր , և
այլ եղանակ ասացուածոց նոցա և իւրա-
քանչիւր ուրուք ՚ի մատենագրաց :

Արդ պարտ է թարգմանչին զքերակա-
նական կանոնս նոցա և զյատկութիւնս
փոխել յիւրն , այլ ոչ զեղանակ բացա-
տրութեանց նոցա . ապա թէ ոչ , միօրի-
նակ ընդ զրջաւ նորա խօսեսցին մատե-
նագիրք ամենայն , ընտիրն և հետեակ .
և ոչ ևս այնուհետե մատենագիրն , այլ
թարգմանիչն իցէ՝ որ խօսիցի : Թարգմա-

նութիւն այսպիսի սակաւ կամ ոչ ինչ օգ-
նէ 'ի կրթել զոճ, ոչ միայն զընթերցողաց,
այլ և զթարգմանչին: Իսկ որ ճգնի ոչ ինչ
աւելի կամ պակաս ասել քան զընազիրն,
և սեփականէ իւր զտիպս կերպարանաց
բանից նորա, այնպէս կրթի ոճ իւր, զի և
'ի զրելն յանձնէ՝ հանգոյն նմին յօրինէ
զեղանակ ասացուածոցն, և ընտիր զբա-
ցատրութիւնսն: Իսկ քերականական ոճ
նորա ընտիր ևս յօրինի. զի որ հանդերձ
կապանօք թարգմանութեան պահէ զոճ և
զյատկութիւնս բնիկ բարբառոյն, յորժամ
ազատ 'ի կապանաց անտի իցէ, յայտ է
զի ընտիր ևս հայկաբանէ:

Հ. Աւ որպէս մարթ իցէ վարժել 'ի քաջ
թարգմանութիւն.

— Յորմէ լեզուէ թարգմանել ինչ որ և
կամիցի, պարտ է նմա ընդ բնազիրս այնր
լեզուի բազդատել զընտիր թարգմանու-
թիւնս: Աւ քանզի թարգմանութիւնք նախ-
նեաց մերոց 'ի հին լեզուս և եթ ամփոփին,
առ 'ի վարժս թարգմանութեան արդի լե-
զուաց հարկ է դարձեալ 'ի սուրբ զիրս
զիմել: Զի որովհետև առաւելագոյն 'ի նո-
սա պահի ճշգութիւն, և երկաբանչիւր
թարգմանութիւնք, մերն և այլոց, յար և
նման են բնազրին, որով և ընդ իրեարս
զաանին համեմատք, որ բազդատէն զնոսա
տեսանէ զինչ մասնկունս և բառս իտա-
լացին կամ զազգիացին և այլն, յաւելու
առ 'ի պահել զյատկութիւնս լեզուի իւ-

րոյ, և թէ որ ոճ նոցա որում 'ի մերոցս
համեմատիցի: Սգտակարագոյն ևս լիցի
բաղդատութիւնս այս, և թէ ընտրեսցին և
'ի սուրբ գրոց ընտրելագոյն մատենա-
գրեալքն, որպէս Վործք առաքելոցն, ասե-
տարանն Ղուկայ, Իմաստութեան գիրքն
և Յուդիթայ և այլն:

Հ. Որպէս մարթիցէ ստանալ զյիշողու-
թիւն, և ուսանել ինչ գիւրաւ 'ի բերան.

— Որպէս ամենայն զօրութիւնք մտաց
վարժիւք և կրթութեամբ առաւելուն, այս-
պէս և յիշողութիւնն. նմին իրի ոչ է պարա-
թողուլ երբէք անգործ զյիշողականն զօ-
րութիւն, այլ ստէպ ուսանել 'ի բերան
դհատուածս ինչ ճառից կամ քերթուածոց
գեղեցիկս, և ստէպ արտասանել դայնս:

Երկրորդ՝ նախ քան զուսանելն ինչ 'ի
բերան քննել զմասունս նորա, և 'ի միտ
առնուլ զիմաստս:

Երրորդ՝ եթէ երկայն ինչ իցէ, բաժա-
նել զայն 'ի մասունս:

Չորրորդ՝ ինքնին գրել զուսանելիսն, և
մի փոխել զգրեալն. զի ձեք խկ գրուա-
ծոյն և եղծուածք օգնեն յիշողութեան:

Հինգերորդ՝ 'ի սկզբան անգ մի 'ի ձայն,
այլ լռութեամբ ուսանել, և ասլա բար-
ձրաձայն յեղյեղել զուսեալն:

Վեցերորդ՝ ուսանել յանօթուց և ընդ
առաւօտս գեռ անխոնջ մտօք, մինչև
ժանրացեալ 'ի խորհրդոց:

Եօթներորդ՝ յերեկոյի նախ քան զմտա-

նել 'ի մահիճս ընթեռնուլ զուսանելիսն
միանգամ կամ երկիցս մտադրութեամբ,
զի զիշերային հանգստեանն 'ի վերայ ե-
կեալ՝ խորագոյն տպաւորէ զայնոսիկ 'ի
միտս :

Ութերորդ՝ օգնեն և նշանք ինչ արտա-
քինք 'ի յիշեցուցանել զուսանելիսն :

Այլ առաւել քան զամենայն զգաստ
կեանք և հանդարտութիւն մտաց, որ և
առ ամենայն ազգի ազգի վարժս գիտու-
թեանց և հանճարոյ անհրաժեշտ կարե-
ւորք են :

ԴԱՍ ԻԶ

Տրամաբանական ձեռնարկք. — Հաւաքարանու-
թիւն. — Հնարք :

Հ. Աւելորդք ուրեմն իցեն տրամաբա-
նին ցուրտ և տաղտկալի ձեռնարկք, զի
ահա ճարտասանն հզօրագոյն ևս համոզէ
հանդերձ զուարճութեամբ 'ի ձեռն ձեռցն
և հնարից արուեստին :

— Արդարև հռետորականին ձեք և հը-
նարք օգնեն յոյժ 'ի համոզել, այլ առանց
տրամաբանութեան՝ զի անկենդան է ճար-
տասանութիւն, և շունչ իմն և հոգի նորա
են ձեռնարկութիւնք բանական արուես-
տին. որպէս զի յեղանակ բացատրու-
թեանն և եթ զանազանին տրամաբանն և
ճարտասան. զի ուր նա կարգաւ զառա-

ջարկութիւնսն դասէ, և ակն յանդիման
պատրաստէ զվարման, սա վեր 'ի վայր փո-
փոխէ զկարգն, և սեթեւեթիւք զվարման
ծածկէ, ոչ խրտուցանելով զորսն:

Հ. Ի՞րր սպա յօրինէ ճարտասանն զհա-
ւարարանութիւն.

— Հաւարարանութիւնն է ձեռնարկու-
թիւն, յորում 'ի դնել երկուց առաջարկու-
թեանց՝ հարկաւ երրորդ իմն յառաջ դայ:

Արդ զոր սլարան էր արամարանին կար-
գել այսպէս,

Մեռանի այն՝ որ կենսաւորն է. Իսկ կրակն
չէ կենսաւոր, Ապա և չմեռանի. այսպէս
կարգէ զայն Եղիշէ վարդապետ 'ի ձե ճար-
տասանական:

Մեռանի այն՝ որ շնչէն և շարժի և գնայ
և ուտէ և ըմպէ.

Ե՞րբ տեսեր դու զկրակ զնայուն կամ խո-
տուն կամ գիտուն.

Արդ զոր կենդանի քո չէ տեսեալ, մեռեալ
խոստովանիս:

Եւ Ոսկերերան զհաւարարանութիւնս
զայս,

Կեղծաւոր է, որոյ գործք հակառակք են
բանիցն.

Իսկ արդ դու զամենայն ցոյցս ուրախու-
թեան 'ի քեզ բերես, յորժամ ասեսդ առ
Աստուած 'ի սուգ և 'ի տրամութեան կալ:

Ապա կեղծաւոր ես, և խաբել հնարիս
զԱստուած. — այսպէս յօրինէ 'ի ձե ճար-
տասանական.

Գինչ գործես, մատուցեալ Աստուծոյ
 ազօթս մատուցանես, և շուրջանակի կուս
 յոսկի համակիս, 'ի հիւսս ոսկեմանս ընդ-
 ելուզեալս մարգարտով: Միթէ 'ի կա-
 քաւ իջանես, 'ի պար անցանիցես, 'ի հար-
 սանիս խնձղայցես, միթէ 'ի գեղօն յառ-
 նիցես և 'ի ցոյց շտարիցիս. անգ պիտոյ է
 ոսկին և մարգարիտն ընդ ելուզեալ, անգ
 հանդերձքն պաճուճեալք անդէն զար-
 դուցն ոայք և ժամանակ մենթանաց, անգ
 սեթեթեթել, և անդէն պերեթեթել, աստ
 չէ այնմ ժամանակ, և ոչ պէտք ինչ այն-
 պիսիք: Պաղատել եկիր, խնդրուածս մա-
 տուցանել, աղերս վասն մեղաց արկա-
 նել, ընդ յանցանացն եղձանալ, 'ի հաչ-
 տութիւն ածել զտէրն. զի զարգարիցես
 զանձնդ, չեն այդպիսի կերպարանք խընդ-
 րուածոց: Չխարդ կարիցես հեծել, կամ
 սրպէս յողոց հանել և արտասուս արկա-
 նել, զխարդ հաչելով հառաչելով զազօթան
 մատուցանիցես: Յորժամ այդպիսի կեր-
 պարանս ունիցիս և արտասուիցես, ծաղր
 կայցես բաղմաց և կատականք տեսողաց:
 Չմարթի, յոսկի համակեալ, և արտասուս
 արկանել. խարէութիւն գործես, կեղծա-
 տրութիւն ցուցանես: Յորժամ 'ի նոյն մը-
 տաց, ուստի այնչափ պաճուճանք և զար-
 դարանք ծնանին, և արտասուք ևս վիժի-
 ցեն, չէ 'ի դէպ, չէ հաւատալի: Ի բաց
 առ դայն կեղծատրութիւն, քանզի չկա-
 րես զԱստուած խաբել. վարձակացն և
 կաքաւչացն են այնպիսի կերպարանք:

Հ. Ո՛րպէս յօրինէ ճարտասանն զհր-
նարս .

— Հնարք կոչի 'ի տրամաբանից հաւա-
քաբանութիւն անկատար . յորում միակ
առաջարկութեան 'ի վերայ ածեմք զհե-
տեութիւն , ընդ լռութեամբ թողեալ ըզ-
միւսն իբր ծանօթ . զոր օրինակ .

Համահայր և համամայր որդիք եմք .

Այա չէ պարտ մեզ հակառակ լինել
միմեանց .

Արդ զայս ձեռնարկութիւն այսպէս 'ի
ձե ճարտասանութեան ածէ Եզիչէ վար-
դապետ .

« Մի է մայր մեր եկեղեցի , որ երկնեացն
զմեզ , և մի է հայր մեր սուրբ Հոգին , որ
ծնան զմեզ . զիարդ համահարք և միոյ
մօր որդիք՝ երկպառակք լինիցին և ոչ
միաբանք » :

Դարձեալ զհնարս զայս . Ոչ միայն խօ-
սել ընդ Աստուծոյ կայ մեր առաջի , այլ
և շօշափել և ճաշակել զնա . ապա պար-
տիմք մարբել զամենայն անդամս մեր ,
այսպէս կազմէ Ծնորհալի 'ի ձե ճարտա-
սանական .

« Զի ոչ միայն խօսել ընդ Աստուծոյ ըստ
Մովսեսի կայ մեր առաջի , և կամ տեսա-
նել զյետոյսն Աստուծոյ , այլ և ձեռօք
շօշափել զանշօշափելին , և շրթամբք համ-
բուրել զսէրն , և բերանով ճաշակել զկե-
րակրիչն ամենայնի , և 'ի սիրտս ընդունել
և հոգւով միանալ ընդ նոյն , և լինել

աստուած շնորհօք՝ ընդ Աստուծոյ միաւո-
րելովն : Վասն որոյ զտեսանելիս և զլսե-
լիս և զլեզու և զամենայն անդամ խրա-
տեցէք ՚ի բարիս շարժել, ՚ի չարիս անշարժ
մնալ . և ողջախոհութեամբ և սրբութեամբ
յաշխարհական ցանկութեանց և դքսա-
նաց զմիտս ամփոփելով, և ապա յեր-
կնային խորհրդոյն սպասաւորութիւն մեր-
ձենայցէք » :

Եւ Ասկերերան դարձեալ զհնարս զայս-
Ննջեցեալքն ՚ի տէր հանգչին մանաւանդ
և պսակին, ապա չէ պարտ տրտմել ընդ
մահ նոցա, այսպէս ճարտասանէ .

« Այլ հեծեն միշտ միտք դառնապէս, եթէ
յո՛ եհան զմեզ Քրիստոս, և յո՛ իջուցար
մեր զանձինս, յորժամ տեսանիցեմք զկո-
ծողս ՚ի հրապարակս և զճիշ և զաշխա-
րանս ՚ի վերայ մեռելոց, զիարդ խայտա-
ռակեն զանձինս ողբովք և կական բառ-
նալով : Թէ հաւատայք, ամաչեմ ՚ի հե-
թանոսաց և ՚ի Հրէից և յայլազանդոց, և
յամենեցունց իսկ առ հասարակ . որ զայն
տեսանեն, զմեզ ծաղր առնեն : Եւ որչափ
ասիցեմ այնուհետեւ, ընդ վայր ասեմ
վասն յարութեան . և որչափ ճարտարի-
ցեմ ինչ, ոչ ընդ իմ բանսն հային հեթա-
նօսք, այլ ընդ ձեր գործսն, և անդէն
վաղվաղակի ասիցեն . Ա՛վ որ ՚ի սոցանէ
կարիցէ զմահ արհամարհել, որ ոչ և զայ-
լոց մահ կարիցէ տեսանել : Բարւոր են
բանքն որ ՚ի Պաւղոսէ ստացան, բարւոր

և երկնից արժանի և Աստուծոյ մարդա-
սիրութեանն . Որ ապրեցուցէ զայնասիկ
որ հանապաղ մահուն երկիրդիս կէին , և
'ի վտարանդի էին 'ի ծառայութեան : Այլ
չտայր այնմ հաւատարիմ լինել զուր , որ
զործովքդ մարանչիք բնդ բանան . թէպէտ
և Աստուած բազում անգամ արգել 'ի
մարդկանէ , զի բառնայցէ 'ի միջոյ զայն-
պիտի չար սովորութիւնն : Եւ արդ աղէ
ասա : զինչ յայտ առնիցեն կանթեղքն և
մովեղէնք լուցեալք . ոչ ապարէն իրբե
զնահատակս յուղարկեմք : Զինչ ինչ յայտ
և օրհնութիւնքն առնիցեն . ոչ ապարէն
զԱստուած փառաւորեմք և զոհանամք
թէ այսուհետև պսակեաց զզնացեալսն ,
և ազատեաց յաշխատութեանց , և հան
յանյայտ աշխարհէ , առ իւր պահել զե-
տեղ և անարատ : Ոչ փասն այսորիկ են
օրհնութիւնքն և սաղմասիցն պէսպէս նը-
ւագրն . և այն ամենայն յուրախութենէ
սրտիցն յայտ առնին . Ուրախ որ իցէ , ա-
սէ , սաղմաս ասիցէ » :

ԴԱՍ ԻԷ

Մահածութիւն . - Յարացոյց :

Հ . Որպէս կազմէ ճարտասանն զմահա-
ծութիւն .

— Մահածութիւն կոչի 'ի տրամարանից
ձեռնարկութիւնն , յորում առաջագրեալ

դիրս աներկրայելիս զանձնիւր տեսակաց սեռին կամ զանհատից տեսակին, ապա հաստատեմք զնոյն զբովանդակ սեռէն կամ զտեսակէն. զոր օրինակ. Տղայոյ, մանկան, պատանւոյ, երիտասարդի, առն, ծերոյ և զառամելոյ իւրաքանչիւր կարիք են. ապա և ամենայն հասակաց կարիք են.

Բայց ճարտասանին ոչ են պարտք մի բնութիւն զամենայն մասունս թուել, այլ համարձակագոյն վարի ձևովս. Արալէս Նարեկացին փոխանակ ասելոյ՝ չիք որ որ առանց ուղղչի կամ օժանդակութեան կարացել գործել ինչ, ապա և ոչ ես առանց կամացն Աստուծոյ, այսպէս յօրինէ ըզբանն. « Զի ոչ երբէք հարթ ընթանայ երիվար՝ առանց սանձակալի, և ոչ նաւ համբառնալ հանդէպ՝ առանց ուղղչի, և ոչ արօր կշիռ ինչ գործէ՝ առանց մանակալի, և ոչ երկուորեակք լծոցն՝ ի ճահ ճեմեացեն՝ առանց կողովի, ոչ ամպ վերաչուէ՝ առանց հողմոյ, ոչ աստեղք ցնդին կամ գումարին՝ առանց ժամանակի, ոչ արեգակն փոխարեքեալ շրջանակի՝ առանց տարրական օգոյ, և ոչ ես նորօք հանդերձ, առանց բարեգործիդ հրամանաց ակնարկութեան » :

Եւ Ասկերեքան ՚ի լրմանէ ամենայն կանխասացութեանցն Քրիստոսի մակաճութեամբ զհեա բերէ և զհանդերձեալ լրումն կանխասացութեան կատարածի աշխարհիս այսպէս.

« Բազում ինչ յառաջագոյն ասաց Քրիստոս . և եթէ չեւ այն ամենայն ՚ի գլուխ , մի հաւատայցես այլոցն ևս բանից . և եթէ ելին ՚ի գլուխ և կատարեցան , ընդէր երկմտիցես ՚ի մնացելոցն : . . Ասաց Քրիստոս՝ եթէ Արուսաղէմ առցի , և այսպիսի աւերածով աւերեսցի . և եւ ՚ի գլուխ կանխասացութիւնն : Ասաց՝ եթէ եղիցի նեղութիւն մեծ , և եղև : Ասաց՝ թէ որպէս մանանիխ սերմանի , այնպէս տարածեսցի քարոզութիւնն . և զնոյն տեսանեմք հանապաղ ընդ ամենայն աշխարհ ընթացեալ : Ասաց՝ եթէ որք թողուցուն զհայր կամ զմայր կամ զեղբարս կամ զքորս , ունիցին հարս և մարս . և զայն արդեամբք իսկ տեսանեմք կատարեալ : Ասաց՝ եթէ յաշխարհի աստ նեղութիւն հասանիցէ ձեզ , այլ քաջալերեցարուք , ես յաղթեցի աշխարհի , այսինքն է՝ թէ ոչ որ իցէ որ ձեզ յաղթիցէ . և զայս արդեամբք իսկ տեսանեմք ելեալ ՚ի գլուխ : Ասաց՝ եթէ դրունք դժոխոց ոչ յաղթահարիցեն զեկեղեցի , և այն զի ՚ի հալածանս կայցէ , և ոչ որ իցէ որ շիջուցանիցէ գքարոզութիւն վկայեաց և այսմ կանխասացութեան փորձ իսկ իրացն , թէպէտ և կարի առանց հաւանութեան էր յորժամ զայս ասէր : Ընդէր զի ամենայն բանք էին , և չև ևս հանդէս ցուցանէր բանիցն . որպէս զի կարի իսկ հաւատալի եղև այժմ : Ասաց՝ եթէ յորժամ քարոզեսցի աւատարանս ընդ ա-

մենայն հեթանոսս, ապա եկեացէ կատարած : Ահաւասիկ այսուհետե մօտ 'ի վախճան եկար հասար, քանդի 'ի մեծ մասն աշխարհիս քարոզեցաւ աւետարանն . այսուհետե եկն եհաս կատարած, երկիրցութ սիրելիք » :

Հ. Ո՛րպէս կազմէ ճարտասանն դյարացոյց .

— Յարացոյցն է մակաժութիւն անկատար, զի 'ի նմանւոյ այլ ինչ նման զուշակեմք նովաւ . զոր օրինակ Պաւղոս զհարածիչսն օրհնեաց, ապա և քեզ աշակերտի նորա զնոյն պարտ է առնել :

Արդ զայս ձեռնարկութիւն այսպէս յօրինէ Լամբրոնացի .

« Պաւղոս բամբասելոցն ընդդէմ օրհնեաց, զհարածիչն յանձն առ, 'ի հայհոյելն աղաչեաց, և այնպիսի մաղթանօք զտիեզերս աշակերտեաց : Զքեզ հետևող նորին սուսոյց չարին չար հատուցանել » :

Սովին ձեռով Ոսկերերան 'ի պատժոցն՝ զոր կրեցին Հրեայք, ցուցանէ զհանդերձեալ պատուհաս հաւատացելոց .

« Զտղայարարոյսն՝ որք ոչ այնչափ ինչ յանցեան՝ այնպիսի տանջեաց, և 'ի մեղխնայիցէ . այլ չէ ինչ 'ի դէպ այս : Թէպէտ և զնոյն մեղս զնոցայն մեղանչեմք, մեծամեծ տանջանաց քան զնոսա արժանի եմք : Ընդէր . զի 'ի բազում շնորհս իսկ վայելեալ, յորժամ աւելի ևս մեծամեծ քան զնոցայն յանցանիցեմք, որպիսի ինչ

պատիժս ոչ կրիցեմք : . . Աամբիս և այլ ևս
ինչ լսել , որչափ ինչ վիշտս 'ի սրազևատի-
նացւոց աշխարհին կրեցին , սով , սուր ,
պատերազմունս , գերութիւն , 'ի բարեկա-
ցւոցն , յասորևտանեացն 'ի մակեդոնա-
ցւոց , և անհնարին չարիս 'ի Հաղրիանո-
սէ և 'ի Ալեուսիանոսէ : . . Աամբիս և ղայլոց
ևս չարեաց նոցա ուսանել . ընդ Յովսե-
փայ գիրսն անց , և անտի ուսանիս զամե-
նայն աղէտս նոցա : Կը արդ հուանեցու-
ցար արդեօր զձեզ յայսմ ամենայնէ՝ եթէ
զոյ գեհնն : Զմտաւ ած , զի թէ նորս տան-
ջնցան , մեք ընդէր չպատժիցիմք . կամ
զիարդ չիցէ 'ի գէպ մեզ պատժել , որ
սաստիկ քան զնոսա յանցանս յանցա-
նեմք , եթէ յայտ իսկ չէ՝ վասն զի սր-
հեալ կան մեզ պատիժքն » :

ԳՍՍ ԻԸ

Համարարդութիւն . — Երկասյրաբանութիւն :

Հ . Ո՛րպէս կազմէ ճարտասանն զհամա-
բարդութիւն .

— Համարարդութիւն կոչեն տրամա-
բանք զչար բանից , որ այնպէս յեռեալ և
կապեալ են ընդ միմեանս , զի որ 'ի վերայ
յեօին ենթակային ածի հեռուութիւն՝ նոյն
հաստատի զառաջնայն : Զոր օրինակ կա-
մեցեալ ցուցանել զանմահութիւն հողոյ,
ասեմք . Հողին է սարդ , սարդն է առանց

մասանց, որ առանց մասանց է՝ անբաժանելի է, անբաժանելիին է անապահան, անապահանն է անմահ ՚ի բնէ. ապա հոգին է անմահ ՚ի բնէ :

Այդ դոյն ձև և ճարտասանն ՚ի կիրարկանէ առաւելագոյն համարձակութեամբ. որպէս Վամբրոնացի առ ՚ի ցուցանել զի առ ստացումն և պահպանութիւն հաւատոց՝ կարևոր է արհամարհել զհանդիսս և զփառս մարմնոյ, ասէ .

« Զի հոգևոր խորհուրդ է և ոչ մարմնաւոր, զհոգւոյ կամս պարտ է սորին հաւատոց հաւանեցուցանել և ոչ զբարբառ բերանոյ . և հոգին ոչ հաւատայ առանց հոգեպէս տեսութեան . և հոգևոր տեսութիւն ոչ լինի առանց իմաստութեան . և իմաստութիւն ոչ հաստատի առանց բանաւորապէս առարինութեան . և բանաւոր առարինութիւն ոչ ուղղի առանց մարմնոյս հանգստեան և փառաց արհամարհութեան » :

Գրեթէ սովին ձևով ցուցանէ և Ոսկերեւան, զի խոնարհն պատրաստ դասնի առ ամենայն վիշտս և բամբասանս .

« Վասն այնորիկ միշտ յառաջնակն յաջորդսն յառաջագոյն հորդէ ճանապարհ պատուիրանացն, իբրև շար իմն սակի տողեալ մի ըստ միտջէ զպատուիրանսն : Զի յորժամ խոնարհ որ իցէ, յայտ է թէ ՚ի սուղ է վասն մեղացն . իսկ որ սպաւորն իցէ և հեղ, յայտ է թէ արդար է և ողոր-

մած . իսկ որ ողորմածն է և արդար , յայտ է թէ մտախոհ և սուրբ սրտիւ է : Իսկ այն պիսուրն պատշաճ է , զի խաղաղարար ևս իցէ : Իսկ որ զամենայն զուղղութիւնսն յանձին ցուցանիցէ , այնպիսին և առ ճրգնութիւնսն պատրաստագոյն գտանի , և ոչ ինչ խռովի՝ յորժամ լսիցէ բանս բամբասանաց , և ոչինչ զանգիտէ՝ յորժամ բիւր շարշարանս յանձին կրիցէ » :

Հ . Որպէս կազմի երկսայրաբանութիւն ՚ի ճարտասանից .

— Երկսայրաբանութիւն կոչեն տրամաբանք զձեռնարկութիւն կազմեալ յերկուց ներհական առաջարկութեանց , որոց չիք միջին ինչ : Որպիսի է հռչակաւոր երկսայրաբանութիւնն Տերաուղիանոսի առ Տրաշիանոս կայսր , որոյ պատուէր տուեալ էր՝ մի ևս ՚ի հարցափորձ քննութեան մատուցանել զքրիստոնեայս . իսկ եթէ յայտնեսցին , պատուհասել զնոսա .

« Կամ վնասապարտք են , ասէ , քրիստոնեայքդ և կամ արդար . եթէ վնասակար , ընդէր արգելուս ՚ի հարցափորձէ . իսկ եթէ արդար , հիմ գատապարտես » :

Այսպիսի երկսայրաբանութեամբ Սարգիս վարդապետ յորդորէ ՚ի համբերութիւն զբամբասեալս .

« Եթէ որ բամբասեացն զբեղ՝ սուտ ասաց որբան ինչ միանգամ ասաց . զինչ առ քեզ ասացեալքն . ո՛չ ասպարէն ՚ի նորս գլուխն կուտի ամբաստանութիւնն՝ որ

բամբասանացն : Ապա եթէ յիրաւի բամբա-
սեցար , առ քեզ է գայթակղութիւնն՝ ո-
րով բամբասանեցարն : Ապա յերկօսին կող-
մանսն չէ սպարտ քեզ ընդդէմ ասել ինչ ,
և ոչ բամբասանացն փոխարէն բամբա-
սել » :

Այսպէս և Ոսկերերան կարծէ դրամբա-
սանս ընդդէմ մուրողաց , ցուցանելով զի
թէպէտ և 'ի Հայրենի ժառանգութենէ որ
և թէ 'ի վաստակոց իւրոց կերակրիցի , սա-
կայն չպարտի անգոսնել զմուրողս վասն
անգործութեան , այլ ողորմել նոցա .

« Եւ երանի՛ թէ այսչափ միայն , այլ վաղ-
վաղակի շարախօսութիւնք և բամբասանք
յառաջ մատչին զմուրողէն : Ընդէ՛ր չգոր-
ծիցես , ասեն , և ընդէ՛ր դատարկ Հաց
ուտիցես : . . Աղէ ասա , դու 'ի գործոց ու-
նիս զինչ ունիսդ . ո՛չ ապաքէն գհայրենի
ժառանգութիւնն առեր : Իսկ եթէ զի գոր-
ծեսն՝ վասն այնորիկ զայլս նախատիցես ,
չսիցես Պաւղոսի , որ ասէրն , զի յետ ա-
սելոյն՝ եթէ Որ ոչն գործիցէ , և կերիցէ
մի , ասէ . Բայց դուք զբարիս գործել մի
ձանձրանայք » :

ԴԱՍ ԻԹ

Աղղի աղղի շարագրածք . — Բարոզ . — Պատմա-
գրութիւն . — Թղթադրութիւն :

Հ . Համառօտեսցիր ինձ որ ինչ աղղի

աղգի շարադրածաց սեփական կանոնքն իցեն, և նախ զկարեւորս բեմախօսութեան կամ քարոզի .

— Քարոզ է բան յորդորական յուզութիւն բարուց . և զի առանց հաւանեցուցանելոյ զմիտս չէ մարթ յորդորել զսր . ապա ընդ միտսն նախ պարա է մարտել :

Պարա է հոգևոր բեմբասացութեան զոչ հանդարտ և եռանդուն . հանդարտ, զի մեծութիւն իրացն պահանջէ զայն . իսկ եռանդուն, զի ճառէ զկարեւորաց առ բարութիւն մարդկան : Վասն որոյ պարա է բեմբասացին յանձին բերել զօծութիւնն զայն խորազգած ճմարտութեանցն՝ զորոց ճառէ, և զիդձս քաջ տարւորելոյ զայնսս ի սիրտս ունկնդրաց :

Պարա է նմա զօգտակարաց հոգւոյ և զպատշաճից ունկնդրացն ճառել . մի զուսումնական իրաց, մի զխմաստասիրական մանրախոյզ քննութեանց, մի զտեսական խնդրոց աստուածաբանութեան, և մի ընդդէմ անհաւատից և անկրօնից յարգարել զճառսն . զի քարոզի բանին առ հաւատացեալս պարա է ճառել, որոց աներկբայելի իցեն ճմարտութիւնք կրօնից, և միայն պէտք իցեն խելամտազոյնս հաւանեցուցանել զնոսա և յորդորել ՚ի կատարումն այնոցիկ :

Կարեւորազոյն կանոնք հոգևոր բեմասացութեան են .

Ա . Պահէլ զմիտութիւն . այսինքն զի բո-

Վանդակ մասունք նորա 'ի մի ինչ ունիցին
զիստաւորութիւն :

Բ. Մասնաւորել զնիւթն , այսինքն զի
թէպէտ և բարւոր է և հասարակարար ճա-
սել զհնազանդութենէ կամ զայլոց առա-
քինութեանց , բայց լաւագոյն ևս է ամփո-
փել զնոյնս , և մասնաւորարար ճասել
զհնազանդութենէ առ ծնողս , և այլն :

Գ. Աչ է պարտ ջանալ 'ի սպասել զամե-
նայն , որ ինչ մարթ իցէ ասել զառաջար-
կեալ բնարանէն . այլ յամենայնէ անտի
զկարեորս և զզօրաւոր բանս , զի մի յափ-
րացեալ տաղակասցին ունկնդիրք :

Դ. Պարտ է մանաւանդ 'ի գործնականս
իջանել , և ճասել զիրաց՝ որ հանազագօր
գործին առ մարդիկ : Զի ոչ այնպէս օգուտ
է տեսականարար ճասել զառաքինու-
թեանց և զախափց , որպէս նկարագրել
զայնս 'ի մարդիկ . որով խրաքանչիւր ոք
հանգոյն նկարագրեալ պատկերին տեսա-
նելով զանձն , տպաւորագոյն ևս կրէ ազ-
գումն 'ի բանիցն : Սմին իրի օգնեն յոյժ
և պատմական օրինակք 'ի սուրբ գրոց :

Ե. Մի ձևս նորահնարս կամ քերթողա-
կան տարազս բանի կամ զոճ իմաստասի-
րական և զարամարանական 'ի կիր առ-
նուլ . զի պարտ է ոճոյ հոգեւոր բեմասա-
ցութեան լինել պարզ և ինքնազարդ ,
պատշաճեալ առ ամենայն ունկնդիրս , և
զիրբմաց ամեննցուն : Աւ ուր ուրեք առ
կուանդեան փոխարեւութիւնք և այլ ևս

ձեք ճարտասանականք 'ի ճաՀ գայցեն ,
պարտ է առանց արուեստակութեան 'ի
կիր առնուլ զայնս . զի նողկալի է 'ի քա-
րող բանին իղձ հաճոյ լինելոյ ունկնդրաց ,
և ցոյց պերճութեան բանից :

Չ . Չբանս սուրբ գրոց մի բռնազբօսել ,
և մի զանյայտս և զգծուարիմացս ածել 'ի
վկայութիւն . և մի դարձեալ 'ի յայտնիս և
յանժխտելի իրս յաճախել վկայութիւնս 'ի
սուրբ գրոց :

Հ . Չինչ ինչ կարևոր է պատմազրի .

— Պատմութիւն է ճշմարտապատում
յիշատակութիւն անցից անցելոց առ 'ի
հրահանգ և 'ի հմտութիւն մարդկան :

Ա . Պարտ է պատմազրի չունել կողմնա-
ւորութիւն :

Բ . Աչ զամենայն դէպս պարտ է նմա
անխտիր տալ 'ի գիր . այլ զերևելիս յայն-
ցանէ զցանկալիս 'ի գիտութիւն և զօգտա-
կարս առ 'ի խրատ . և զայնոսիկ հանդերձ
պատճառօքն և արդասեօք ստուգապա-
տում առնել :

Գ . Մի հանդէս առնել հանճարոյ՝ սնո-
տի զարդուք և կամ աւելորդ խելամտու-
թեամբք . այլ զկարևոր խելամտութիւնս
խկ խառն ընդ պատմութեանն անզգալի
առնել , և մի ուրոյն 'ի զլուխս կարգել
զայնս :

Դ . Պահել կարգ և միութիւն 'ի պատ-
մութեանն , և մի ստէպ գրուագօք բանի
հատուկտիր առնել զայն :

Ե. Պարզ և բացայայտ ունել ոճ, առանց գծծութեանբանից. և քաջ նկարագրութեամբ իբրև 'ի պատկերի ցուցանել գրարս ազգաց և զիւրօքանչիւր ուրուք, զախտս նոցա և զառարինութիւնս, զձևս քաղաքաց և զտեղեաց, զօրէնս, զկրօնս, զսովորութիւնս, այլովքն հանդերձ:

Զ. Մի կարի երկայնաբան գոլ և մի յոյժ կարճառօտ, այլ 'ի միջասահմանին կալ՝ յերկոցունցն ևս խոյս տուեալ՝ 'ի ծայրայեղ խոտորմանց, որ տաղտկալի կամ անալի առնեն զպատմութիւնն:

Վ. արդանանցն պատմութիւն ուսուսցէ քեզ զայս ամենայն:

Հ. Զինչ կարևոր է թղթագրութեան.

— Այն ամենայն որ 'ի խօսս ընտանեկանս է կարևոր. այսինքն է պարզութիւն, բնականութիւն առանց ամենայն արուեստակութեան, եռանդն, և համառօտութիւն հանդերձ ընտիր ոճով և կիրթ ախորժակօք:

Պարտ է ամենայն ուշիւ միտ դնել 'ի գրել զթուղթս, և թագուցանել ամենեին զմտադրութիւնն:

Պարտ է ըստ առաջարկութեան իրացն փոփոխել 'ի սմա զախպս կերպարանաց բանից, առաւել քան յայլ ամենայն ազգս շարագրածոց: Առ այս վարժապետ վեհադոյն լիցին Շնորհալուոյ թուղթքն:

ԳՍՍ Լ

Սկիզբն և զարգացումն ճարտասանութեան :

Հ. Ի լրումն ճարտասանական հմտութեանց ցանկայի է ինձ դիտել և զսկիզբն և զզարգացումն այնոցիկ :

— Սկիզբն ճարտասանական արուեստին եղև արապէս յԱլլադա առ արթնացիս, որոց և կարգ տեսչութեանն օժանդակեաց ՚ի զարգացումն արուեստին. դիտանդ ամենայն ինչ կարեւոր սահմանէր ՚ի ժողովս. և ճարտարախօսք՝ որոց զօրաւորագոյնք էին բանք՝ նորա իշխէին ՚ի ժողովս :

Պիսիստրատ ժամանակակից Սողոմնի, 528 ամօք նախ քան զթուականութիւն Փրկչին, առաջին ըստ Պլուտարբեայ ճարտարախօս անուանի եկաց առ Բոյնս. որ և ճարտարխօսութեամբն զօրացեալ բռնակալեաց յԱթէնս :

Պերիկղէս, 450 ամօք նախ քան զթուաբերութիւն Փրկչին, ՚ի կատարումն էա՞ զարուեստն յԱթէնս. որ և վասն հրգոր ճարտարխօսութեանն կոչեցաւ Ողիմպեան, իբր որոտող հանգոյն Արամադդայ : Չսմանէ ասեն յօրինեալ նախ զբովդատենախօսութիւն :

Չհետ նորա յաւուրս պեղոպոննօական մարտին յարեան Վղէոն, Ալկիբիադ, Կրի-

տիաս և թերամեհնէս : Ի նմին ժամանակի
եկաց և թուկիդիդէս պատմագիր :

Յետ ժամանակացն Պերիկղեայ յարեան
իմաստակը ոմանք հսկասորք անուանեալք ,
որ աղաւաղեցին զարուեստն ճամարտա-
կութեամբ ճառից . Ի սոսա անուանիր էին
Գորգիաս , Լևոնտինոս , Պրոտագորաս ,
Պրոստիկոս և թրասիմոս :

Սոցա հակառակ եկաց Սոկրատ , և նուրբ
և պարզ ճարտասանութեամբն տապա-
լեաց և նշաւակեաց զիմաստակութիւն նո-
ցա , և դարձոյց զարուեստն Ի սկզբնա-
տիպն դեղեցկութիւն :

Զհետ Սոկրատայ կացին Լիւսիաս , Ի-
սոկրատ և Իսէոս : Բայց Իսէոս առաւել
Գեմոսթենեաւ աշակերտաւն իւրով եղև
անուանի :

Գեմոսթենէս , քաջն և վեհագոյն Ի հել-
լեն ճարտարախօսս , եկաց ՅնՍ ամօք նախ
քան զթուականութիւն Փրիչին : Ճիզն նո-
րա Ի վարժս ճարտարխօսութեան , չվճա-
տել ընդ ձախող ելս նախընծայ ճառիցն ,
երկայնմտութիւն Ի յաղթել ամենայն խա-
փանաց՝ զորս բնութիւնն ընդ գէմ եղեալ
էր նմա , սորամուտ բնակութիւն նորա ընդ
երկրաւ՝ առ Ի պարապել անգրագ յու-
սուսն արուեստին , արտասանութիւնք նո-
րա բարձրագոյն Ի ծովեղերս ընդ գէմ
մրրկալից ալեաց՝ առ Ի սովորել աղմկի
բաղմամբոխ ժողովրդեան , խիճ Ի բերանի
ունել՝ առ ուղղելոյ զթլուատ լեզուին թե-

բութիւն, սուսեր 'ի վերոյ ուսոցն 'ի կախ
ունել' առ 'ի բաց բառնալոյ զսովորութիւն
ընդոստ ընդոստ խաղալոյ թիկանցն յար-
տասանելն, այս ամենայն քաջալերեն ըղ-
համբակս հռետորականին յաջողելոյ 'ի
վարժս օրինակաւ այնորիկ, որ անյարմա-
բազոյն զոյսվ արուեստին՝ կրթութեամբ
և քանիւ վեհազոյն 'ի ճարտարախօսս զը-
տու :

Գեմոսթենի ոտխ նախանձընդդէմ և
կաց Արքինէս, ճարտարախօս քաջ այլ ոչ
եթէ հուասար նմին : Յետ սոցա ոչ որ ընդ
ամս յիսուն անուանի եկաց մինչև ց'Գե-
մեար փաղերացի . այլ և սորա ոճ պերճ և
բազմազարդ՝ թափուր էր 'ի զօրութենէ :

Իսկ յետ Գեմեարի և ոչ յիշատակաց
որ արժանի եկաց, մինչև հռոմայեցոց
նուաճեալ զԱլլադա, ընդ զեղարուեստս
ամենայն փոխեցին և զճարտարխօսու-
թիւն առ իւրեանս :

Ի նոցանէ ճարտարախօսք երևելիք կա-
ցին Արասոս և Անտոնիոս, և զհետ նոցա
Արկերոն, և նախանձորդ նորա Արտեն-
սիոս : Բայց վեհազոյն յամենեօին 'ի նոսս
էր Արկերոն, կացեալ իբր 50 ամօր նախ
քան զթուականութիւն փրկչին . և այն-
պէս զերազանցեալ յարուեստին մինչև 'ի
զուղակչիս կալ ընդ Գեմոսթենեայ :

Յետ Արկերոնի 'ի բառնալ աղատու-
թեան բարձաւ և պերճախօսութիւն 'ի հռո-
մայեցոց . քանզի սգակասեցին պէտր ա-

աննախօսութեանց, և ոչ ևս էր յորդոր
զարդացման ճարտարախօսաց: Եւ ՚ի սպառ
կործանեցաւ ՚ի յաճախել զպրօցաց ճա-
մարտակացն. որ զանգոյից իրաց ճառս
արկեալ՝ պաճուճարանէին: Այս ոճ ՚ի զիրս
Սենեկայ սկսաւ նախ ՚ի վեր երևել, և ՚ի
ներբողեանն Պլինիոսի ՚ի Տրայիանոս. յա-
րում հռոմէականն ճարտարխօսութիւն
զօրհասականն իւր եցոյց ճիգն: Իսկ ՚ի
տարածանել քրիստոսական կրօնից, յա-
րեան վարդապետք եկեղեցւոյ առ լատի-
նացիս՝ Մինուտիոս Փելիքս, Լակտան-
տիոս, սուրբ Հերոնիմոս, Տերտուլիանոս,
սուրբ Ամբրոսիոս, սուրբ Յոստատիոս,
սուրբ Գրիգոր մեծն և սուրբն Լեոն: Իսկ
առ Յոյնս՝ սուրբքն Բարսեղ, Գրիգոր նա-
զրանդացի կամ Աստուածարանն, Գրիգոր
նիւսացի, և վեհազոյն ամենեցուն՝ Սահե-
րերան, պարծանք եկեղեցւոյ, որ սրբա-
զան ճարտարխօսութեամբ ընդ հեթանո-
սականին ՚ի կոխ եկաց:

Ընդ սոսա ՚ի գէպ է յիշատակել և զմերս
Պրովերետիոս, զորմէ Եւնարի ասէ զա-
սատու ճարտասանութեան ՚ի շորրորդ դա-
րու կացեալ յԱթէնս, և վարժապետ սրբ-
բոյն Գրիգորի Աստուածարանի. և այն-
պէս հռչակաւոր լեալ, մինչև կանգնել
նմա անգրի ՚ի Հռոմ, և թաղաւոր ճարտա-
րախօսաց զնա անուանել:

Եւ ապա ընդ դարս տասն ՚ի սպառ ան-
հետացաւ ճարտարխօսութիւն առ Յոյնս

և առ Վատինս . մինչ 'ի Հայաստան մերքն
յաջորդէին զհետ աշակերտացն Սահակայ
և Մեարտապայ Մանդակունին, Յոհան ի
մաստասէր, Շնորհալին և Վամբրոնացի,
պլլովքն հանդերձ: Որոց գրուածք ընդ
հրաշագան թարգմանութիւնս շարադրա-
ծոց սրբոց հարցն Յունաց կան մեզ առա-
ջի օրինակք նախանձելիք 'ի նմանութիւն,
և վարժապետք վեհադոյն ճարտարխօսու-
թեան:

Յ Ա Ն Կ

Ազերսանք	59
Այլարանութիւն	51
Անդամք պարբերութեան	37
Անէծք	60
Անճանութիւն	24
Անուանաստեղծութիւն	52
Անցումն	84
Առաջարկութիւն	12
Առաջանք	90
Ատենական հանդէս	10
Արասանութիւն	39
Արաքին տեղիք	28
Արտուղութիւն	85
Աւելագրութիւն	40
Բազմայեղանակ ձև	81
Բաժանորդութիւն	82
Բաժանումն սեռի	13
Բաղդասութիւն	23
Բաղիտհական հանդէս	10
Բացապանչութիւն	56
Բացադարձութիւն	68
Գործք և պատճառք	20
Դերանունութիւն	53

Դիմանութիւն	69
Դորտվանք	47
Երգիծանութիւն	49
Երկայրարանութիւն	132
Զանցաութիւն	65
Զեղումն	41
Ընդլայնումն բառիք	88
— իմաստիք	90
Թարգմանութիւն	119
Թուումն մասանց	16
Թղթագրութիւն	137
Լծորդք	18
Լութիւն	64
Խեղամտութիւն	46
Կախումն	77
Կայրղական հանդէս	10
Կիրք	29
Հակադրութիւն	24
Հակադրութեան ձև	75
Հաղորդակցութիւն	63
Համարարգութիւն	130
Հարցումն	62
Հաւաքարանութիւն	122
Հեղնութիւն	47
Հնարք	124
Չեք բառից	40
— իմաստից	43
Ճարտասանութեան սահման	7
— սկիզբն և զարգացումն	138
Ճարտասանութիւն ազգի ազգի	10
Մակագանչութիւն	86

Մակաճուծիւն	126
Յառաջարանութիւն	11
Յարակից հանդամանք	26
Յարացոյց	129
Յիշողութեան կրթութիւն	120
Յոգնահաշտութիւն	42
Յորգոր	28
Յուզումն կրից	29
Նախապաշարումն	80
Նախընթաց և հետևորդ	26
Ներքին տեղիք	15
Նկարագրութիւն	70
Նմանաձայնութիւն	42
Նմանութիւն	21
Շարժուածոց կանոնք	100
Շնորհումն	66
Շրջարանութիւն	33
Ո՞՞ բարեխառն	109
— լակոնական	115
— ուսումնական	112
— սրամական	113
— սարղ	106
— վեկտ	103
Ո՞՞ոյ ընտրութիւն	112
— կրթութիւն	117
Ուղղութիւն	83
Չափազանցութիւն	54
Պատճառք և գործք	20
Պատմագրութիւն	136
Պատմութիւն	14
Պարբերութիւն	97

[14.]

A $\frac{I}{1503}$

Պարզութիւն 'ի իսսս	7
Սահման	15
— ստորագրական	15
Սեռ և սեռակ	19
Ստուգաբանութիւն	17
Վերջաբան	32
Վաստահութիւն	67
Տարակուսութիւն	67
Տեղիք ամենական հանդիսին	37
— սեփական	33
— ներքինիք	15
Տեսակ և սեռ	19
Տրոհումն	106
Յուշումն	15
Փակագիծ	86
Փասս	15
Փոխաբերութիւն	43
Փոխանունութիւն	45
Փոխաուութիւն	50
Քարոզ	134

